

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

BİZANS SANATI BİLİM DALI

MUDANYA VE KÖYLERİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİ

RUM KİLİSELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERSİN AYDIN

BURSA-2019

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
BİZANS SANATI BİLİM DALI

MUDANYA VE KÖYLERİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİ
RUM KİLİSELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERSİN AYDIN

Danışman:
Dr. Öğretim Üyesi Aysın ÖZÜGÜL

BURSA-2019

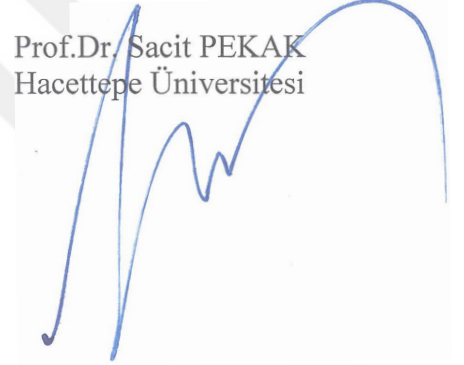
T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Türk ve İslam Sanatı Bilim Dalı'nda 701649012 numaralı Ersin Aydın'ın hazırladığı "Mudanya ve Köylerindeki Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı 23.07.2019 günü 13:30-15:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

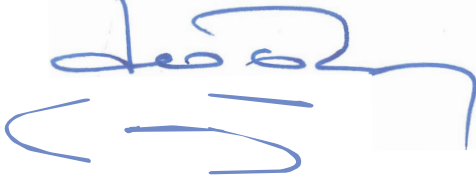
Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Dr. Öğr. Üyesi Ayşın ÖZÜGÜL
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof.Dr. Sacit PEKAK
Hacettepe Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Doğan YAVAŞ
Bursa Uludağ Üniversitesi

23/07/2019

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU**

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 12/7/2019

Tez Başlığı : Mudanya ve Köylerindeki Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarında oluşan toplam 136 sayfalık kısmına ilişkin, 12/07/2019 tarihinde şahsım tarafından *turnitin*. adlı intihal tespiti programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarını inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamı herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuk sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

12.07.2019
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Ersin AYDIN
Öğrenci No: 701649012
Anabilim Dalı: Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Programı:
Statüsü: Y.Lisans Doktora

**Danışman
Dr. Öğretim Üyesi
Ayşin ÖZÜGÜL**

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Mudanya ve Köylerindeki Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

12.07.2018

Adı Soyadı : Ersin AYDIN

Öğrenci No :701649012

Anabilim Dalı : Sanat Tarihi

Programı : Yüksek Lisans

Statüsü : Öğrenci

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Ersin AYDIN
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Sanat Tarihi
Bilim Dalı : Bizans Sanatı
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı :
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Dr. Öğretim Üyesi Ayşın ÖZÜGÜL

MUDANYA VE KÖYLERİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİ RUM KİLİSELERİ

Mudanya'da Osmanlı egemenliğinin başladığı 1321'den 1924 yılına kadar nüfusun çoğunluğunu Rumlar oluşturmuştur. Mudanya ve köylerindeki Rum kiliselerinin varlığı gerek günümüze ulaşabilen yapılardan gerekse yazılı kaynaklardan bilinmektedir. Bölgede 19. yüzyılda on Rum kilisesi yeniden inşa edilmiştir. Bu kiliselerden özgünlüğünü büyük ölçüde yitiren ikisi, kültür merkezi olarak kullanılmaktadır. Üst örtüleri tamamen yok olmuş üç kilisenin de duvarları yıkılmaya yüz tutmuştur. Diğer beş kiliseden sadece birinin yaklaşık 1 metre yükseklikte duvarları günümüze ulaşmıştır. Osmanlı Dönemi'nde 19. yüzyıla kadar istisnalar hariç yeni kilise inşa edilmemiş, Bizans veya 19. yüzyıl öncesi Osmanlı dönemlerine ait kiliseler padişahın izni ile aslına uygun tamir edilerek kullanılmıştır. Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) Fermanları'nın getirdiği yeniliklerle birlikte kiliseler temelleri üzerlerine daha büyük boyutlarda yeniden inşa edilmiştir. Bu kiliselerle ilgili Osmanlı arşivlerindeki belgelerde yeniden inşa sebebi, boyutları, inşaat maliyeti ve bu maliyetin nasıl karşılanacağı yazılıdır. Ayrıca bazı kiliselerin zemin kat planı ve cephe görünüş çizimleri de bulunmaktadır. Mudanya ve köylerindeki Osmanlı dönemi Rum kiliseleri bazilikal planlıdır. Kapı ve pencere açıklıkları yuvarlak kemerli, naosun sütunları, kemerleri ve örtüleri ahşaptır. Bursa ve İstanbul'un çağdaş Rum kiliseleri ile yakın benzerlikleri bulunan yapıların cephe düzenlemeleri ve süslemeleri eklektik üslup özellikleri taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler:

Mudanya, Rum, Ortodoks, Kilise, Osmanlı Dönemi

ABSTRACT

Name and Surname : Ersin AYDIN
University : Uludag University
Institution : Social Science Institute
Field : Art History
Branch : Byzantine Art
Degree Awarded : Master
Page Number :
Degree Date :
Supervisor : Asst. Prof. Ph.D. Ayşın OZÜGÜL

OTTOMAN PERIOD GREEK CHURCHES IN MUDANYA AND ITS VILLAGES

Until 1924, when the Ottoman governance began in Mudanya (1321), the majority of the population was Greeks. The existence of Greek churches in Mudanya and its villages is known both from the structures that survive to the present day and from the written sources. In the 19th century, ten Greek churches were rebuilt. Two of these churches, which lost their originality to a great extent, are used as cultural centers. The walls of the three churches, whose roofs have been completely destroyed, are about to collapse. Only one of the other five churches has extant to a height of about one meter. In the Ottoman period, except for the exceptions, the new church was not built until the 19th century, the churches belonging to the Byzantine and pre19th-century Ottoman periods were repaired to and used with the permission of the sultan. Owing to the reform brought by the Edicts of Tanzimat (1839) and Islahat (1856), the foundations of small-size the churches were rebuilt on a larger scale. The documents in the Ottoman archives related to these churches include the reason for rebuilding, dimensions, construction cost, and how to cover this cost. Also, Some churches have ground floor plan and front view drawings. All of the Greek churches in Mudanya have basilica plan, door and window openings with round arches, as well as columns, arches and inner roofs of the naos, have been constructed of wood. The facade arrangement and decorations of the church buildings in Mudanya which have close similarities with the contemporary Greek churches of Bursa and Istanbul, are in eclectic style.

Keywords:

Mudanya, Greek, Orthodox, Church, Ottoman Period

ÖNSÖZ

Öncelikle tez çalışmamı, tüm bilgi ve tecrübesi ile yönlendirmesinin yanında sabrı ile de tamamlamamı sağlayankıymetli hocam Dr. Öğretim Üyesi Ayşın Özgül'e her şey için sonsuz teşekkür ederim. Desteklerini esirgemeyen ve arşiv belgelerinin son kontrollerini gerçekleştiren Uludağ Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Doktor Öğretim Üyesi saygıdeğer hocam Doğan Yavaş'a teşekkürü bir borç bilirim. Tez çalışmam boyunca her daim yanımda olan dönem arkadaşlarım Y. Sanat Tarihiçi Sami Başak ve Y. Sanat Tarihiçi Fikret Alkan'a teşekkür ederim.

Kendi özel arşivindeki konu ile ilgili resimleri kullanmama izin vermesinin yanısıra değerli katkılarından dolayı Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. M. Sacit Pekak'a, tavsiyeleri için Bursa Metropolit ve Heybeliada Ruhban Okulu Müdürü Prof. Dr. Elpidophoros Lambriniadis'e, Yunanca arşiv belgelerini Türkçeye çeviren Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Sayın Doç. Dr. Sema Sandalcı'ya, arşiv ve alan çalışmalarında tecrübelerini aktaran Raif Kaplanoğlu'na, Dereköy Kilisesi özelinde rölöve ve restitüsyon çizimlerini paylaşan Yüksek Mimar Rahmi Dede ve eşi Mimar Esra Dede'ye, Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nun değerli çalışanlarına katkılarından dolayı teşekkürü borç bilirim.

Son olarak eşim Fisun ve alan çalışmalarını kendine oyun edinen kızım Zeynep ile tez çalışması sırasında dünyaya gelen oğlum Atabey, iyi ki varsınız.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	iii
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU	iv
YEMİN METNİ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MUDANYA VE KÖYLERİ

1.1. MUDANYA'NIN COĞRAFİ KONUMU VE FİZİKİ ÖZELLİKLERİ	6
1.2. MUDANYA TARİHİ	4
1.2.1. Mudanya'nın İlkçağ ve Ortaçağ Tarihi	4
1.2.2. Mudanya'nın Osmanlı Dönemi Tarihi	8
1.2.3. Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimler	13
1.3. MUDANYA KÖYLERİ	15
1.3.1. Aydınpınar(Misiapolis / Misebolu).....	15
1.3.2. Çınarlı (Veledler)	17
1.3.3. Dereköy	17
1.3.4. Güzelyalı Burgaz(Burgos)	18
1.3.5. İmralı Adası(Kalolimnos / Emir Ali Ceziresi).....	18
1.3.6. Tirilye (Triglea).....	19
1.3.7. Yalıçıflığı	21
1.4. MUDANYA'NIN RUM KİLİSE VE MEKTEPLERİ HAKKINDA BİLGİ VEREN SEYAHATNAMELER	21
1.4.1. Antakya Patriği Makarios'un Seyahatnamesi	22
1.4.2. John Covel'in Seyahatnamesi	22
1.4.3. Richard Pococke'nin Seyahatnamesi	24
1.4.4. Gidius Van Egmont ve John Heyman'ın Seyahatnamesi	24

1.4.5. Joseph Von Hammer'in Seyahatnamesi	24
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

MUDANYA VE KÖYLERİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİ RUM KİLİSELERİ

2.1. KİLİSELER	25
2.1.1. Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi	25
2.1.1.1. Tarihçe	25
2.1.1.2. Mimari Özellikler.....	27
2.1.2. Mudanya Ayia Paraskevi Kilisesi	28
2.1.3. Mudanya Kilise ve Mektep.....	29
2.1.4. Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi	29
2.1.4.1.Tarihçe	30
2.1.4.2.Mimari Özellikler.....	31
2.1.5. Çınarlı Ayia Paraskevi Kilisesi	34
2.1.6. Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi	34
2.1.6.1.Tarihçe	34
2.1.6.2. Mimari Özellikler.....	38
2.1.6.3. Süsleme	42
2.1.7. Güzelyalı Burgaz Taksiarhis Kilisesi.....	44
2.1.8. İmralı Adası Ayios Athanasios Kilisesi	45
2.1.9.Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi	46
2.1.9.1.Tarihçe	46
2.1.9.1.Mimari Özellikler.....	47
2.1.10. Tirilye Ayios Ioannes Kilisesi (Dündar Evi)	47
2.1.11. Tirilye Mezarlık Kilisesi	49
2.1.12. Yalıçiftliği Panayia Kilisesi	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

SONUÇ	52
KAYNAKÇA	60
ŞEKİLLER	69
SÖZLÜK.....	115

TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ

TABLO 1: 19. Yüzyıl Sonunda Mudanya ve Köyleri'nin Nüfusları	13
TABLO 2: 1692 Yılında Tirilyeli Rumların Cizye Dağılımları	19
TABLO 3: Mudanya Ayia Paraskevi Kilisesi İnşa Maliyeti	28
TABLO 4: Arşiv Belgelerine Göre 19. Yüzyıl Mudanya ve Köylerindeki Rum Kiliseleri	51
TABLO 5: 19. Yüzyıl Kiliselerinde Yan nef Duvar Pencereleeri	57
ŞEKİL 1: Aydınınar Ayios Ioannes Ayazması Tamir Kaydı	69
ŞEKİL 2: Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi Kitabesi	69
ŞEKİL 3: Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi Tamiri ArşivBelgesi.....	70
ŞEKİL 4: Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi Batı Cephe Görünümü	70
ŞEKİL 5: Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi Ana Giriş Kapısı	71
ŞEKİL 6: Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi Kuzey Cephe Görünümü.....	71
ŞEKİL 7: Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi Doğu Cephe Görünümü	72
ŞEKİL 8: Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi Narteksten Orta Nefe Açılan Kapı.....	73
ŞEKİL 9: Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi Devşirme Mermer Bezeme Levhası.....	74
ŞEKİL 10: Mudanya Ayia Paraskevi Kilisesi Zemin Kat ve Cephe Görünüşü Çizimi..	74
ŞEKİL 11: Mudanya Merkez'de Yanmış Kilise ve Mektebin Yeniden İnşa İzin Belge	75
ŞEKİL 12: Aydınınar Ayios Ioannes Kilisesi 1834 Tarihli Arşiv Belgesi.....	75
ŞEKİL 13: Aydınınar Ayios Ioannes Kilisesi 1901 Tarihli Arşiv Belgesi	76
ŞEKİL 14: Aydınınar Ayios Ioannes Kilisesi Kitabesi	77
ŞEKİL 15: Aydınınar Ayios Ioannes Kilisesi Zemin Kat ve Galeri Plan ile Batı Cephe Görünüş Çizimleri, Arşiv Belgesi	77
ŞEKİL 16: Aydınınar Ayios Ioannes Kilisesi Ana Giriş Kapısı.....	78
ŞEKİL 17: Aydınınar Ayios Ioannes Kilisesi Batı Cephe Görünümü	79
ŞEKİL 18: Aydınınar Ayios Ioannes Kilisesi Güney Cephe Görünümü	79
ŞEKİL 19: Aydınınar Ayios Ioannes Kilisesi Güney Cephe Görünümü	80
ŞEKİL 20: Aydınınar Ayios Ioannes Kilisesi Doğu Cephe Görünümü	80
ŞEKİL 21: Aydınınar Ayios Ioannes Kilisesi Narteksten Naosa Açılan Kapı ve Üzerindeki Alçı Bezeme Levhası	81
ŞEKİL 22: Aydınınar Ayios Ioannes Kilisesi Kuzey Sütun Dizisi	81

ŞEKİL 23: Aydınınar Ayios Ioannes Kilisesi Bemadan Apsise Bakış.....	82
ŞEKİL 24: Aydınınar Ayios Ioannes Kilisesi Güney Duvar Örgüsü	83
ŞEKİL 25: Aydınınar Ayios Ioannes Kilisesi Güney Duvar Örgüsü İçindeki Haç Motifli Devşirme Mermer Blok	83
ŞEKİL 26: Aydınınar Ayios Ioannes Kilisesi Nef Örtüleri	84
ŞEKİL 27: Aydınınar Ayios Ioannes Kilisesi Orta Nef Beşik Tonozu	84
ŞEKİL 28: Aydınınar Ayios Ioannes Kilisesi Batı Duvar Devşirme Mermer Levha...	85
ŞEKİL 29: Çınarlı Ayia Paraskevi Kilisesi İnşa İzin Belgesi	85
ŞEKİL 30: Dereköylü Rumların İzmit Metropoliti'ne Gönderdiği Belge	86
ŞEKİL 31: Dereköy Kilisesi'nin Yeniden İnşa İzin Belgesi.....	86
ŞEKİL 32: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Zemin Kat Planı, Rölöve.....	87
ŞEKİL 33: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi'ne Doğudan Bakış	88
ŞEKİL 34: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Batı Cephe Görünüşü, Rölöve.....	89
ŞEKİL 35: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Kuzey Cephe Görünüşü, Rölöve.....	90
ŞEKİL 36: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Bodrum Kat Planı,Rölöve	91
ŞEKİL 37: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Orta Neften Güney Yan Nefe Bakış.....	91
ŞEKİL 38: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Kuzey-Güney Kesiti, Rölöve	92
ŞEKİL 39: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Güney Yan Neften Galeriye Bakış.....	92
ŞEKİL 40: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Kuzey Duvar Örgüsü Detayı, Rölöve	93
ŞEKİL 41: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Günümüze Ulaşmayan Naos Sütunları ve Orta Nefin Beşik Tonozu	93
ŞEKİL 42: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Devşirme Sütun Kaidesi.....	94
ŞEKİL 43: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Ahşap Dikme.....	94
ŞEKİL 44: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Sıvalı Ahşap Dikme	94
ŞEKİL 45: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Güney Merdiven Kulesi Mahşer Sahnesi	95
ŞEKİL 46: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi İkonostasis, Rölöve	96
ŞEKİL 47: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi İkonostasis Orta Bölüm, Rölöve	97
ŞEKİL 48: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Ambonu.....	98
ŞEKİL 49: Güzelyalı Burgaz Taksiarhis Kilisesi İnşa İzin Belgesi	99
ŞEKİL 50: Güzelyalı Burgaz Taksiarhis Kilisesi Güneybatıya Bakış.....	100
ŞEKİL 51: İmralı Adası Ayios Athanasios Kilisesi Yeniden İnşa İzin Belgesi	100
ŞEKİL 52: Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi Yeniden İnşa İzin Belgesi	101

ŞEKİL 53: Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi Güney Duvarı Batı Köşesindeki Üzerinde Tarih Yazılı Kesme Taş	101
ŞEKİL 54: Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi'ne Güneybatıdan Bakış.....	102
ŞEKİL 55: Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi Güney Cephe Görünümü.....	102
ŞEKİL 56: Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi Doğu Cephe Görünümü	103
ŞEKİL 57: Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi Galeriden Apsise Bakış	103
ŞEKİL 58: Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi Güney Yan Nefin Galeriye Bakış.....	104
ŞEKİL 59: Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi Güney Yan Nefin Doğu Duvarındaki Devşirme Mermer Malzemeler	105
ŞEKİL 60: Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi Batı Duvarındaki Mezar Steli.....	106
ŞEKİL 61: Tirilye Ayios Ioannes Kilisesi İnşa İzin Belgesi	106
ŞEKİL 62: Tirilye Ayios Ioannes Kilisesi Ana Giriş Kapısı.....	107
ŞEKİL 63: Tirilye Ayios Ioannes Kilisesi Ana Giriş Kapısı Kabartma Serafım	108
ŞEKİL 64: Tirilye Ayios Ioannes Kilisesi Kuzey Cephe Görünümü	108
ŞEKİL 65: Tirilye Ayios Ioannes Kilisesi Doğu Cephe Görünümü.....	109
ŞEKİL 66: Tirilye Ayios Ioannes Kilisesi Ana Apsis Altındaki Oda	109
ŞEKİL 67: Tirilye Hıristiyan Mezarlığı Giriş Kapısı	111
ŞEKİL 68: Tirilye Mezarlık Kilisesi Batı Cephe Görünümü	111
ŞEKİL 69: Tirilye Mezarlık Kilisesi Güney Cephe Görünümü	112
ŞEKİL 70: Tirilye Mezarlık Kilisesi Doğu Cephe Görünümü	113
ŞEKİL 71: Yalıçiftliği Panayia Kilisesi İnşa İzin Belgesi.....	114
ŞEKİL 72: Yalıçiftliği Panayia Kilisesi Çan Kulesi İnşa İzin Belgesi.....	114
ŞEKİL 73: Yalıçiftliği Panayia Kilisesi Cephe Görünüş Çizimi.....	115

KISALTMALAR

Adı geçen eser	a.g.e.
Aynı yer	a.yer
Bab-1 Ali Evrak Odası	BEO
Bab-1 Asafî Kilise Defterleri	A. {DVNSKLS. d
Bab-1 Asafî Mühimme Kalemi	A. {DVNSMHM. d
Basım yeri yok	y.y.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi	BOA
Bursa Şer'iyeye Sicilleri	BBS
Cevdet Adliye	C.ADL
Çeviren	çev.
Ve Diğerleri	v.d.
Dahiliye İdare	DH.İD.
Dahiliye Mektubi Kalemi	DH.MKT.
Dahiliye Sicill-i Nüfus Tahrirat Kalemi	DH.SN.THR.
Editör / yayına hazırlayan	ed. / yay. haz.
Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi	HVS
İrade Adliye ve Mezahib	İ.A.Z.N.
İrade Dahiliye	İ.DH.
İrade Hariciye	İ.HR.
İrade Maarif	İ.MF.
Hatt-ı Hümayun	HAT
Kamil Kepeci Defteri	KK.d
Maliyeden Müdevver Defterler	MAD.d
Maliye Nezareti Temettuat Defterleri	ML.VRD.TMT.d
Milattan Önce	M.Ö.
Milattan Sonra	M.S.
Nüfus Defterleri	NFS.d
Sayfa / sayfa aralığı	s. / ss.
Yıldız Resmi Maruzat	Y.A.RES.

GİRİŞ

1321 yılında Orhan Bey tarafından fethedilen Mudanya'da Osmanlı egemenliği başlamıştır¹. Bölgenin kadim halkı Rumlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar Mudanya'da varlıklarını sürdürmüştür. 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'nın Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol² hükümlerine göre Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleşen din esaslı zorunlu göç ile Selanik yakınlarındaki Halkidiki Yarımadası'na (Χερσόνησος Χαλκιδικής) yerleşen Mudanya'nın Rum halkı, burada Yeni Mudanya (Νέα Μουδανιά) ve Yeni Tirilye (Νέα Τριγλία) isimli kasabaları kurmuşlardır. Rumların boşalttığı Mudanya ve köylerine, Yunanistan ve Girit Adası'ndan gelen Müslümanlar yerleştirilmiştir.

Osmanlı arşivlerine göre 19. yüzyılda Mudanya Merkez'de Aya Pireşkovi³ (Ayia Paraskevi) ve Aya Yorgi⁴ (Ayios Yeoryios) kiliseleri yapılmıştır. Köylerde ise Güzelyalı Burgaz'da (Burgos) Taksiyar⁵ (Taksiarhis), Aydınpınar'da (Misebolu) Aya Yani⁶ (AyiosIoannes), Yalıçiftliği'nde Meryem Ana⁷ (Panayia), Dereköy'de Aya Pireşkovi (AyiaParaskevi) / Aya Kiryaki⁸ (Ayia Kiriaki), Çınarlı'da (Veledler) Aya Paraskevi⁹ (Ayia Paraskevi), İmralı Adası'nda (Kalolimnos /Emir Ali Ceziresi) Aya Tanaş¹⁰ (Ayios Athanasios), Tirilye'de Aya Yani¹¹ (Ayios Ioannes) ve Aya Yorgi¹²(Ayios Yeoryios) kiliseleri inşa edilmiştir. Bu kiliseler tez çalışmasının konusunu oluşturmuştur. Bu konunun seçilmesinde daha öncedokrudan herhangi bir bilimsel çalışmanın yapılmaması etkili olmuştur.

Tezin öncelikli amacı Osmanlı arşiv belgelerinde tespit edilen kiliselerin tarihçe ve mimari özelliklerinin araştırılması olmuştur. Diğer bir amacı da günümüze ulaşmış veya kısmen ayakta bulunan kiliselerin son durumlarının belgelenmesidir.

¹İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 1988, s. 111.

²Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925*, 2. Baskı, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2000, s. 1.

³Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): İ. İrade, İ. DH. Dâhiliye, Dosya No: 963, Gömlek No: 76148.

⁴BOA: Bab-1 Asafi, A. {DVNSMHHM Mühimme Defterleri, Defter No: 258.

⁵BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No:11 Gömlek No:15.

⁶BOA: A. { Bab-1 Asafi, A. {DVNSKLS. d. Kilise Defterleri Dosya No:9.

⁷BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No: 43 Gömlek No:22.

⁸BOA: İ. İrade, İ. HR. Hariciye, Dosya No: 141, Gömlek No: 7392.

⁹BOA: Bab-1 Asafi, A. {DVNSMHHM Mühimme Defterleri, Defter No: 251.

¹⁰BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No: 44, Gömlek No: 16.

¹¹BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No: 16, Gömlek No:44.

¹²BOA: Bab-1 Asafi, A. {DVNSMHHM Mühimme Defterleri, Defter No: 251.

Tez çalışması 2018 yılının Ocak ayında ilk olarak konuyla ilgili bugüne kadar yayınlanmış kaynakların araştırılmasıyla başlamıştır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde¹³ bulunan Mühimme, Dâhiliye İrade, İrade Adliye ve Mezahib, İrade Dâhiliye, Kilise, Hariciye, Maarif, Hatt-ı Hümayun, Kamil Kepeci Tasnifi, Maliyeden Müdevver, Maliye Nezareti Temettuat ve Nüfus Defterleri incelenmiştir. Mudanya ile ilgili akademik yayınları bulunan Prof. Dr. M. Sacit Pekak'ın arşivi incelenmiş ve kullanılmıştır. Bursalı araştırmacı-yazar Raif Kaplanoğlu ile görüşülerek kişisel arşivindeki ilgili fotoğraflar kullanılmıştır.

Çalışmanın başlıca kaynağını Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan Mudanya ile ilgili kilise, vergi ve nüfus belgeleri oluşturmuştur. Kiliseler ile ilgili belgelerde yeniden inşa sebebi, yapıların ölçüleri, inşaat maliyeti ve kiliseyi kullanacak cemaat nüfusu belirtilmiştir.

Bursa ve çevresindeki Bizans sonrası Hıristiyan yapıları ile ilgili 2013¹⁴ ve 2014¹⁵ yıllarında birer tez çalışması yapılmış ise de Mudanya ve köylerine bu çalışmalarda yeteri kadar değinilmemiştir. Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler IV isimli kitabın Mudanya bölümünde Dereköy ve Aydınpınar Kiliseleri'nin betimleme, çizim ve fotoğraflarına yer verilmiştir¹⁶. İstanbul'dan Bursa'ya yolculuk eden birçok seyyah Mudanya Limanı'nı kullanmış, bazıları sadece limandan bazıları Mudanya ile Bursa arası izlenimlerinden, bazıları da ilçede bulunan kiliselerden bahsetmişlerdir. Özellikle 1652'de Mudanya'da bulunan Antalya Patriği Makarios ve 1675-77 yılları arasında iki defa ilçeyi ziyaret eden İngiliz bilim ve din adamı Dr. John Covel, konu ile ilgili bilgiler aktarmıştır.

Tez çalışması üç ana bölümde yazılmıştır. Birinci bölümde Mudanya ve köyleri üç ana alt başlık altında anlatılmıştır. İlk ana alt başlıkta bölgenin coğrafi konumu ve fiziki özellikleri verilmiştir. İkinci ana alt başlıkta Mudanya tarihi, İlkçağ ve Ortaçağ'da

¹³9 Ekim 1984 tarihinde yürürlüğe giren 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilat Kanunu ile Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı kurulmuştur. 9 Temmuz 2018 tarih ve 30473 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilatı yürürlükten kaldırılmış ve Başbakanlık Merkez Teşkilatı olan Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü kapatılmıştır. 16 Temmuz 2018 tarih ve 30480 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 11 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı kurulmuştur.

¹⁴Mehmet Polat, *Bursa ve Çevresindeki Post-Bizans Dönemi Kiliseleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, ss. 77-82.

¹⁵Emel Yıldız, *Bursa'daki Bizans Sonrası Hıristiyan Dini Mimarisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, ss. 38-43.

¹⁶Yıldız Ötügen, v.d., *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler IV*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1986, ss. 456-510.

Mudanya ile Mudanya'da Osmanlı Dönemi olmak üzere iki alt başlıkta anlatılmıştır. Üçüncü ana alt başlıkta bölgeyi ziyaret eden seyyahlardan kiliseler hakkında bilgi aktaranların izlenimleri yazılmıştır.

İkinci bölümde Mudanya ve köylerindeki Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen Rum kiliseleri önce Mudanya Merkez, sonra ise köylerdeki yapılar olmak üzere (köylerin günümüz isimlerinin alfabetik sırasına göre) ana alt başlıkları altında anlatılmıştır. Kiliseler, tarihçe ve mimari özellikler alt başlıkları altında tarihçe kısmında arşiv belgelerinden alıntılar ile yapılarda bulunan kitabeler, mimari özellikler kısmında da kilisenin planı, bölümleri, malzeme ve yapım tekniği ile süslemeleri yazılmıştır.

Üçüncü bölümde Mudanya'nın Osmanlı Dönemi Rum kiliseleri hem kendi aralarında hem de Bursa ve İstanbul'un çağdaş kiliseleri ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Tezin son bölümünde sonuç, kaynakça ve şekillerin ardından sözlük yer almaktadır.

2013 yılında Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 6447 Sayılı Kanun ile köy ve belde belediyelerinin tüzel kişiliği kaldırılarak köyler mahalle, belediyeler ise belde ismiyle tek mahalle olarak bağlı buldukları ilçenin belediyesine katılmıştır. Bu kanuna göre Mudanya'nın otuz altı köyü -Akköy, Altıntaş, Aydınpınar, Bademli, Balabancık, Çağrısan, Çamlık, Çayönü, Çekrice, Çepni, Çınarlı, Dede, Dere, Egerce, Emirler Yenicesi, Esence, Evciler, Göynüklü, Hançerli, Hasköy, İpekyayla, Işıklı, Kaymakoba, Küçük Yenice, Kumyaka, Mesudiye, Mirzaoba, Mürsel, Orhaniye, Söğüt Pınar, Ülküköy, Yalıçiftlik, Yamanköy, Yaylacık, Yörük Yenicesi, Yörükali- ve bir beldesi Tirilye, ilçeye bağlı mahalle olmuşlardır. Kanunun yürürlüğe girmesinden yaklaşık 6 yıl geçmesine rağmen bölgede yaygın olarak "mahalle" yerine "köy" ifadesi kullanılmaktadır. Hem bu sebepten hem de konuyu ilgilendiren dönemde yerleşimlerin köy olarak nitelendirilmesinden dolayı bu çalışmada "köy" ifadesi yer almıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUDANYA VE KÖYLERİ

Mudanya idari yapılanmada Bursa İli'ne bağlı bir ilçedir. İlçe merkezinde Halitpaşa, Hasanbey, Mütareke, Ömerbey, Şükrü Çavuş, Yeni mahalle, Güzelyalı Burgaz, Güzelyalı Eğitim, Güzelyalı Siteler ve Güzelyalı Yalı olmak üzere on mahalle bulunmaktadır.

1.1. MUDANYA'NIN COĞRAFİ KONUMU VE FİZİKİ ÖZELLİKLERİ

Mudanya ilçe sınırları, Doğu 28° 58' Batı 28° 32' Doğu boylamları ile Güney 40° 24' Kuzey 40° 16' Kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Marmara (Propontis) Denizi'nin güneydoğu kıyısında bulunan yerleşimin güneybatısında Karacabey (Mihaliç), kuzeybatısında Gemlik (Khios, Prusias ad Mare) ve güneydoğusunda Bursa (Prusa ad Olympium) yer almaktadır. İlçe, dar bir kıyı düzlüğünde kurulmuştur. Mudanya limanı tarih boyunca Bursa'nın İstanbul'a açılan kapısı olmuştur. Günümüzde de hava şartları elverişli olduğu sürece her gün İstanbul ile karşılıklı ulaşım deniz yoluyla sağlanmaktadır.

Mudanya'da sahile paralel uzanan dağ ve tepeler, kuzeyde Marmara Denizi ile güneyde Nilüfer Çayı arasında yer almaktadır. Mudanya'nın en yüksek noktası 835 metre ile Karatepe'dir¹⁷. Bölgenin iklimi Karadeniz ve Akdeniz iklimleri arasında bir geçiş sahası oluşturmaktadır. Yükseltinin az olması sebebiyle ilçe merkezi çevresine göre kışları daha ılık ve yağışlı, yazları da daha serin geçmektedir.

1.2. MUDANYA TARİHİ

1.2.1. Mudanya'nın İlkçağ ve Ortaçağ Tarihi

Bölgeye, M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Trakya'dan gelen Bithynlerin yerleştiği bilinmektedir¹⁸. Mudanya'nın bilinen ilk ismi Brylleion, M.Ö. 5. yüzyılda Attika-Delos Deniz Birliği'ne vergi ödeyen şehirleri gösteren listelerde yer almıştır¹⁹. Brylleion isminden sonra Myrleia ismiyle anılan kent, Antik kaynaklara

¹⁷Rıza Ağyol, *Mudanya Şehri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 2.

¹⁸Clemens Emin Boch, "Bitinya Tetkikleri", çev. Sabahat Atlan, *Belleten*, Cilt X, Sayı 37, (1946), s. 42.

¹⁹Thomas Corsten, *Die Inschriften von Apameia (Bithynien) und Pylai*, Bonn: Habelt, 1987, s. 7-8.

göre İonia kentlerinden Kolophon'un kolonisi olarak kurulmuştur²⁰. M.Ö. 4. yüzyılın sonlarına doğru İlion'da kurulan Athene İlion Birliğine de bir süreliğine dâhil olduğu bilinen Myrleia, birliğe katkı payı olarak 245,5 δράχμη (drahmi) ödemiştir²¹. Kente ait M.Ö. 4 ve 3. yüzyıllara ait sikkelerde bazen "MYP" olarak kısaltılan "ΜΥΡΑΕΑ" veya "ΜΥΡΑΕΑΝΩΝ" adı kullanılmıştır. Ayrıca sikkelerde Athene, Apollon, Demeter, Dionysos ve Helios gibi tanrı başları tasvir edilmiştir²².

Zipotes (M.Ö. 327-279) M.Ö. 297'de bölgede siyasi birliği sağlayarak Bithynia Krallığı'nı kurmuştur²³. Myrelia'da ise Bithynia egemenliği M.Ö. 202'de başlamıştır²⁴. Strabon'un anlatımına göre Makedonya kralı V. Philip, Pergamon Krallığı ile yaptığı savaşı kazandıktan sonra Myrleia'yı kayınbiraderi Prousius'a I (M.Ö. 230 - 182) bırakmıştır²⁵. Prousius I kenti yeniden inşa ederek Myrleia ismini değiştirerek eşinin ismine izafeten Apameia yapmıştır²⁶. Bithynia krallarından Nikomedes'in IV (M.Ö. 94 - 74) vasiyeti üzerine ölümünden sonra Krallığı, Roma'nın egemenliğine girmiştir²⁷. Roma egemenliğine giren Bithynia, imparatorluğun bir eyaleti dönüşmüş ve Roma Senatosu tarafından M. Aurelius Cotta, vali olarak Bithynia'ya atanmıştır²⁸.

Pontus kralı Mithridates VI (M.Ö. 120-63), Bithynia'yı Pontus Krallığına dâhil etmek için Roma İmparatorluğu ile savaşmıştır. Bithynia'nın Romalı valisi Cotta'nın Mithridates ile yaptığı savaşı kaybetmesi üzerine Roma Senatosu, Pompeius'u²⁹ (M.Ö. 106-48) görevlendirmiştir. Pompeius, Mithridates ile yaptığı savaşı kazanarak Bithynia'yı on iki bölgeye ayırmıştır³⁰. Bu on iki bölgeden biri de Apameia'dır. Pompeius'un yaptığı düzenleme sonucunda Apameia'da sorunların görüşüldüğü bir meclis de oluşmuştur³¹.

²⁰Plinius, *Historia Naturalis*, V., 148.

²¹a.g.e. s. 9.

²²a.yer

²³Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1971, s. 472.

²⁴Corsten, a.g.e., s.9.

²⁵Strabon, *Geographika*, XII, 4, 3.

²⁶Appianus, *Mithridateios*, 71.

²⁷Plinius, *Historia Naturalis*, V. 143.

²⁸Thomas Robert Shannon Broughton, "Roman Asia Minor", *An Economic Survey of Ancient Rome 4.*, Ed. Tenney Frank, Baltimore: Paterson, N.J. : Pageant Books, 1959, s. 526.

²⁹Gnaeus Pompeius: Geç Dönem Roma İmparatorluğu'nda Askeri ve Politik Lider.

³⁰Thomas Robert Shannon Broughton, "Roman Landholding in Asia Minor", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 1934, vol. 65, s. 212.

³¹A. H. Martin. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Second Edition, Oxford: Clarendon Press, 1971, s. 159.

Roma İmparatorluğu'nun Bithynia'daki Civitates'inden biri de Apameia'dır. İmparatorluk döneminde civates, Antik Yunan'daki polis kelimesinin yerine kullanılmıştır³². Caesar M.Ö. 44'te öldürülmeden önce Apameia'ya Colonia Iulia Concordia statüsü vermiştir³³. Apameia'ya verilen bu statü ile Bithynia valileri şehirde doğrudan denetim yapamazlardı. İmparator Traianus (M.S. 98-117) döneminde Bithynia valisi olarak görevlendirilen Genç Plinius (M.S. 111-113) kentin kamu harcamalarını incelemek istediğinde Apameialılar karşı çıkmışlardır. Bu durumu imparatora yazdığı mektupla bildiren Genç Plinius'a imparator şu cevabı vermiştir:“..Apameialılar senin, onların hesaplamalarını incelemene karşı çıkmadılar. Bir şekilde dürüstlüklerini dikkate almak gerekir; sahip oldukları ayrıcalıkları koruyarak bundan böyle bu denetimin benim irademle yerine getirileceğini bilsinler³⁴”.

Bursalı ünlü felsefeci Dion Khrysostomos (M.S. 40-112), Apameia'nın gemi yapımı ve deniz ticaretinde önemli bir şehir olduğunu yazmıştır. Ayrıca şehrin Bursa'ya liman olarak hizmet ettiğini belirtmiştir³⁵. M.S. 257'de Got istilasına maruz kalan kentin son sikkeleri, imparator Gallienus (253-268) ve oğlu Saloninus dönemine aittir³⁶.

Apameia, İmparator Iustinianos (527-565) döneminde Bithynia eyaleti şehirleri arasında gösterilmiştir³⁷. İmparator Konstantinos VII Porphyrogenotos'a (913-959) ait De Thematibus isimli imparatorluğun Thema'larının yer aldığı kitapta Apameia, Opsikion Theması'nda yer almıştır³⁸. Kent, Apameia isminden sonra Muntania ismi ile ilk kez Ortaçağ denizcilik kitaplarında anılmaya başlamıştır:

“Από τήν Παλόλιμνο ώς τά Μουντάνια ἔναι ξέραις. Τά Μουντάνια ἔχουν ξέραις καί ἔναι σπιάντζα καί φορτώνουν τά ξύλα διά τήν Μπροῦσα. ἀπό τά Μουντάνια ώς τήν Προῦσα ἔναι μίλλια δεκαπέντε. ἀπό τά Μουντάνια, τά Τριγλία. ἀπό τά Μουντάνια εὐρίσκεις τόν Καπελίτη³⁹”

³²George Long, “Civitas”, *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, ed. William Smith, John Murray, London: 1875, s. 291.

³³Plinius, *Historia Naturalis*, V., 149.

³⁴Plinius, *Epistulae*, X, 48.

³⁵Dion Khrysostomos, *Orationes*, İngilizce çev. H. L. Crosby, Cambridge: Cambridge University Press, 1962, s. 30-33.

³⁶Corsten, a.g.e., s. 18.

³⁷Hierocles, *Synecmedus*, Ed. A. Burckhardt, Leipzig: In Aed Vs B. G. Teubner, 1893, s. 31.

³⁸Immanuel Bekkerus, *Contantinus Porphyrogenitus De Thematibus et De Administrando Imperio*, Bonnae: Impensis ed. Weberi, 1840, s. 293.

³⁹Armand Delatte, *Les Portulans Grecs*, Paris: l'Université de Liège – Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres, 1947, s. 241.

“Kalolimno’dan (İmralı Adası) Muntania (Mudanya) kayalıktır (denizde). Muntania’nın deniz kıyısı Prosúa’nın (Bursa) odunlarını taşır. Muntania’dan Prosúa’ya 15 mil var. Muntania’dan Triglia’ya (Tirilye) gidilir. Muntania’dan Kalelitis’i (?) bulursun”

325 yılında İznik’te toplanan konsilin Arapça çevirisinde Eutychisus isimli başpiskoposun Apaemeae’yi temsil ettiği yazılıdır⁴⁰. 451 yılında toplanan Kadıköy konsilinde Bithynia piskoposlukları arasında Apameia da vardır⁴¹. 536 yılındaki Konstantinopolis Synod’udan önce Apameia başpiskoposu Petros’dur. Synodöncesinde aforoz edilen Petros’un yerine Markos başpiskopos olmuştur⁴². 650 yılına ait piskoposluk listesinde Apameia, Konstantinopolis Patriği altında doğrudan başpiskoposluktur⁴³. 10. yüzyılın başlarında İmparator Leon VI. (886-911) ve Patrik Nikolaos Mystikos (901-907) tarafından hazırlanan piskoposluk listesinde Apameia, Konstantinopolis Patriği’ne bağlı beş Başpiskoposluk’tan biridir⁴⁴. İmparator Aleksios Komnenos (1081-1118) dönemine ait bir piskoposluk listesinde Apameia, 71. sırada Metropolitlik olarak yer almıştır⁴⁵. İmparator II. Isaakios Angelos (1186-1196) dönemine ait piskoposluk listesinde Apameia 68. sırada yer almıştır⁴⁶.

İmparator II. Andronikos Palaiologos (1282-1332) döneminde 1283-1293 ve 1303-1309 yılları arasında iki kez Konstantinopolis Patriği olarak görev yapan I. Athanasios’un yazdığı mektupların yaklaşık üçte ikisi yayınlanmıştır⁴⁷. Apameia Metropolit’ine yazdığı dört mektuptan anlaşıldığı üzere, kentte ikamet etmeyen Metropolit’in, Apameia dönmesini istemiştir. Kent ve çevresinin Türk saldırılarına karşı

⁴⁰Henricus Gelzer, Henricus Hilgenfeld, Otto Cunz, *Patrum Nicaenorum Nomina*, Fasciculus II, Leipzig: In Aedibus B. G. Teubneri, 1898, s.159.

⁴¹Raymond Janin, “La Bithynie sous l’empire Byzantin”, *Échos d’Orient*, Tome 20, n° 122, (1921), s. 180.

⁴²Corsten, a.g.e., s. 45.

⁴³Heinrich Gelzer, *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae Episcopatum*, ein Beitrag zur byzantinischen Kirchen und Verwaltungsgeschichte, München: Aus den Abhandlungen der k. bayer. Akademie der Wiss. I. Cl. XXI. Bd. III. Abth., 1900, ss. 534-538.

⁴⁴a.g.e., ss. 550-583.

⁴⁵Raymond Janin, “La Bithynie sous l’empire Byzantin”, *Échos d’Orient*, Tome 20, n° 123, (1921), s. 319.

⁴⁶a.yer

⁴⁷Athanasios I, *The Correspondence of Athanasius I Patriarch of Constantinople: Letters to the Emperor Andronicus II, Members of the Imperial Family and Officials*, Ed., Trans., and Commentary by Alice-Mary Maffry Talbot, Washington D.C., 1975.

hazırlık yapıyorken, kendisinin de cemaatinin yanında bulunması gerektiğini yazmıştır⁴⁸.

1.2.2. Mudanya'nın Osmanlı Dönemi Tarihi

Orhan Bey (1326-1359) tarafından fethedilen Mudanya'da Osmanlı egemenliği 1321 yılında başlamıştır⁴⁹. 1530 tarihli tahrir defteri kayıtlarında adı "Budamya" olarak geçen Mudanya, Kite (Ürünlü) kazasına bağlı bir köydür. Köye bağlı on üç mahallede iki yüz elli üç hanede bin üç yüz kişi bulunmaktaydı⁵⁰. Ayrıca nüfusun büyük çoğunluğunu Rumlar'ın oluşturduğu anlaşılmaktadır. 16. yüzyılda Güney Marmara iskelelerindeki kurlsız mal akışı ve yol güvenliğini sarsan olayların artmasıyla Mudanya, Mihaliç (Karacabey), Tirilye ve Filadar (Gündoğdu) köylerine Yeniçeri ocağından askerler yerleştirilmiştir. Kazâ merkezine uzakta bulunan Mudanya'nın 17. yüzyılda Kite'den ayrılarak kazâyâ dönüşmesinde bu olaylar etkili olmuştur⁵¹.

Mudanya ve çevresindeki topraklar, Orhan Bey döneminden itibaren bir kısım padişah ve önemli devlet adamlarının kurdukları vakıflara gelir olmuştur. Orhan Bey'in ağabeyi Alâeddin Paşa'nın vakıf gayrimenkulleri arasında Mudanya'da bulunan bağlarda yer almaktaydı⁵². Sultan I. Murad (1359-1389), Mudanya'nın gelirlerini kendi vakıflarına tahsil etmiştir⁵³. Mudanya'ya bağlı Tirilye, Akköy, Kızılköy, Dedeköy, Çekrice, Müslim Yenice ve Balabancık köylerinin gelirleri, Yıldırım Bâyezid Hân (1389-1402) vakfına akar olmuştur⁵⁴.

1670 tarihli vergi kayıtlarında Mudanya ve köyleri, Müslim ve Gayrimüslim cemaatler olarak ayrı yazılmıştır. Mudanya merkezinde Aya Yorgi, Aya, Panaya, Aya Todori, Aya Nikoli, Aya Apostoli ve Aya Konstantin olmak üzere yedi Rum mahallesi bulunmaktaydı. Bu mahallelerde vergi ödeyen toplam üç yüz altmış beş Rum hâne bulunmaktaydı. Türkler ise Cami-i Atik, Behram Ağa, Musa Bey, Tekke, Ömer Bey,

⁴⁸Klaus Belke, "Die vier Briefe des Patriarchen Athanasios I. an den Metropolitan von Apameia und die Eroberung Bithyniens durch die Osmanen am Anfang des 14. Jahrhunderts", *Byzantine Mediterranean, Festschrift für Johannes Koder zum 65. Geburtstag*, Ed. Klaus Belke - Ewald Kislinger - Andreas Külzer-Maria A. Stassinopoulou, Köln-Weimar: Böhlau Verlag, 2007, s.42.

⁴⁹Uzunçarşılı, a.g.e., s. 111.

⁵⁰BOA: TT Tapu Tahrir, TT.d. Tapu Tahrir Defterleri, Defter No: 166.

⁵¹Yusuf Oğuzoğlu, "Mudanya Tarihinden Sayfalar", *Ulusal Zaferimizi Taçlandıran Kent: Mudanya*, Bursa: Gaye Kitapevi, 2007, s. 20.

⁵²Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, Cilt I, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2010, s. 116.

⁵³BOA: TT Tapu Tahrir, TT.d. Tapu Tahrir Defterleri, Defter No: 166, s. 136.

⁵⁴Cafer Çiftçi, *Osmanlı Döneminde Mudanya İskelesi ve Gümrüğü*, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2012, s. 15.

Mescid-i Şerif-i Manastır ve Cami-i Şerif-i Hasan Bey mahallerinde toplam yüz kırk sekiz hâneye sahiptiler⁵⁵. Belgenin tarihiyle aynı dönemde Mudanya'da bulunan İngiliz din ve bilim adamı Dr John Covel, yerleşimin kuzeyinde (deniz kıyısı) Rum, güneyinde ise Türklerin yaşadığını yazmıştır⁵⁶. Her bir hânedeki beş kişinin yaşadığı varsayımına göre bu tarihte Mudanya merkezinde bin sekiz yüz yirmi beş Rum ve yedi yüz kırk Türk olmak üzere toplam iki bin beş yüz altmış beş nüfus bulunduğunu söyleyebiliriz. Aynı belgede Mudanya'ya bağlı köyler de bulunmaktadır. Misedolu (Aydınpınar), Küçük Kâfir ve Kâfir Yenicesi nâm-ı diğer Dere (Dereköy) köylerinde sadece Rumların yaşadığı görülmektedir. Sigi (Kumyaka), Burgos (Güzelyalı Burgaz), Frenkli (Işıklı) ve Tirilye'de, Türkler ile Rumların beraber yaşadıkları fakat nüfus çoğunluğunu Rumların oluşturduğu anlaşılmaktadır.

1692 tarihli arşiv belgesinde Mudanya ve köylerindeki Gayrimüslimlerin vergileri Âlâ (Yüksek), Evsat (Orta) ve Edna (Düşük) olarak gruplandırılmıştır. Yirmi iki yıl önceki vergi belgesinde olmayan Yahudileri ve Perakende⁵⁷ Rumları, bu belgede görmekteyiz. Ayrıca Kâfir Subaşı isimli köyün Mudanya'ya bağlandığı veya yeni kurulduğu anlaşılmaktadır. Küçük Kâfir ise bu kayıta yer almamıştır. Bu belgeye göre Mudanya merkezinde Rumlara ait dört yüz kırk hâne, Yahudilere ait ise on dört hâne bulunmaktaydı⁵⁸.

1846 tarihli arşiv belgesinde de Mudanya ve köyleri Müslim ve Gayrimüslim olarak ayrı yazılmaya devam edilmiştir. Merkezdeki Rum mahalle isimlerinde bir değişiklik olmamıştır. Bu mahallelerde yaşayan Rum hâne sayısı altı yüz doksan bir olmuştur. Aradan geçen yaklaşık iki yüzyıl boyunca Rum nüfusun yaklaşık %50 arttığı görülmektedir. Köylerde özellikle Dereköy'deki nüfus artışı dikkat çekicidir. 17.yüzyılda yetmiş ikihâne olan köy, bu belgede üç yüz on dokuzhâne olarak kayda geçirilmiştir⁵⁹. 19. yüzyılda kısa süreli de olsa Bursa ve Kitekazâlarına bağlanan Sigi ve Tirilye'nin yanısıra yüzyılın sonunda Bursa'ya bağlı Eşkel, Yalıçiftliği ve Veledler (Çınarlı) köyleri de Mudanya kazâsına bağlanmıştır⁶⁰.

⁵⁵BOA: Bab-1 Defteri, D. CMH. d. Cizye Muhasebe Kalemi Defteri, Defter No: 26632.

⁵⁶John Covel, *Dr John Covel Voyages en Turquie (1675-1677) texte anglais établi, annoté et traduit par Jean-Pierre Grélois- avec une préface de Cyril Mango*, Paris: P. Lethielleux, 1998, s. 178.

⁵⁷Perakende: Osmanlı arşiv belgelerinde bulunduğu yerde ikamet etmeyen kişiler için kullanılmıştır.

⁵⁸BOA: Bab-1 Defteri, D.CMH. d, Defter No: 26632.

⁵⁹BOA: M.L. Maliye Nezareti, M.L.VRD.d. Varidat Defterleri, Dosya No:702.

⁶⁰BOA: Dahiliye D.H. Mektubi Kalemi D.H.M.K.T. Dosya No: 2440, Gömlek No: 97.

1845 yılına ait temettuat defterlerine göre Mudanya merkezinde Aya, Aya Yorgi, Aya Apostol, Aya Konstantinos, Aya Nikola ve Manastır olmak üzere altı Rum mahallesi bulunmaktaydı. Bu kayıtlara göre Aya Yorgi Mahallesi'nde seksen altı hânede yaşayan mahalle sakinleri yaklaşık on bin zeytin ağacı, doksan dönüm bahçe ve yüz altmış dönüm bağdan yıllık toplam 182.591 kuruş gelir elde etmişlerdi⁶¹. Elli dokuz hâneye sahip Aya Mahallesi'ndeki Rumlar, yaklaşık üç bin beş yüz zeytin ağacı, kırk dönüm bahçe ve altmış beş dönüm bağdan elde ettikleri yıllık toplam gelirleri 64.940 kuruştur⁶². Aya Konstantinos Mahallesi'ndeki yetmiş dört hâne, yaklaşık altı bin beş yüz zeytin ağacı, altmış dönüm bahçe ve doksan beş dönüm bağdan, yıllık toplam 109.010 kuruş gelir kazanmışlardı⁶³. Aya Nikola Mahallesi'ndeki kırk üç hâne, yaklaşık beş bin beş yüz zeytin ağacı, altmış beş dönüm bahçe ve doksan beş dönüm bağdan yıllık 87.157 kuruş gelir elde etmişlerdi⁶⁴. Yirmi sekiz hâneye sahip Aya Apostol Mahallesi sakinleri, yaklaşık iki bin dört yüz zeytin ağacı, otuz iki dönüm bahçe ve kırk beş dönüm bağdan elde ettikleri yıllık toplam gelir 46.987 kuruştur⁶⁵. Son olarak Manastır Mahallesi'ndeki elli altı hâne, yaklaşık dört bin altı yüz zeytin ağacı, kırk dönüm bahçe ve yetmiş beş dönüm bağdan yıllık 57.317 kuruş kazanç sağlamışlardı⁶⁶.

1870 yılına ait Hüdâvendigâr Vilayeti Sâlnâmesi'nde Mudanya, Bursa Sancağı'na bağlı bir kazâdır. Bu tarihte Mudanya'da, Kaymakamın başkanı olduğu yedi kişilik bir kazâ meclisi bulunmaktaydı. Bu meclisin bir üyesi (Rum Nikolaki Ağa) ile Belediye azalarından ikisi (Kurd Oğlu Vasilaki ve Tanaş Oğlu Vasilaki) Rum idi⁶⁷. Mudanya ve ona bağlı on sekiz köyde bin sekiz yüz otuz altı hânede, Müslimerkek sayısı bin altı yüz dört, Gayrimüslim erkek sayısı iki bin altı yüz doksan dokuz olmak üzere toplam erkek nüfus dört bin üç yüz üç kişiydi⁶⁸.

1877 yılında sekizincisi çıkartılan Hüdâvendigâr Vilayeti Sâlnâmesi'nde, Mudanya merkezindeki dokuz mahallede dokuz yüz hânenin yanısıra iki kaplıca hamamı, üç han, üç kilise, bir tekke, üç mektep, iki mescit ve altı cami bulunmaktaydı. Nüfus olarak Müslimerkek sayısı 1870 yılına göre yaklaşık iki kat artarak üç bin dört

⁶¹BOA: M.L. Maliye Nezareti, ML. VRD. TMT. d. Temettuat Defterleri, Dosya No:9082.

⁶²BOA: M.L. Maliye Nezareti, ML. VRD. TMT.d. Temettuat Defterleri, Dosya No:9087.

⁶³BOA: M.L. Maliye Nezareti, ML. VRD. TMT.d. Temettuat Defterleri, Dosya No:9079.

⁶⁴BOA: M.L. Maliye Nezareti, ML. VRD. TMT. d. Temettuat Defterleri, Dosya No:9085.

⁶⁵a.g.e., ss. 16-15.

⁶⁶BOA: M.L. Maliye Nezareti, ML. VRD. TMT.d. Temettuat Defterleri, Dosya No:9091.

⁶⁷Hüdâvendigâr Vilayeti Sâlnâmesi (HDV), Matbaa-i Vilayet, H. 1287, ss. 65-66.

⁶⁸ a.g.e., s. 155.

yüz yetmiş altı, Gayrimüslim erkek sayısı üç bin altı yüz üç kişi olarak kayda geçirilmiştir. Yedi mahallede sekiz yüz hâneye sahip Tirilye'de, altı kilise, iki mektep ve bir cami bulunmaktaydı⁶⁹.

1885 yılına ait Hüdâvendigâr Vilayeti Sâlnâmesi'nde kadın ve erkek kişi sayısı birlikte yazılmıştır. Buna göre Mudanya merkezinde dört bin beş yüz kırk üç Müslim ile on bin beş yüz otuz dört Gayrimüslim nüfus yaşamaktaydı. Kazâ dâhilinde on sekiz köy, iki bin yediz yüz yirmi dokuz hâne, yedi han, yedi hamam, yirmi dört cami, on beş kilise ve yirmi dört mektep vardı⁷⁰. Tirilye'deki iki yüz kırk üç hânedeki Müslim ile üç bin sekiz yüz on iki Gayrimüslim kadın ve erkek kişi bulunmaktaydı. Ayrıca üç han, altı hamam, bir cami, yedi kilise ve üç mektep vardı⁷¹.

1898 yılına ait Hüdâvendigâr Vilayeti Sâlnâmesi'ne göre Mudanya kazâsına bağlı iki nahiyeden biri Tirilye, diğeri Emir Ali Ceziresi'dir (İmralı Adası). Kazâ dâhilinde on üç cami, on bir mescit, bir tekke, on üç ayazma, beş manastır, otuz dört mektep, on bir kilise vardı⁷². Mudanya'nın başlıca zirai mahsulleri olarak zeytin, koza, çeşitli hububat ve üzümünden zeytinyağı, zeytin, koza ve müskiratın (alkollü içecek) üretildiği; İstanbul'dan Mudanya'ya Cuma, Pazar ve Salı günleri düzenli olarak gelen vapurun, Pazar, Salı ve Perşembe günleri geri döndüğü, yaz aylarında ise bu seferlerin her güne çıktığı belirtilmiştir⁷³. Ayrıca kasaba haricinde Küçük ve Büyük Taşlık olarak anılan mevkiilerde, deniz içerisinde eski yapı kalıntılarına ait bir hayli büyük kesme ve kefeki taşların görüldüğü; kadim yedi su deposu ve on sekiz çeşmenin ihtiyacı karşılamadığı için 1892 yılında kırk beş dakika mesafede bulunan çar-i değirmen deresinden su getirildiği; üç ipek fabrikasında üretilen ürünlerinde Avrupa'ya ihraç edildiği yazılıdır⁷⁴.

⁶⁹HDV, Def'a 8, Matbaa-ı Vilayet, H. 1294, s. 150.

⁷⁰HDV, Def'a 13, Matbaa-ı Vilayet, H. 1302, s. 402.

⁷¹a.g.e., s. 405.

⁷²HDV, Def'a 25, Matbaa-i Vilayet, H. 1316, s. 273.

⁷³a. yer

⁷⁴a.g.e., s. 275.

SIRA NO	KÖY ADI	HANE	NÜFUS
1	DEDE	47	241
2	MİRZAoba	74	377
3	KAYMAKObA	41	210
4	YÖRÜK	54	252
5	MÜRSEL	42	204
6	MİSEBOLU (Aydınınar)	204	1.209
7	BURGOS (Güzelyalı Burgaz)	110	595
8	ALTINTAŞ	38	182
9	ARNAVUTKÖY	44	911
10	SİGİ (Kumyaka)	386	2638
11	FRENKLİ (Işıklı)	58	269
12	ÇEPNİ	96	518
13	AK	46	224
14	KIZIL	69	190
15	HANÇERLİ	22	111
16	DERE	320	1667
17	ÇEKİRCE	32	155
18	BALABANCIK	52	220
19	YENİCE MÜSLİM	17	70
	TOPLAM	1.752	10.243

Tablo 1: 19. Yüzyıl Sonunda Mudanya Ve Köylerinin Nüfusu (Hüdâvendigâr Vilayeti Sâlnâmesi, Def'a 25, Matbaa-ı Vilayet, H. 1316, s. 276).

Bu köylerden Yenice Müslim, Çekrice, Dede, Balabancık, Hançerli, Mürsel, Kızıl, Yörük, Kaymakoba ve Mirzaoba'nın arazilerinde buğday, arpa, çavdar, alef, burçak, mısır, keten, susam ve anason gibi ürünler köylüler tarafından yetiştirilmekteydi. Mudanya'nın nüfus bakımından en büyük köyü Sigi'de, kadim bir kilisenin (Archàngeloi) bulunduğu; ikinci büyük köyü olan Dereköy ve Misebolu'da nüfusun tamamını Rumların oluşturduğu; kırk beş dakikamesafede Aya Pantelomon nâm mahalde her sene Temmuzun 27'sinde, on beş dakika mesafede Sarı Ayazmanâm mevkide şehir-i mezkûrun 25'inde, Sigi karyesinde Eylül'ün 6'sında ve Dere karyesinde de Ağustos'un 22'sinde panayır kurulduğu kayda geçirilmiştir⁷⁵.

⁷⁵a.g.e., s. 277.

Tirilye nahiyesinde sekiz yüz yirmi hânede iki yüz elli üç Müslim ve üç bin sekiz yüz yetmiş sekiz Gayrimüslim nüfusun yaşadığı; bir cami, yedi kilise, üç manastır, dört ayazma, üç mektep, , iki han, iki hamam ile nahiyeye civarında Aya Yani ve Aya Sotri nâmında iki manastırın var olduğu yazılıdır⁷⁶.

Mudanya Limanı Osmanlı Dönemi boyunca Bursa ve İstanbul'u birbirine bağlamıştır. Özellikle Bursa'dan Topkapı Sarayı için gönderilen mutfak malzemelerinin yanında Uludağ'dan gönderilen buzun nakli Mudanya Limanı'ndan gerçekleştirilmiştir⁷⁷.

Mudanya ve köylerinin temel ekonomik faaliyetlerinde zeytin ve üzüm bağları önemliydi. 18. yüzyıl sonlarında İstanbul'da bulunan Hollanda ve Avusturya elçileri burada üretilen şaraplardan satın almışlardı⁷⁸.

1.2.3. Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimler

Osmanlı Devleti, tebasındaki halkları İslam dininin şer'i ve örfi hukuk kuralları ile yönetmiştir. İslam dini insanları, Müslüman (Müslim) olanlar ve Müslüman olmayanlar (Gayrimüslim) olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Osmanlı egemenliğini kabul eden dolayısıyla İslam hâkimiyetine giren Ehl-i Kitap'a mensup Gayrimüslimlere de "zimmî"⁷⁹ statüsünde haklar verilmişti. Osmanlı Devleti'nin Erken ve Klasik dönemlerinde İslam'ın şer'i kurallarına göre zimmîlerin yeni ibadethane inşa etmeleri genel bir tutum olarak kabul görmemiş⁸⁰ olsa da Orhan Bey, Yahudilere yeni havra inşası izni verdiği⁸¹ gibi Anadolu'nun iç kesimlerinden Demirkapı adıyla anılan köyden getirdiği Rumları, hisarın batısına aynı isimle anılan bölgeye yerleştirmiş⁸² ve yeni kilise inşa etmelerine izin vermiştir⁸³.

İstanbul'un fethini gerçekleştiren Fatih Sultan Mehmet (1451-1481), Gayrimüslimler ile zimmet sözleşmesi çerçevesinde Vezir-i Azam ile eş statüdeki Rum

⁷⁶a.yer

⁷⁷Cafer Çiftçi, a.g.e., bkz.

⁷⁸BOA: HAT. Hatt-ı Hümayun, Dosya No: 185, Gömlek No: 8602.

⁷⁹İslam egemenliğini kabul eden Zimmîlerden alınan "Cizye" vergisi karşılığında can ve mal güvenliklerinin korunmasının yanısıra ibadetlerini gerçekleştirmelerine olanak tanınmıştır.

⁸⁰Nuran Koyuncu, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din ve Vicdan Hürriyetleri Bağlamında Mâbedlerin Hukuki Statüsü*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2014, s. 106.

⁸¹a.g.e., s. 46.

⁸²Vasileios I. Kandes, *Bursa Antik Döneme Ait Yazıtlar-Topografik Harita ve Bazı Yapılara Ait Fotoğraflarla Birlikte Kentin Arkeoloji, Tarih, Coğrafya ve Din Yönlerinden Tanıtımı*, Özgün Metinden Çağdaş Yunancaya Sadeleştiren Dimitri Demirci, çev.İbrahim Kelağa Ahmet, Ankara: y.y., 2006, ss. 112.

⁸³Ali İhsan Karataş, *Bursa*, İstanbul: İlke Yayıncılık, 2019, s. 65.

Patrikliği makamına Georgios Skolarios'u (II. Gennadius 1454-1464) atamıştır⁸⁴. Millet-i Rum'un lideri konumundaki Patrik, Konstantinopolis Patrikliği'nin geleneksel rolünü devam ettirerek; evlenme, boşanma, miras, doğum ve ölümle ilgili hukuki düzenlemeleri yapabilecekti⁸⁵. Fatih'in Patrikhane'ye tanıdığı bu imtiyazlar daha sonra tahta çıkan tüm padişahlar tarafından da uygulanmıştır⁸⁶.

Tanzimat Fermanı (1839) öncesinde zimmîlerin yeni ibadethane inşa etmeleri hemen hemen imkânsızken⁸⁷, Tanzimat (1839) ve Islahat (1855) Fermanları'nın getirdiği yenilikler ile Anadolu'nun birçok kentinde olduğu gibi⁸⁸ Mudanya ve köylerinde de kilise imar faaliyetlerinde artış olmuştur. Tanzimat Fermanı ile padişah tebaasında bulunan Müslim ve Gayrimüslimlerin, eşit haklara sahip vatandaş olmaları sağlanmıştır⁸⁹. Ferman'da yer alan “*Millet-i gayrimüsliminin ayinlerine ve diğer milletlere dair vuku bulacak inhaların evveleminde patriklere ve hahambaşıya havalesi ve oralarca verilen kararların Babîâli'ye bildirilmesi*” buyruğu ile patrik ve hahambaşının yetkileri genişletilmiştir⁹⁰.

Islahat Fermanı, Gayrimüslimlere ait kilise, mektep ve hastane gibi yapıların tamir ve yeniden inşasına izin verileceği bildirmiştir⁹¹. Ferman'ın mabetlerle ilgili “*ve ahalisi cümle bir mezhepte bulunan şehir ve kasaba ve kariyelerinde icra-i ayine mahsus olan ebniyenin ve gerek mektep ve hastahane ve mezarlık misillü sair mahallerin hey'et asliyeleri üzere tamir ve termimlerine birgûna mevani ibka olunmayı*” hükmü, asırlardır uygulanan tamir yetkisinin teyidinin yanında izin usulünden bahsetmeyişi, ahalisi aynı mezhepten olan yerlerde müceddeten inşa dışında kalan tamirlerin izinsiz veya ruhsatsız yapılabilmesini mümkün kılmıştır⁹². Bir başka maddesindeki “*Bir mezhebin cemaati yalnız olarak sâiriyle karşıklı olmayarak bir*

⁸⁴Gerasimos Augustinos, *Küçük Asya Rumları 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*, çev. Devrim Evcı, Ankara: Dipnot Yayınları, 2013, s. 58.

⁸⁵Nuran Koyuncu, a.g.e., s. 78.

⁸⁶a.yer.

⁸⁷Paolo Girardelli, “Architecture, Identity, and Liminality: On the Use and Meaning of Catholic Spaces in Late Ottoman Istanbul”, *Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, XXII, (2005), s. 239.

⁸⁸Sacit Pekak, “Kappadokia Bölgesi Osmanlı Dönemi Kiliseleri: Örnekler, Sorunlar, Öneriler”, *Middle East Technical University Journal of the Faculty of Architecture*, Vol. 26, No 2, (2009/2), s. 251.

⁸⁹Aşkın Koyuncu, “Osmanlı Devleti'nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Cilt 12, Sayı 16, (2014), s. 54.

⁹⁰Koyuncu, a.g.e., s.141.

⁹¹Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996, ss. 153-155.

⁹²Nuran Koyuncu, a.g.e., s.153.

mahalde bulunur ise o yerde 'ayine müteallık husûsât-ı zâhiren ve alenen icrâda bir türlü kuyuda düçâr olmayıp” buyruğu ile tek bir mezhebin bulunduğu mahallerde dinî ayinlerin yapılması konusundaki kısıtlamalar kaldırılmıştır⁹³.

Farklı cemaatlerin bir arada yaşadığı yerlerle ilgili “*Ahalisi edyânı mühtelifede bulunan cemaatlerden mürekkep olan şehir ve kasaba ve karyelerde ise her bir cemaatin takımı sâkin olduğu ayrıca mahalde bâlâda bast-u beyân olunan usûle ittibâen kendi kilise ve hastahane ve mekteb ve mzarlıklarını tamir ve termime muktedir olabilmesi”* hükmüyle aynı mahaldeki farklı cemaatlerin müceddeten olmayan tamirleri, Baiâli'ye sunulması ve verilecek cevaba göre hareket edilmesi usulüne tabi kılınmıştır⁹⁴.

Müceddeten inşa edilecek mabetler hakkındaki “*Ve müceddeten inşa olunması iktiza eyliyen ebniyeye gelince bunlar için ruhsat-ı lâzımayı patrikler veyahut cemaat metropolitleri cânib-i Bâbiâlimizden istidâ edüp Devlet-i Âliyye'mizce bunda bir gûna mevâni-i mülkiye olmadığı halde ruhsat-ı seniyyem erzân kılınması ve bu makûle işlerde hükûmet tarafından vuku bulacak muâmelât küliyen hasbi olması”* buyruğu, patrikler ve metropolitler aracılığıyla Baiâli'ye başvuru yapılacağını ve herhangi bir mahsur olmaması halinde ruhsat verileceğini düzenlemiştir⁹⁵.

1.3. MUDANYA'NIN RUM KÖYLERİ

1.3.1. Aydınpınar

Mudanya'nın altı kilometre güneydoğusunda yer almaktadır. Osmanlı Dönemi'nde Misebolu olarak adlandırılan köyün adı nüfus mübadelesi sonrası Aydınpınar olarak değiştirilmiş ve günümüzde de aynı isimle devam etmektedir.

1530 tarihli Osmanlı arşiv belgelerinden köy gelirlerinin Sultan I. Murad (1359-1389) ve amcası Alâeddin Paşa (1287 - 1333?) vakıflarına akar olduğu anlaşılmaktadır. 17. yüzyıl arşiv belgelerine göre köyde elli iki hâne ev bulunmaktaydı⁹⁶. Sadece erkek kişilerin sayıldığı 1842 tarihli nüfus sayımına göre köyde yüz elli üç hâne ve üç yüz dört erkek kişi vardı⁹⁷. 1845 tarihli vergi belgesi, köyün ekonomisi hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Köyde bulunan yaklaşık on bin zeytin ağacı ve yaklaşık üç yüz dönüm

⁹³Nuran Koyuncu, a.g.e., s.154.

⁹⁴ a.yer

⁹⁵ a.g.e., s. 155.

⁹⁶BOA: Bab-ı Defteri, D.CMH. d. Cizye Muhasebe Kalemi Defteri, Defter No: 26632.

⁹⁷BOA: Nüfus Defteri, NFS. d, Defter No:1491.

üzüm bağı köylünün başlıca geçim kaynağını oluşturmaktadır. Bu tarihte köyün yıllık geliri 219.000 kuruştur⁹⁸.

1842 tarihli arşiv belgesinde köyün dışında keçiyolu nâm mevkideki Ayazma'nın tamir kaydında (Şekil 1):

“...Mudanya kazâsına tâbi’ Misebolı karyesi hâricinde keçiyolu nâm mahalde olub senede bir def’a küşâdı mu’tâd olan Aya Yani dimekle ma’rûf bir bâb Rum kilisesi mürûr-ı eyyâm ile müşrif-i harâb olduğu ve divarlarının ba’zı mahalli dahî mâ’il-i türâb olarak tamiri hususu karye-i mezbûre reâyâsı tarafından istid’â olunduğuna mebnî kilisâ-i mezbûr ma’rifet-i şer’le keşf u mesâha birle tûlen yedi zira’ dört parmak ve arzan yedi zira’ üç parmak ve kadden iki buçuk zira’ olub fi’l-hakika muhtac-ı ta’mîr olduğundan bahisle vaz’-ı kadim ve hey’et-i asliyesi üzere ta’mîr ve termimine ruhsatı hâvî emr-i şerîfim i’tâsı bi’l-i’lâm minhâ olunmuş ve keyfiyyeti bi’l-fi’l şeyhü’l-islâm ve müftî’l-enâm olan Mekkîzâde Mustafa Âlim edâmellâhu ta’âlâ fezâiluhûdan lede’l-istintâk bu beldede vâki’ kenîse-i kadîme harâb olub ta’mîre muhtâc oldukda erbâb kenîse-i merkûmeyi bilâ terfi’ ve bilâ tevsî’ vaz’-ı kadîmi üzere ta’mîre kâdir olurlar mı el-cevâb olurlar deyû bir küt’a fetvâ-yı şerife verilmiş olmakdan nâşî kilisâyı mezbûrun ol vechile ta’mîrine ruhsat-ı seniyye-i mülûkânem erzân kılınarak ol bâbda hatt-ı hümayûn-ı merhamet-makrûn-ı pâdişâhânem sahîfe-pîrây-ı sudûr olmağla mantûk-ı münîfi ve verilen fetvâ-yı meşrû’a muktezâsı üzere amel olunmak fermânım olmağla ruhsatı hâvî işbu emr-i şerîfim isdâr ve tesyâr olunmuşdur imdî kilisâ-yı mezbûrun tûlan ve arzan ve kadden ve vüs’aten vaz’-ı kadîm ve hey’et-i asliyesini bir karış ve bir parmak tecâvüz itmemek şartıyla ber-vech-i mesâ’î-i şer’î ta’mîrine müsâ’ade-i seniyyem erzân kılındığı ve bu vesîle ile vaz’-ı kadîminden ziyâde nesne ihdâsına irâe-i ruhsat kılınmak ve yâhûd zımnında reâyâdan akçe alınmak lâzım gelür ise mütecâsir olanlar haklarında müstelzim kemâl-i mes’ûliyet ve vahâmet olunacağı siz ki müşîr ve muşâr ve nâib ve müftî ve sâir mûmâileyhimsiz ma’lûmunuz oldukda âna göre amel ve hareket ru’yet ve hilâfından be-gâyet tehâşî ve meccâniyet eylemeniz miyânında⁹⁹”.

İlk olarak ne zaman yapıldığı bilinmeyen 5,43 metre uzunluğa, 5,40 metre genişliğe ve 1,90 metre yüksekliğindeki Ayazma'nın, zamanla duvarlarındaki bozulmalardan dolayı bakım ve onarım gerektiğinde, şeyhülislâmın fetva alınarak ve hiçbir genişleme ve ilave yapılmadan tamir edilmesine izin verilmiştir.

⁹⁸BOA: Maliye Nezareti, ML. VRD.TMT.d Temettuat Defterleri, Defter No: 9093.

⁹⁹BOA: Bab-ı Asafî, A. {DVNSMHM Mühimme Defterleri, Defter No: 255, s. 58.

1.3.2. Çınarlı

Mudanya'nın yaklaşık 20 kilometre güneybatısında yer almaktadır. Doğusunda Dere, güneyinde Orhaniye, kuzeybatısında Yaman köyleri bulunmaktadır. Türkler ile Rumların beraber yaşadığı köyün Osmanlı Dönemi'ndeki adı Veledler'dir. İlk kuruluş tarihi bilinmemekle beraber, Bursa'nın fethinden sonra Konya'dan getirilen Türkçe konuşan Rumlar tarafından kurulduğu düşünülmektedir¹⁰⁰. 1844 tarihli vergi kayıtlarına göre köyde kırk dört Rum hânesi vardı. Geçimlerini yaklaşık beş yüz dönümlük arpa ve buğday tarlalarından elde ettikleri yıllık toplam gelirleri 26845 kuruştur¹⁰¹. Nüfus mübadelesi ile Selanik'ten gelen Müslümanlar köye yerleştirilmiştir¹⁰².

1.3.3. Dereköy

Dereköy, Mudanya'nın 12 km. güneydoğusunda yer almaktadır. Köyün batısında Çınarlı (Veledler), kuzeybatısında Mirzaoba, kuzeydoğusunda İpekyayla, güneydoğusunda Yaylacık, güneyinde ise Çekrice köyleri bulunmaktadır.

Bursa Kadı Sicilleri'nde bulunan bir belgeye¹⁰³ göre on yedinci yüzyılda kurulan Dereköy, kuruluşunda "Kâfir Yenicesi", 1670 yılına ait vergi kayıtlarında "Kâfir Yenicesi nâm-ı diğer Dere¹⁰⁴", 1692 tarihli arşiv belgesinde de "Karye-i Dere" olarak kayda geçirilmiştir¹⁰⁵.

Köy, Mudanya'nın nüfus açısından kalabalık, ekonomik yönden zengin olarak nitelendirilebileceğimiz köylerinin başında yer almaktadır. 1842 tarihli Mudanya kazâsınüfus kayıtlarına göre 173 hane Rum evi bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde bu yıllardaki nüfus sayımlarında sadece erkek kişilerin sayılmıştır. Bu tarihli sayıma göre köyde 453 erkek kişi vardı¹⁰⁶.

1845 tarihli vergi kayıtları köyün ekonomisi hakkında bilgi vermektedir¹⁰⁷. Köyde 1147 adet zeytin ağacı, 62,5 dönüm keten tarlası, 292 dönüm üzüm bağı, 319 dönüm bahçe, 449 dönüm ekili tarla ve 587 dönüm nadasa bırakılmış tarla bulunmaktaydı. Köyün yıllık geliri bu tarihte 239.029 kuruştur. Nüfus Mübadelesi

¹⁰⁰Eirini Kalogeropoulou Yalçın, a.g.e., s. 96.

¹⁰¹BOA: M.L. Maliye Nezareti, ML. VRD. TMT.d. Temettuat Defterleri, Dosya No:8416.

¹⁰²Bedri Yalman, *Mudanya, Marmara'nın İncisi*, Mudanya: Mudanya Belediyesi Yayınları, 2013, s. 16.

¹⁰³Bursa Şer'iyye Sicilleri, D:2, 89/5-6

¹⁰⁴BOA: KK. Kamil Kepeci, Defter No: 2661.

¹⁰⁵BOA: Bab-1 Defteri, D.CMH. d. Cizye Muhasebe Kalemi Defteri, Defter No: 26632.

¹⁰⁶BOA: NFS.d Nüfus Defterleri, Defter No: 1491.

¹⁰⁷BOA: ML. Maliye Nezareti, ML.VRD.TMT.d Temettuat Defterleri, Defter No: 9088.

sonrası köye çoğunluğunu Girit Adası'nın Kandiye, Yunanistan'ın Kavala, Drama, Langaza kentlerinden gelen Türkler yerleştirilmiştir¹⁰⁸.

1895 yılında inşa edilen Rum mektebinin yerine 1980'li yıllarda cami inşa edilmiştir. Köye on beş dakika mesafedeki Meryem Ana ve batı girişinde Ayia Paraskevi Ayazmaları günümüze ulaşmamış¹⁰⁹, köyün doğusundaki kilise ise harap bir haldedir.

1.3.4. Güzelyalı Burgaz

Günümüzde Mudanya'nın merkez mahalleri arasında bulunan yerleşim, Osmanlı arşivlerinde Burgos, Neüsaraki¹¹⁰ adlarıyla kayda geçirilmiştir. 7 Ekim 1675'de Mudanya'da bulunan İngiliz din ve bilim adamı Dr. John Covelköyün adını *Νεοχώρι* (Neochori) olarak belirtmiştir¹¹¹. Burgos kelimesi Rumca burç anlamına gelen Prygos'tan, Neüsaraki de Neochori kelimesinden türetilmiş olmalıdır.

1844 tarihli vergi kayıtlarına göre yetmiş altı hane Rum evi bulunmaktaydı. Gelirlerinin büyük bir kısmını yaklaşık sekiz bin zeytin ağacından elde etmişlerdi. Ayrıca yüz yirmi dört dönüm bağ, yüz altmış dönüm bahçe arazisini ekip biçmişlerdi. Bu yılda toplam yıllık gelirleri 219668 kuruştur¹¹².

1.3.5 İmralı Adası

Ada, Mudanya'nın yaklaşık 35 kilometre kuzeybatısında yer almaktadır. Bizanslı tarihçi Theophanes (758-818), Kalolimnos olarak adlandırılan adada altı yıl yaşamış¹¹³, burada Metamorphosis (İsa'nın Suret Değişimi) Manastırını kurmuştur¹¹⁴. Osmanlı egemenliğinin başladığı 14. yüzyılın ortalarından itibaren, adanın fatihine izafeten "Emir Ali Bey Ceziresi" olarak adlandırılmıştır¹¹⁵. 1677 yılında Emir Ali Adası'nı ziyaret eden Dr. Covel, İmralı'da Arnavutköy ve Kalolimnos olmak üzere iki yerleşimin bulunduğunu, buralarda hiçbir Türk'ün yaşamadığını ve beş manastırın bulunduğunu belirtmiştir¹¹⁶. 19. yüzyılda Arnavutların boşalttığı köye Rumlar yerleşmiş

¹⁰⁸Raif Kaplanoğlu, *Bursa'da Mübadele*, Orhangazi: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 1999, s. 74-75.

¹⁰⁹Kalogeropoulou Yalçın, a.g.e., s. 100.

¹¹⁰BOA: A.} Sadaret, A.} MKT.UM. Umum Vilayet Evrakı, Dosya No: 330, Defter No: 61.

¹¹¹Covel, a.g.e., s. 142.

¹¹²BOA: M.L. Maliye Nezareti, ML. VRD. TMT.d. Temettuat Defterleri, Dosya No:9084.

¹¹³Ali Ahmetbeyoğlu, "Tarihçi Theophanes Confessor ve Eserinin Türk Tarihi Açısından Ehemmiyeti", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Sayı 19, (2009/2), s. 286.

¹¹⁴Cemil Kuyu, "İmralı", *Bursa Defteri*, Sayı 3, (1999), s. 224.

¹¹⁵a.g.e., s. 225.

¹¹⁶Covel, a.g.e., s. 186.

ve Metamorphosis Manastırı'nın güneyinde Ayios Yeoryios adıyla anılan üçüncü bir Rum köyü kurulmuştur¹¹⁷. 1898 tarihli Hüdâvendigâr Vilayeti Sâlnâmesi'ne göre Mudanya'ya bağlı nahiye olan adada iki yüz elli hânede kadın ve erkek olarak toplam bin üç yüz yirmi dokuz Rum nüfus vardı. Ayrıca iki kilise, üç manastır ve bir mektep bulunmaktaydı¹¹⁸.

1915 yılında 689 erkek, 699 kadın olmak üzere toplam 1.388 Gayrimüslim yaşamaktaydı¹¹⁹.

1.3.6. Tirilye

Marmara Denizi'nin güneydoğu kıyısında yer alan Tirilye, Mudanya'nın 11 kilometre batısında yer almaktadır. Yerleşimin doğusunda Kumyaka (Sigi), batısında Eğerce, güneybatısında Yalıçiftlik, güneyinde Kaymakoba ve Mirzaoba köyleri vardır.

Corsten, Atina'ya vergi ödeyen şehirleri gösteren M.Ö. 425/4 ve 421 tarihli listelerdeki *Brylleion Tereiası* adındaki kentin Tirilye ile ilişkili olabileceğini belirtmiştir¹²⁰. Bölgede bulunan Apollon, Zeus ve Kybele kültlerine ait yazıtlardan dolayı Tirilye'nin doğrudan bir Megara kolonisi veya bu koloniye bağlı bir yerleşim olduğu düşünülmektedir¹²¹. 11. yüzyılın ortalarında Mikhael Psellos tarafından Opsikion Theması'nın bir yargıcına yazılan mektupta “Trigleia” adı geçmektedir¹²². Patrik II. Georgios Gregorios, (1283-1289) İmparator II. Andronikos Palailogos'a (1282-1328) yazdığı mektupta, Ioannes adlı yerel yöneticinin “Trigleia”, “Kios” ve “Elegmi” halkından adaletsiz vergi topladığını bildirmiştir¹²³. Tirilye’de Osmanlı hâkimiyeti 14. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır¹²⁴. Osmanlı arşiv belgelerine göre 1409 yılında “Dirigle'nin” gelirleri Sultan Yıldırım Bayezid (1389-1402) Vakfi'na akar olmuştur¹²⁵.

¹¹⁷Kuyu, a.g.e., s. 226.

¹¹⁸HDV, Def'a 25, Matbaa-i Vilayet, H. 1316, s. 278.

¹¹⁹BOA: DH. Dahiliye, DH. SN. THR. Sicill-i Nüfus Tahrirat Kalemi, Dosya No: 58, Gömlek No:85.

¹²⁰Corsten, a.g.e., s. 47.

¹²¹Frederick William Hasluck, *Cyzicus*, London: Cambridge Universty Press, 1910, ss. 206-245; Corsten, a.g.e., ss. 50-56.

¹²²Sacit Pekak, *Tirilye (Zeytinbağı) Fatih Camisi Bizans Kapalı Yunan Haçı Planı*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009, s. 21.

¹²³a.yer

¹²⁴Cyril Mango, Ihor Ševčenko, “Some Churches and Monasteries on the Southern Shore of the Sea of Marmara”, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 27, (1973), s. 236.

¹²⁵Ömer Lütfi Barkan, Enver Meriçli, *Hüdâvendigâr Livası Tahrir Defteri*, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 1988, s. 14.

1692 yılına ait vergi kayıtlarına göre Tirilye'de Rumlara ait altı mahallede toplam iki yüz otuz dört hâne Rum evi vardı. Hânelerden toplanan vergiler, Âlâ (Yüksek), Evsat (Orta) ve Edna (Düşük) olmak üzere üçe gruba ayrılmıştır¹²⁶ (Tablo 2). Bu belgeye göre Tirilye'de bulunan Rum mahalleleri ve vergi grupları aşağıda tabloda gösterilmiştir.

MAHALLE ADI	HÂNE			TOPLAM
	ÂLÂ	EVSAT	EDNA	
KEBİR	5	24	11	40
LEMANİ	3	21	10	34
KASIM	4	9	16	29
MEBDİLERE?	4	20	16	40
KALDIRIM	1	18	17	36
SERVİ	4	27	24	55

Tablo 2: 1692 Yılında Tirilyeli Rumların Cizye Dağılımları(BOA: Bab-ı Defteri, D.CMH. d, Defter No: 26632).

Tirilye bölgede Mudanya'dan sonra Rum nüfus açısından en kalabalık yerleşimdir. 1830 tarihli vergi kayıtlarında Kite (Ürünlü) kazasına bağlı olan Tirilye'de Kaldırım, Meydan, Aya Yani, Servi, Kemerli ve Çardak olmak üzere altı Rum mahallesinde 590 hane Rum evi bulunmaktaydı¹²⁷. Kaldırım Mahallesi'ne ait 1845 tarihli vergi belgesinde mahallede yaşayan Rumların yaklaşık on bin zeytin ağacı, harir (ipek) ve üzüm bağlarından gelirleri oldukları anlaşılmaktadır. Bu tarihte Kaldırım Mahallesi'nin yıllık geliri 712902 kuruştur¹²⁸.

1870 tarihli HVS göre Tirilye nahiyesinde sekiz yüz hane vardı. Müslim erkek sayısı elli beş, Gayrimüslim sayısı bin altı yüz altmış olmak üzere Tirilye ve ona bağlı köyde toplam erkek nüfus bin yedi yüz beş idi¹²⁹. 1877 tarihli sâlnâmeye göre de yedi mahallede sekiz yüz hâne, altı kilise, iki mektep ve bir cami bulunduğu yazılıdır¹³⁰.

Günümüzde Tirilye'de ibadete açık bir kilise bulunmamaktadır. Bizans Dönemi'ne ait Panayia Pantobasilissa (Kemerli Kilise), Fatih Camisi, Medikion

¹²⁶BOA: Bab-ı Defteri, D.CMH. d, Defter No: 26632.

¹²⁷BOA: ML. Maliye Nezareti, ML.VRD. CMH. d Defterleri, Defter No: 867.

¹²⁸BOA: ML. Maliye Nezareti, ML.VRD.TMT. d Defterleri, Defter No: 8425.

¹²⁹HDV, Matbaa-i Vilayet, H. 1287, s. 155.

¹³⁰HDV, Def'a 8, Matbaa-ı Vilayet, H. 1294, s. 150.

Manastırı, Pelekete Manastırı¹³¹ ve Batheos Rhyakos Soteris (Aya Sotiri¹³²) Manastırı'nın kiliseleri günümüze ulaşmış, Fatih Camisi hariç diğerleri harap haldedir. 19. yüzyılda yeniden inşa edilen Ayios Yeoryios Kilisesi kültür merkezi, Ayios Ioannes Kilisesi (Dündar Evi) ve Medikion Manastırı'nın karşısındaki mezarlık kilisesi, özel mülkiyete ait konut olarak kullanılmaktadır. 1909 yılında inşa edilen harap durumdaki Tirilye Rum Mektebi (Taş Mektep) için Mudanya Belediyesi tarafından 2017 yılında restorasyon kararı alınmıştır.

1.3.7. Yalıçiftliği

Denize yaklaşık 3 kilometre mesafede bulunan köy Mudanya'nın 20 kilometre batısında yer almaktadır. Kuzeydoğusunda Tirilye, güneyinde Yaman ve batısında Karacabey'e bağlı Esence köyü bulunmaktadır.

Osmanlı Dönemi'nde bey ve ağalara ait birer çiftlik olan günümüz Karacabey ilçesine bağlı Çamlıca, Çesneiri (Çeşnigir) ve Mudanya'ya bağlı Yalıçiftliği köyleri Yunanistan'dan gelen Rumlar tarafından satın alınmıştır¹³³. Bir ikonanın arka yüzünde yazan nota göre Yalıçiftlikli Rumlar, Atina'nın kuzeybatısında bulunan Ağrafa Dağları'ndaki Karpenisi (Redina) kasabasından 1760 yılı civarında gelmişlerdi¹³⁴. Bursa'ya bağlı olan köy, 19. yüzyılın sonunda Mudanya kazâsına bağlanmıştır¹³⁵.

1857 yılında inşa edilen Panayia Kilisesi'nden günümüze, sadece 1 metre yükseklikteki duvar kalıntıları ulaşmışken 1894 yılında inşa edilen Rum mektebi tamamen yok olmuştur.

1.4. Mudanya'nın Rum Kilise ve Mektepleri Hakkında Bilgi Veren Seyahatnameler

İstanbul'dan Bursa'ya giden seyyahların başlıca durağı konumundaki Mudanya'yı birçok seyyah ziyaret etmiştir. Bu seyyahlardan bazıları konu ile ilgili bilgiler aktarmıştır.

¹³¹Frederick William Hasluck, "Bithynica", *Annual of the British School at Athens*, Volume 13 (1907), ss. 285-308.

¹³²M. Sacit Pekak, a.g.e., s. 12.

¹³³Kalogeropoulou Yalçın, a.g.e., s. 95.

¹³⁴a.g.e., s. 96.

¹³⁵BOA: DH. Dahiliye, DH. MKT. Dahiliye Mektubi Kalemi, Dosya No: 2440, Gömlek No: 97.

1.4.1. Antakya Patriği Makarios'un Seyahatnamesi

1647-72 yılları arasında Antakya Patrikliği görevinde bulunan Makarios, Başdiyakoz oğlu Paul ve beraberlerindeki birtakım din görevlileri ile birlikte 1652'de Halep'ten başlayarak Adana-Konya-Bursa-İstanbul üzerinden Boğdan'a seyahat etmişlerdir. Burada birkaç yıl yaşadktan sonra Eflak üzerinden 1655'de Moskova'ya ulaşmışlardır¹³⁶. Patrik Makarios'un bu seyahati oğlu Halepli (Aleppo) Paul tarafından Arapça yazılmıştır. Belfour, eseri 19. yüzyılda iki cilt halinde İngilizce'ye tercüme etmiştir¹³⁷.

Patrik Makarios ve beraberindekiler 12 Nisan 1652'de Mudanya'ya gelmiştir¹³⁸. İlçede bulunan yaklaşık yirmi kilisenin hepsini ziyaret edememişler. İlk olarak Meryem'in Göğe Yükselişi Kilisesi'ne gitmişler, buradaki karşılama merasiminde yardımcı papaz önce İstanbul, sonrada Antakya Patriği'nin ismini söylemişken, kendi metropolitleri Klementus'un ismini söylememiş. Paul, Klementus'un Antakya Patriği ile tanışmaktan ve gelişini memnuniyetle karşılamamasından dolayı Mudanyalılar tarafından sevilmediğini ve bu nedenle burada kısa süre kalarak ayin icra etmediklerini belirtmiştir. Metropolit'in sarayında yer alan İlahi Tezahür Kilisesi'nin duvarlarının Kutsal Dağ (Uludağ) ve onun üzerinde bulunan manastırlarla süslü olduğunu, ayrıca kilisenin altında bir kaynak suyu olduğundan bahsetmiştir. Çok güzel buldukları Aziz Theodorus ve herhangi bir izlenimlerini aktarmadıkları Aziz George kiliselerini de ziyaret ederek İstanbul'a rahat bir deniz yolculuğu için yaklaşan fırtınalı havadan önce Mudanya'dan ayrılmışlardır. Son olarak Paul, buradaki insanların onları çok onurlandırdığını ve son derece iyi Hristiyan dindarları olduklarını yazmıştır.

1.4.2. Dr. John Covell'in Seyahatnamesi

1670-77 yılları arasında İstanbul'da bulunan İngiliz bilim ve din adamı Dr. John Covell (1638-1732) Mudanya'ya iki kez gelmiştir. İlk olarak 8 Ekim 1675'de Mudanya'da bulunmuş, Bursa yolu üzerinde yer alan Misedolu (Aydınpınar) ile ilgili

¹³⁶İsmail Bülbül, "Halepli Paul'un Seyahatnamesine Göre Sibirya", *Vakanivüs, Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı*, Sayı 3, (2018), s. 65.

¹³⁷Paul of Aleppo, *The Travels of Macarius, Patriarch of Antioch: written by His Attendant Archdeacon, Paul of Aleppo, in Arabic*, Trans. F. C. Belfour, C. II, London, 1836.

¹³⁸a.g.e., ss. 11-12.

kısa bilgi vermiştir. Köyde sadece Rumların yaşadığını ve yaklaşık 30-40 ev olduğunu yazmıştır¹³⁹.

Dr. Covell'in Mudanya'ya ikinci gelişi İzmir gezisinden İstanbul'a geri dönüş yolculuğunda olmuştur. Mudanya'da sekiz kilisenin bulunduğunu belirtmiştir. Daha fazla kilisenin var olduğunu fakat bunların ya din görevlileri olmadığını ya da bakımsız olduklarını aktarmıştır. Kentte bulunan sekiz kilisenin papazları ve bu papazların nereli olduklarını yazmıştır:

1) Ayios Yeoryios Kilisesi'nin papazı, Damians'lu Bursa Metropoliti, Kallinikos Akarnakas

2) Ayia Maira Kilisesi'nin papazı Kıbrıslı Leontios

3) Ayios Nikolaos Kilisesi'nin papazı Giritli Makarios

4) Ayios Konstantinos Kilisesi'nin papazı Giritli Meletios

5) Ayioi Apostoloi Kilisesi'nin papazı Kıbrıslı Makarios

6) Ayios Theodoros Kilisesi'nin papazı İstanbullu Leantios,

7) Ayia Theodosia Kilisesi'nin papazı Giritli Meletios

8) Vatopediou Manastırı'nın papazı Daniel

Papazlar hakkında kısaca izlenimlerini paylaşan Dr. Covell, Vatopedi Manastırı papazı Daniel'i iyi bir insan olarak görmediğini, diğer kiliselerin papazları için de çok nazik ve iyi kişiler olduklarını yazmıştır.

Covell, Sigi ve Tirilye'de bulunan kiliseler hakkında da bilgi vermiştir. Türkler ve Rumların beraber yaşadığı sevimli küçük bir kasaba olarak ifade ettiği Sigi'de, taş ve tuğladan inşa edilen naosu kubbe örtülü Aziz Mikhael'e adanmış manastırdan bahsetmiştir. Sigi ile Tirilye arasında Kutsal Babalar'a adanmış bir manastır olduğunu ve bu manastırın İznik Konsili'nde yirmi beş keşiş ile anıldığını aktarmıştır. Tirilye'de beş veya altı kilise olduğunu aktaran Dr. Covell, bunlardan birinin Meryem Ana'ya adandığını ve küçük bir kilise olduğunu yazmıştır¹⁴⁰.

Covell'in bahsettiği sekiz kiliseden Vatopedi Manastırı hariç diğer yedi kilise isimleri, seyyahın Mudanya'da bulunduğu tarihle çağdaş Osmanlı arşiv belgelerindeki Rumlara ait yedi mahalle isimleri ile aynıdır. 19. yüzyıl Osmanlı arşiv belgelerinde Rumlara ait bu 7 mahalle, yine aynı isimlerle yazılmıştır.

¹³⁹Covell, a.g.e., s. 144.

¹⁴⁰Covell, a.g.e., s. 176-222.

1.4.3. Richard Pococke'nin Seyahatnamesi

İngiliz seyyah Pococke (1704 - 1765) Mudanya ile ilgili kısa bilgi vermiştir. Mudanya'nın yaklaşık olarak bir mil uzunluğa sahip kıyıya yakın bir caddeden oluştuğunu, burada yedi yüz Rum evinin bulunduğunu ve ayrıca yedi kilisenin olduğunu yazmış, fakat bu kiliseler ile ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir¹⁴¹.

1.4.4. Aegidius VanEgmont Ve John Heyman'ın Seyahatnamesi

Egmont ve Heyman, 1759 yılında Bursa'dan İstanbul'a giderken Mudanya Limanı'nı kullanmışlardır. Bursa ile Mudanya arasındaki beş saatlik yolun bir tarafında üzüm bağları, diğer tarafında ise defne ağaçları sıralıymış. Mudanya'da sayı belirtmeden birçok Rum kilisesi gördüklerini yazmışlar¹⁴².

1.4.5. Joseph Von Hammer'ın Seyahatnamesi

Joseph Von Hammer, 1799 yılında İstanbul'a Avusturya Büyükelçiliği'ndeki tercümanlık görevi için gelmiştir¹⁴³. Görev yaptığı 1806 yılına kadar birçok yere seyahat eden Hammer, Ağustos 1804'de İstanbul'dan Mudanya-Bursa ve Uludağ'a seyahat etmiş, geri dönüş yolcuğunda ise İznik ve İzmit üzerinden İstanbul'a ulaşmıştır¹⁴⁴. Mudanya'ya gelen birçok seyyah Rum okulundan bahsetmezken Hammer detay vermeden Rum okulundan bahsetmiştir. Rumların, kentte çoğunluğu oluşturduğunu, bahçecilik ve bağcılık ile uğraştıklarını yazmıştır. Burada üretilen incir, üzüm, elma sirkesi ve şaraplara çok talep olduğundan bahsetmiştir¹⁴⁵.

¹⁴¹William Bowyer, *A Description of the East and Some Other Countries by Richard Pococke*, Volume II, Part II., London: Printed for the Author, by W. Bowyer, 1745, s. 124.

¹⁴²Aegidius Van Egmont, John Heyman, *Travels Through Part of Europe, Asia Minor*, Volume I, Chapter XII., London: Royal Society, 1759, s. 191.

¹⁴³Zeynep Dörtok-Abacı, "Avusturyalı Osmanlı Tarihçisi Joseph Von Hammer Purgstall'ın Bursa İzlenimleri (Ağustos 1804)", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 9, Sayı 15, (2008/2), s. 396.

¹⁴⁴Ayten Can Tunalı, "İstanbul'dan Bursa - Uludağ'a Bir Seyahat ve İznik-İzmit Üzerinden Geri Dönüş Adolf Hartleben Verlag, Viyana, 1818. X+200 (Ekler, i67-182; Yazıtlar 185-200) Joseph von HAMMER, Umblick Auf Einer Reise von Constantinopel nach Brussa und dem Olympos, und von da zürück über Nicaea und Nicomedien, (Heilage I67-182, Inschriften 185-200)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 37, (2005), s. 333.

¹⁴⁵Joseph Von Hammer, *Umblick auf einer Reise von Constantinopel nach Brussa dem Olympos*, Pesth, 1818, s. 3-4.

İKİNCİ BÖLÜM

MUDANYA VE KÖYLERİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİ RUM KİLİSELERİ

2.1. KİLİSELER

2.1.1. Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi

Mudanya Mütareke Mahallesi'nde bulunan kilise, deniz kenarına yakın düz bir alanda inşa edilmiştir¹⁴⁶.

2.1.1.1. Tarihçe

Ayios Yeoryios Kilisesi ile ilgili ilk bilgileri 1676 yılının son ayında Mudanya'da bulunan İngiliz din ve bilim adamı Dr. John Covel vermiştir. Bursa Metropoliti'nin Mudanya'da bu kiliseyi kullandığını aktaran Dr. Covel ayrıca o tarihlerde onarım gören yapının Mudanya'nın en büyük ve en güzel kilisesi olduğunu vurgulamıştır. Kilisede bulunan duvar resimlerinden de bahseden Dr. Covel, kuzey kapının sol tarafında Bursa Metropoliti iken Fener Rum Patriği seçilen Khoukhoumis'in tasvirinin yer aldığını yazmıştır¹⁴⁷.

Yapının kuzey cephesi orta sıradaki pencerelerden batıdan üçüncüsünün alınlığında yedi satırlık bir kitabe bulunmaktadır (Şekil 2).

1834

*TIMIQTATOS IOPLANHS A-
NASTASIOY AGAΘOS HMΩN PATPIΩTHS
EΔΩPHΣATO MNHMHS XAPIN KAI EYΛA-
BIAΣ AΠANTAS TOYΣ EN TH EΠIΦANEIA
TOY IEPOY TOYTOY NAOY ΛEΛATOMHMENOYΣ ΛIΘOYΣ Δ-
PEΘENTAS (?) EIS TO EN ΠAΛAIOXΩPIΩ EΛAIOTOΠI-
ON TOY ΠPOΣ ON EYINOMONI H ΠOΛIΣ MOYNDANIΩN*¹⁴⁸.

¹⁴⁶Kilise 40° 22' 43. 83" K enlemi ile 28° 52' 52. 88"D boylamında yer almaktadır.

¹⁴⁷Covel, a.g.e., s. 222.

¹⁴⁸Ötüken vd., a.g.e., s. 463

“1834 iyi hemşerimiz Anastasiou oğlu Iordines anımsamak için ve dindarlığından dolayı, bu kutsal kilisenin yüzeyindeki bütün yontulmuş taşları Palaikhorio’daki zeytinliğinden getirerek bağışlamıştır Mudanya O’na minnettardır¹⁴⁹”.

Kitabede geçen Palaikhororio mevki, 1898 yılına ait Hüdâvendigâr Vilayeti Sâlnâmesi'nde Mudanya ilçe merkezine 15 dakika mesafedeki Palahorya mevki olmalı¹⁵⁰.

1834 yılında yeniden inşa edildiği anlaşılan kilise ile ilgili Osmanlı arşivlerindeki 1853 tarihli belgeye göre tamir edilmiş:

“Hüdâvendigâr Sancağında Mudanya kazasında Aya Yorgi mahallesinde vâki’ Aya Yorgi Kilisesi dimekle ma’rûf bir bâb Rûm kilisesinin sakfı ve cevânib-i erba’ası divârları mürûr-ı eyyâm ile müşrif-i harâb olduğundan ma’rifet-i şer’le keşf ve mesâha birle tûlan yigirmi sekiz zirâ’ on sekiz parmak ve arzan on tokuz zirâ’ on iki parmak ve kadden on zirâ’ sekiz parmak ve iki tarafı birer zirâ’ üçer parmaktan iki zirâ’ altı parmak ve iki tarafı dahî on dörder parmaktan bir zirâ’ dört parmak divarı muhit olub fi’l-hakîka muhtâc-ı ta’mîr idüğü bâ-i’lâm¹⁵¹” (Şekil 3).

Belgede kilisenin ölçüleri, Osmanlı’da yapı işlerinde kullanılan mimar arşını (zira’) ölçü birimi ile verilmiştir. Belgenin yazıldığı tarihte 1 mimar arşını 0,758 metre, uzunluk ölçüsü olarak 1 parmak ise 0,316 metredir¹⁵². Buna göre AyiosYeoryios Kilisesi 21,754 metre uzunluğa, 14,755 metre genişliğe ve 7,818 metre yüksekliğe sahipti. Ayrıca yapının karşılıklı duvar kalınlıkları da yön belirtilmeden 0,85 metre ve 0,43 metre olarak yazılmıştır.

Kilise, 1902-3 yılları arasında yeniden inşa edilmiştir¹⁵³. Mübadele sonrası 1950’li yıllara kadar askeri depo, sonrası belediye sineması olarak kullanılmıştır. Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun 1993 tarihli kararı ile korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiştir. Yapı, 1993 yılında tamamlanan restorasyon sonrası Uğur Mumcu ismi ile Kültür Merkezi olarak hizmet vermektedir.

¹⁴⁹ <http://www.mudanya.bel.tr/Mudanya-Hakkında/tarihi-yapılar.html> (10. 09.2018)

¹⁵⁰ HVS Def’a 25, Matbaa-i Vilayet, H. 1316, s. 278.

¹⁵¹ BOA: Bab-ı Asafî, A. {DVNSMHHM Mühimme Defterleri, Defter No: 258, s. 88.

¹⁵² Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 142.

¹⁵³ D.I.Polemēs, "Ἀναγραφή ἐσαρηματικῶν πατριαρχικῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατα τὸν 16ον αἰῶνα", *Hellenica*, 30, (1977-78), ss. 112-113.

2.1.1.2. Mimari Özellikler

Sahile yaklaşık 100 metre mesafede bulunan yapının batısını Bilgi Sokak, doğusunu 2. Sağlık Sokak, güneyini ise Mustafa Kemal Paşa Caddesi çevreler. Doğu batı doğrultusunda bazilikal plan tipinde üç nefli inşa edilen yapı 16,00 metre genişliğe, 31,00 metre uzunluğa ve yaklaşık 10,00 metre yüksekliğe sahiptir. 1,00 metre duvar kalınlığına sahip yapı dıştan çift yüzlü kırma çatı ile örtülüdür.

Kilisenin batı cephe düzenlenmesi, yapının orta eksenine oturmuş giriş kapısı ve yanlarında ikişer pencere, galeri duvarında iki sırada toplam on pencere, alınlık duvarında ortadaki daire, yanındakiler oval üç pencerenin simetrik yerleştirilmesi ile oluşturulmuştur (Şekil 4). Ana giriş kapısı açıklığı, pilasterler üzerine oturan yuvarlak kemerle çerçevelenmiş, ayrıca iki yandan pilasterler, üstte ise üç kademeli bir lentodan oluşan dörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Günümüzde, son restorasyon tarihinin yazılı olduğu mermer levha, yanlarındaki kabartma bezemeli mermer bloklar ve üstte alttakinden daha geniş kyma rekta silmeli ikinci bir lento, kapı çerçevesinin hemen üzerine yerleşmiştir (Şekil 5).

Simetrik düzenlenen yan duvarlarda nartekse ve yan neflere açılan birer yuvarlak kemerli kapının, kanatları ahşap, kemerli çerçeveleri mermerdir. Kapılar arasında birer küçük daire pencere görülmektedir. Narteks kapılarının batı yanlarında görülen birer yuvarlak kemerli pencere, kemerlerin başlangıç seviyelerine kadar duvar örülerek kapatılmıştır. Yan nef duvarlarında, galerinin kapatılan pencereleri ile aynı hizada altta iki, üstte üç pencere vardır. Ayrıca yan nef duvarlarında ana ibadet mekânını aydınlatan altı, bemaı bir eş büyüklükteki pencere aydınlatır. Kuzey ve güney cephelerde saçak altındakikorniş, alttaki daha yüksek olan iki dışbükey silmeden oluşmaktadır (Şekil 6).

Yapının doğu duvarında dışa çıkıntı yapan cephenin yarı yüksekliğine sahip yarım daire apsis, yarım kubbe ile örtülüdür. Apsis örtüsü üzerinde orta nefi aydınlatan üç pencereden ortadaki yonca, yanlarındaki ovaldır. Ayrıca doğu duvarda üstte yan nefleri aydınlatan birer pencere daha vardır (Şekil 7).

4,00 metre uzunluğa, 14,00 metre genişliğe sahip narteksin doğu duvarında neflere açılan birer kapı ve bu kapılar arasında ikişer niş bulunmaktadır. Orta nefi açılan kapı, pilasterler ve yuvarlak kemerlerle çerçevelenmiş, bu da ayrıca, mermer pilasterler ve kyma rekta silmeli bir lento içine alınmıştır (Şekil 8).Narteksin kuzeybatı ve güneybatı köşelerinde yer alan merdivenler galeriye geçişi sağlamaktadır.

İki basamaklı synthrononun bulunduğu apsis ekseninde ve kuzeydoğusunda görülen nişler, dışta kapatılan pencerelerdir. Yan neflerin doğusunda bemada birer derin niş bulunmaktadır.

Yapının duvarları - galeri ve apsis hariç- düzgün kesme taş ile örülüdür. Dışa çift yüzlü kırma çatısı Marsilya kiremiti ile kaplıdır. Kapı ve pencere kanatları ahşap, kapı kemerleri ve çerçeveleri mermerdir. Pencere şebekeleri demirdir. Duvarların iç yüzleri sıvalıdır, resim ya da başka bir süsleme ögesi yoktur. Pencere camlarındaki farklı renklerde vitraylar, 1993 yılındaki restorasyon çalışmaları sırasında yapılmıştır. Ana giriş kapısı üzerinde yaprak ve çiçek motifi kabartmalı mermer blok, devşirmedir (Şekil 9).

2.1.2. Mudanya Ayia Paraskevi Kilisesi

Mudanya'da günümüze ulaşmayan kiliselerden biri Ayia Paraskevi'dir. Mezarlık kilisesi olarak inşa edilen yapının konumu tam olarak belli olmamakla beraber Mudanya ilçe merkezine on beş dakikamesafede bulunan Ayia Paraskevi nâm mevkide inşa edildiği bilinmektedir¹⁵⁴.

Kilise, Mudanya'da Sultan I. Murad'ın (1359 - 1389) vakıf arazileri üzerinde bulunan Hristiyan Mezarlığı içerisinde 1885 yılında inşa edilmiştir. Yapının 4.760 kuruş olan inşaat maliyeti kilise vakfı tarafından karşılanmıştır (Tablo 3).

	FİYAT	ADET	KURUŞ
Dip Direk	16	4	64
Çatı Tabanı	28	6	112
Meşe Makası	10	20	200
Payandalık	13	10	130
Çam Taban	25	6	150
Lata	4,5	60	270
Bayrak Tahta	1	300	300
Orta Tavan	8	20,5	170
Ekseri	3,5	20	70
Kargı	2,5	30	70
Tuğla		3.000	330
Kireç		1.000,5	150
Duvarcı Yevmiyesi	15	60	900
Dülger Yevmiyesi	20	30	600
Rençber Yevmiyesi	6	100	600

¹⁵⁴ BOA: A. {Bab-1 Asafi A. {DVNSKLS. d. Kilise Defterleri, Defter No:2 s.101

Taş Götürmek için Hayvan Yevmiesesi		639
TOPLAM		4.760

Tablo 3: Mudanya Ayia Paraskevi Kilisesi İnşa Maliyeti(BOA: İ. İrade, İ. DH.Dâhiliye, Dosya No: 963, Gömlek No: 76148, s. 2.)

Kilise ile ilgili Osmanlı arşivlerindeki belgelerde yapının boyutları ve cephe görünüş çizimi vardır¹⁵⁵ (Şekil 10). Bazilikal plan tipinde inşa edilen kilise, 12,12 metre uzunluğa, 6,06 metre genişliğe ve 4,16 metre yüksekliğe sahipti. Yapının duvarları yaklaşık 1,00 metre kalınlıktaydı.

Kilisenin arşiv belgesindeki zemin kat plan çizimine göre batı cephe ortasında ana ibadet mekânına açılan bir kapı vardı. Ana ibadet mekânından bir basamak yüksekte bulunan bemanın, kuzey ve kuzeydoğu duvarında yarım daire, güney duvarında ise birer dikdörtgen niş bulunmaktaydı. Apsis içte ve dışta yarım daire biçimliydi.

Güney cephenin batısında bir kapı bulunmaktaydı. Cephenin ortasında ana ibadet mekânını aydınlatan iki pencere üçgen alınlığa sahipti. Doğuda dışa taşkın apsis, yarım konik çatı ile örtülüydü.

2.1.3. Mudanya Kilise ve Mektep

1862 tarihli Osmanlı arşiv belgesinde Mudanya'da çıkan yangın sonucunda Rum cemaatine ait adı belirtilmeyen bir kilise ve mektebin kullanılmaz hale geldiği yazılıdır. Yangının çıktığı mahallede cemaatin ibadet edeceği kilise ve çocuklarına eğitim alacakları mektep kalmadığından dolayı masrafları Sultan Abdülaziz (1861-1876) tarafından karşılanan kilise ve mektep inşa edilmiştir.

“Mudanya kasabasında muhterik olan kilisâ ve mektebin inşâsı için i'âne-i hazret-i pâdişâhî olmak üzere yedi bin beş yüz guruş ihsân buyurulmuş olduğuna dâir.....¹⁵⁶” (Şekil 11).

İnşa edilen bu kilise ve mektep günümüze ulaşmamıştır.

2.1.4. Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi

Kilisenin adı Osmanlı arşivlerinde Aya Yani (Ayios Ioannes) olarak geçmektedir. Araştırmacı Kandes'in 1879 yılında yayımlanan kitabında da BursaMetropolitliği'ne bağlı Kutsal Havariler'e (Ayioi Apostoloi) adandığı yazılıdır¹⁵⁷.

¹⁵⁵BOA: İ. İrade, İ. DH.Dâhiliye, Dosya No: 963, Gömlek No: 76148, s. 1.

¹⁵⁶BOA: İ. İrade, İ. HR. Hariciye, Dosya No: 256, Gömlek No: 15284, s. 1.

2.1.4.1. Tarihçe

Kilisenin ilk inşa tarihi bilinmemektedir. Kandes'e göre kilise, Bursa Metropoliti Konstantinos (1846-1870) döneminde inşa edilmiştir. Osmanlı arşivlerinde de kilise ile ilgili 1834 ve 1901 tarihli belgeler bulunmaktadır. 1834 tarihli belgede kilisenin adı ve boyutları yazılıdır (Şekil 12):

“...Mudanya kazâsı kurâsından Misebolı karyesinde vâki' Aya Yani Kilisâsı dimekle ma'rûf bir bâb Rum kilisâsı mürûr-ı zamân ile müşrif-i harâb olduğuna binâen ... tûlan yigirmi yedi ve arzan on dokuz ve kadden tokuz zirâ' idüğü bâ-i'lâm inhâ kılındığı beyâniyle...¹⁵⁸”.

Kilisenin o tarihte uzunluğu 20,43 metre, genişliği 14,38 metre ve yüksekliği 6,81 metre olarak inşa edilmesine izin verilmiştir.

1901 tarihli belgede kiliseye ahşaptan galeri katı eklendiği, inşaat maliyeti ve bu maliyetin nasıl karşılandığı ve köy nüfusunun ne kadar olduğu yazılıdır (Şekil 13). Ayrıca kilisenin zemin ve galeri kat planları ile batı cephe görünüş çizimleri bulunmaktadır.

“...Mudanya kazâsına tabi Misebolı karyesinde vâki' Rum kilisâsının harâb olan dehlizinin tecdiden inşâsına ruhsat i'tâsı Rum patrikliğinden istid'â olunmuş ve mezkûr dehlizden maksad inâsa mahsûs mahal olub kilisânın harâb olan yigirmi sekiz arşun sekiz parmak tûlında ve yigirmi arşun arzında divarı taşdan binâ ve tecdîd olunduktan sonra üzerine ahşaptan inşâ olunacak dehliz için sarfi iktizâ iden on tokuz bin guruşun kilisâ sanduğunun nukûd-ı mevcûdesinden tesviye olunacağı ve karye-i mezkûrede bin iki yüz tokuz Rum nüfûs bulunduğu iş'âr-ı mahallîden anlaşılmuş olduğundan sûret-i istid'â makrûn-ı müsâ'ade-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî olacağı hâlde ... ol bâbda her ne vechile irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihân-bânî müteallik buyurulur ise mantûk-ı münîfi infâz idileceği beyâniyle tezkire-i senâverî terakkim kılındı efendim Fi 23 Zi'lka'de sene (1)317 / Fi 11 Mart sene (1) 316¹⁵⁹”.

1834 tarihli kayıta yazılı olan kilisenin adı, bu belgede belirtmemiştir. Ayrıca on dokuz bin kuruş olan inşaat maliyeti kilise vakfı tarafından karşılanmış. Yapının batı cephe ortasında bulunan ana giriş kapısı üzerindeki üçgen alınlıkta kitabesi bulunmaktadır (Şekil 14):

¹⁵⁷Kandes, a.g.e., s. 188.

¹⁵⁸BOA: Bab-ı Asafi, A. {DVNSMHHM Mühimme Defterleri, Defter No: 251, s. 229.

¹⁵⁹BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No: 37, Gömlek No: 23, s. 4.

“ΩΣ ΑΓΑΠΗΤΑ ΤΑ ΣΚΗΝΩΜΑΤΑ ΣΟΥ ΚΥΠΙΕ 1901”

“Sizin Mabetleri Sevdığınız Efendi 1901¹⁶⁰”

Kitabede geçen cümle Kitab-ı Mukaddes'in ilk bölümü olan Ahd-i Atık'ten (Eski Ahid) alınmıştır. Tevrat, Peygamberler ve Kitaplar olmak üzere üç bölümü bulunan Ahd-i Atık'in, Kitaplar bölümünün Mezmurlar kısmında seksen üçüncü ilahinin ikinci dizisinde, kitabedeki cümlenin tamamı bulunmaktadır:

“ΩΣΑΓΑΠΗΤΑ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων”

“Sizin Mabetleri Sevdığınız, Güçlerin Efendisi”

Mübadele sonrası camiye dönüştürülen kiliseye 1952-56 yılları arasında minare eklenmiştir¹⁶¹. 1980'li yılların başına kadar cami olarak kullanılan yapının kuzeydoğusuna yeni bir cami inşa edilmesiyle yapı terk edilmiştir. Günümüzde üst örtüsü tamamen yok olmuş yapının duvarlarını bitkiler sarmalamıştır.

2.1.4.2. Mimari Özellikler

Mahalle meydanında bulunan kilisenin batısını Atatürk Köşkü Caddesi, doğusunu Uluçınar Caddesi, kuzeyini bahçe, güneyini ise isimsiz bir sokak çevrelemektedir¹⁶². Batı-doğu doğrultusunda bazilikal plan tipinde üç nefli inşa edilen kilise 25,47 metre uzunluğa, 15,14 metre genişliğe ve 7,00 metre yüksekliğe¹⁶³ sahiptir. (Şekil 16). Duvar kalınlığı yaklaşık 1,00 metre olan yapının çift yüzlü kırma çatısı 1990'lı yılların başında yıkılmıştır.

Kilisenin batı cephesi dört pilaster ile nefler genişliğinde üç bölüme ayrılmıştır. Orta bölüm yuvarlak alınlıkla, yan bölümler ise kademeli silmelerden oluşan korniş ile sonlanmaktadır. Batı duvar ortasında bulunan yuvarlak kemerli ana giriş kapısının lento ve söveleri ile kemeri mermer, iki kanadı ise demirdir. Kapı açıklığı yanlarda pilasterler, düz bir lento ve yuvarlak kemerle çerçevelenmiş, bu çerçeve ayrıca iki yandan iki pilasterin taşıdığı üçgen alınlıkla çerçevelenmiştir (Şekil 17). Orta bölümde ana giriş kapısının her iki yanında birer, bu kapı ve pencerelerin ekseninde galeriyi aydınlatan üç pencere vardır. Alınlıkta görülen üç pencereden ortadaki daire, yanlarındaki ovaldir.

¹⁶⁰Ötüken v.d.,a.g.e., s. 468.

¹⁶¹a.g.e., s. 469.

¹⁶² Kilise 40° 19' 53. 06" K enlemi ile 28° 54' 54. 04" D boylamında yer almaktadır.

¹⁶³ Bu yüksekliğe çan kulesi dâhil değildir.

Yan bölümlerde ise narteks ve galeriyi aydınlatan birer yuvarlak kemerli pencere görülmektedir (Şekil 18).

Benzer düzenlenen kuzey ve güney cephelerde nartekse açılan birer kapı vardır. Bu kapılar üzerinde galeriye çıkışı sağlayan merdiveni aydınlatan birer küçük kare pencere ve bunların da üzerinde galeriyi aydınlatan eş büyüklükte ikişer pencere görülmektedir. Yan nef duvarlarında orta seviyede beşer pencere vardır. Bu pencereler ile nartekse açılan kapılar arasındaki birer giriş açıklığı ve bu pencereler ile aynı seviyede bemaı aydınlatan birer pencere sonradan duvar örülerek kapatılmıştır. Ayrıca üstte galeri hizasında görülen ikişer pencere, yan nefler üzerinde uzayan galeriyi aydınlatmaktadır (Şekil 19, 20).

Doğu duvar ortasında dışa taşkın beş köşeli apsis, eğimli çatı ile örtülüdür. Apsis üzerinde cepheyi sonlandıran alınlık, batı duvardaki ile aynıdır. Doğu duvarda üstte yan nefleri ve apsisi aydınlatan birer yuvarlak pencereden apsistekinin kemerinde kilit taşı bulunmaktadır (Şekil 21).

Narteksin kuzeybatı ve güneybatı köşelerindeki galeriye çıkışı sağlayan merdivenler günümüze ulaşmamış, yan neflere açılan kapılarda duvar örülerek kapatılmıştır. Orta nefe açılan yuvarlak kemerli kapının yanlarında postamentlere oturan volütlü başlıklar taşıyan pilasterler yükselir. Kapı üzerindeki dikdörtgen alçı levha, zeytin yaprakları çelengi ile çerçevelenmiştir (Şekil 22). Zemini sarı renge boyanmış bu levhada günümüzde Arapça:

“*Yâ müfettihal ebvâb iftah lenâ hayral bâb 1951*”

“Ey kapıları açan, bize en hayırlı kapıyı aç 1951”

duası yazmaktadır. Boyanın kalktığı kısımlarda Yunanca kelimeler gözükmektedir. Muhtemelen yapının kilise döneminde bu levhada İncil'den bir dua, figür veya inşa kitabesi vardı. Levhanın sağında madalyon içine alınmış kabartma yüzün burun ve gözleri tahrip edilmiş olmasına rağmen günümüze ulaşmıştır. Bu kapının her iki yanında ana ibadet mekânına açılan ikişer pencereden kapıya uzak olanlar, olasılıkla camiye dönüştürülürken, örülerek kapatılmıştır.

Dikdörtgen planlı ana ibadet mekânı, her biri yedişerli iki sıra sütun dizisi (günümüze kalıntıları ulaşabilen) ile üç nefe ayrılmıştır. Kilisenin tanıtıldığı bir kaynakta naosun kuzey sütun dizisindeki batıdan üçüncü ile güney dizisindeki batıdan birinci sütunların yaklaşık 1,50 metre yükseklikteki sekizgen kaidelere oturduğu

belirtilmiştir¹⁶⁴.2000’li yıllara ait fotoğraflarda (Şekil 23) kuzey dizideki batıdan üçüncü sütunda ambona çıkışı sağlayan merdivenin izinin yanısıra arşiv belgesinde de (Şekil 16) ambonun aynı sütunda çizilmesinden dolayı bu sütunun yaklaşık 1,50 metre yükseklikteki kaideye oturabilmesi mümkün değildir. Bema ve galeri duvarlarında orta nefin beşik tonozunu taşıyan kirişin yuvaları görülmektedir. Yan neflerden iki, orta neften bir basamak yüksekte bulunan bemanın yan duvarlarında altta bir niş ve üzerinde bir pencere, yan neflerin doğusunda ise üçer niş (yan duvarlara yakın olanlar küçük diğerleri eş büyüklükte) ve üstlerinde bir pencere bulunmaktadır. Bemanın pencerelerinden yanlardaki tamamen, doğudakiler ise kemer başlangıçlarına kadar duvar örgüsü ile kapatılmıştır. İçte yarım daire biçimli olan orta nef genişliğindeki apsiste, yaklaşık 0,40 metre yüksekliğe sahip synthronon vardır (Şekil 24).1901 yılında, narteks ve yan neflerin batı yarılarının üzerine galeri eklenmiştir. “U” biçimli galerinin, duvarlarına yaslanmış oturma sıralarının olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 16).

Kilisenin içte ve dışta sıvalı olan duvarlarından güney duvarın dış yüzeyindeki sıvanın tamamına yakınının dökülmüş olmasından dolayı duvar örgüsü ve malzeme görülebilmektedir. Beden duvarları bir veya daha fazla moloz taş sıraları arasına iki sıra tuğladan oluşan kuşaklar ile almaşık teknikte, köşeler ise blok taş ile örülmüştür (Şekil 25). Duvarlarda kullanılan taş türleri biomikrit kayalık, kumtaşı, kireçtaşı ve çamurtaşıdır¹⁶⁵. Duvar örgüsü içinde az sayıda, devşirme sütun gövdesi, kazıma haç motifli bir blok gibi devşirme mermer parçalar görülmektedir (Şekil 26). Kapı ve pencere açıklıkları tuğla kemerler ile geçilmiştir. Sütunlar, galeri katı, naosdaki kemerler ve orta nefin beşik tonozu ve yan neflerin tavanı ahşaptır (Şekil 27).

Kilise, mübadele sonrası cami olarak da kullanılmasından dolayı orijinal süslemesi değişikliğe uğramış, 1980’li yıllarda yapı terk edildikten sonra hem kilise hem de cami dönemine ait süslemeler çok bozulmuştur. Alınlıklardaki daire ve oval pencerelerde vitray bulunmaktadır. Doğu duvardaki daire pencere içinde yonca motifi vardır. 2004 yılına ait fotoğraflarda sütunların üzerindeki kemer içlerinde bitki motifleri ve orta nefin beşik tonozunda koyu mavi renge boyanmış gökyüzünde hilal ve yıldızmotifleri görülüyordu (Şekil 28). Batı duvarın güney köşesindeki pilaster ile

¹⁶⁴ Ötügen v.d., a.g.e., s. 470.

¹⁶⁵Şule Ayengin, *Mudanya Aydınınar (H. Apostoloi), Dereköy ve Erdek Ballıpınar Kiliseleri Yapım Sistemleri ve Malzeme Karakterizasyonlarının Belirlenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2017, s.

galerinin güney penceresi arasında haç motifli devşirme mermer bir levha yer almaktadır(Şekil 28).

2.1.5. Çınarlı Ayia Paraskevi Kilisesi

Kilise köy meydanında 40° 19' 09. 65" K enlemi ile 28° 44' 57. 36" D boylamında 1833 yılında inşa edilmiştir¹⁶⁶. Osmanlı arşivlerinde 1835 tarihli bir belgede (Şekil 29):

“Kite kazâsı nâibi ve voyvoda ve sâire mahrûsa-i Burûsaya muzâf Kite kazâsı kurâlarından Veledler nâm karyede vâki' Aya Paraskevi kilisâsı dimekle ma'rûf bir bâb Rum kilisâsının mürûr-ı zamân ile cidârı ve sakfı müşrif-i harâb olduğuna binâen kezâlik isti'lâmı hâvî sâdır olan emr-i şerîf mücebince ma'rifet-i şer'le keşf ve mesâha olundukda tûlan on iki buçuk ve arzan altı zira' ki be-hesâb-ı terbi'î yetmiş beş ve kadden üç zira' bir parmak ve etrâf-ı erba'a divarlarının cenûb ve şimâl taraflarında olan yeni divarlarının hacmi on altışar ve şark ve garp taraflarında kâin divarlarının kezâlik hacmi on sekiz parmak idüğü¹⁶⁷”.

Veledler köyü kilisenin inşa edildiği tarihte Bursa'ya bağlı Kite (Ürünlü) kazasının köyleri arasında yer almaktaydı. Köyde var olan kilisenin duvarları ve çatısının harap olmasından dolayı yeniden inşa edilmiş. 10 metre uzunluğa, 5 metre genişliğe ve yaklaşık 3 metre yüksekliğe sahip yapı, Mudanya'nın bilinenler arasında en küçük boyutlu Rum kilisesi idi.

2.1.6. Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi

40° 18' 59. 66" K enlemi ve 28° 48' 08. 04" D boylamında yer alan kilisenin üst örtüsü tamamen yok olmuş, duvarları yıkılmaya yüz tutmuştur.

2.1.6.1. Tarihçe

Bugün ayaktaki kilisenin yapım tarihi ve adının yanısıra aynı yerde daha erken tarihte inşa edilmiş kilise hakkında da Osmanlı arşivlerinde bulunan 1857 tarihli biri Rumca biri de Türkçe yazılmış iki belge vardır. Köylüler tarafından kaleme alınan Rumca belgede (Şekil 30):

¹⁶⁶Eirini Kalogeropoulou Yalçın, *Apolyont'un Sakinleri Mekân, Bellek ve Tarih*, Bursa: Nilüfer Belediyesi Yayınları, 2017, s. 101.

¹⁶⁷BOA: Bab-ı Asafî, A. {DVNSMHHM Mühimme Defterleri, Defter No: 251.

“Παναγιώτατε καὶ Θειότατε Δέσποτα, Αγία καὶ Ἱερὰ Σύνοδος.

Οἱ ταπεινῶς ὑποφαινόμενοι ἐκ τῆς θεοσώστου ἐπαρχίας τοῦ Σεβασμιωτάτου Γέροντος ἀγίου Νικομηδίας, κάτοικοι τοῦ χωρίου Δερέ-κιοῖ, τοῦ ὑπὸ τὸ ἀγιαλετι τῶν Μουδανίων ὑπαγομένου καὶ ὑπὸ μόνων χριστιανῶν ὀρθοδόξων κατοικουμένου, ἀναφέρομεν εὐσεβάστως πρὸς τὴν Μητέρα ἡμῶν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ Μεγάλην Ἐκκλησίαν διὰ τῆς παρουσίας ἡμῶν κοινῆς ἐνυπογράφου ἀναφορᾶς, ὅτι ἐπειδὴ ἡ Ἐκκλησία τοῦ χωρίου ἡμῶν, τιμωμένη εἰς τὴν μνήμην τῆς ἀγίας Παρασκευῆς, ὑπάρχουσα παλαιὰ καὶ σεσαθρωμένη, ἐσχάτως ἐβλάβη πολὺ, καὶ ὑπὸ τῶν ἀλλεπαλλήλων σεισμῶν, καὶ οἱ δοῦλοί σας μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ ἐκκλησιαζώμεθα πρὸς αὐτήν, ἠναγκάσθημεν νὰ φροντίσωμεν τὰ περὶ τῆς ἀνακαινίσεως αὐτῆς. Διὰ τοῦτο παρακαλοῦμεν θερμῶς τὴν Ὑμετέραν Θειοτάτην καὶ προσκυνητὴν ἡμῖν Παναγιότητα, καὶ τὴν περὶ αὐτὴν ἀγίαν καὶ Ἱερὰν Σύνοδον, ὅπως εὐδοκήσητε εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν ἀπαιτουμένων, ὅπως χορηγηθῇ ἡμῖν τοῖς ταπεινοῖς ἢ τῆς ἀνακαινίσεως ἄδεια τῆς Ὑψηλῆς Κυβερνήσεως κατὰ τὰς περὶ τοιούτων νέας διατάξεις τοῦ φιλολάου ἡμῶν Ἄνακτος Σουλτὰν Ἀπτούλ Μετζιτ ἐφένδη μας, οὗ τὸ κράτος εἴη κρατυνόμενον καὶ διαιωνίζον! Ἡ ἕκτασις τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας ἦτο κατὰ μὲν τὸ μῆκος εἴκοσι-ὀκτῶ πῆχεων, κατὰ δὲ τὸ πλάτος δώδεκα, καὶ κατὰ τὸ ὕψος ὀκτώ. Ἦδη δὲ ἡ ἕκτασις τῆς ἀνοικοδομηθησομένης ἔνεκα τῆς πληθῆος τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀναλόγως τῆς ἐνδείας ἡμῶν θέλει προσδιορισθῇ εἰς μῆκος μὲν τριάκοντα πέντε πῆχεων, εἰς πλάτος δὲ εἴκοσιπέντε, καὶ εἰς ὕψος δέκα πῆχεων. Ταῦτα μετὰ θερμῶν δεήσεων ἀναφέρομεν, καὶ εὐελπιζόμενοι ὅτι θέλομεν ἀξιωθῆ τῆς ζητουμένης ἀδείας, ὑποσημειούμεθα μετὰ ἀπεριορίστου σεβασμοῦ.

Τῆ 2 Φεβρουαρίου 1857.

Τῆς Ὑμετέρας Θειοτάτης καὶ προσκυνητῆς ἡμῖν Παναγιότητος, καὶ τῆς περὶ αὐτὴν ἀγίας καὶ ἱερᾶς συνόδου,

δοῦλοι ταπεινοὶ

οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου

Δερέ-κιοῖ.

Μὴν ἔχωντες σφραγὶς βάζωμεν τὰς ὑπογραφάς¹⁶⁸”

“Çok Muhterem Despot Aziz ve Kutsal Kilise Meclisi

Aziz Nikomedya'nun Çok Muhterem Despotu'nun Tanrısai bölgesine bağlı müminler olan, Mudanya Eyaleti Dereköy sakinleri olarak, sadece Ortodokslara

¹⁶⁸BOA: İ. İrade, İ. HR. Hariciye, Dosya No: 141, Gömlek No: 7392.

atfedilen köylerden İsa'nın Aziz Yüce Anne kilisesine tabi, köyümüzün Azize Paraskevi ruhuna yapılan kilise eski olup, depremlerden çok hasar almıştır ve kullarınız artık kilisede ayine gidememektedir, bu yüzden gerekli olan onarımın yapılması için size devleti yöneten, halkın sevdiği Sultan Abdülmecit'in yeni buyruklarına göre yüksek hükümetten yeni onarım izninin verilmesi hususunu bildirmek zorunda kaldık. Eski kilisenin ölçüleri 28 arşın uzunluğunda ve 12 arşın genişliğinde ve 8 arşın yüksekliğindeydi, ayrıca yeniden inşa etme izni halkın kabulüdür fakat bizim durumumuz için uzunluğun 35 arşın, genişliğin 25 ve yüksekliğin 10 arşın olmasını istemekte. Bunları iyi niyetimizle bildirir ve Sizin izninizin istediğimiz gibi olmasını umar, sonsuz saygıyla aşağıda imzalarımızı arz ederiz.

2 ŞUBAT 1857

Siz çok tanrısal ve sevilen Muhterem ve saygın, aziz ve kutsal Kilise Meclisi'ne Mütevazi kulları” yazılıdır.

Köylülerin Rumca kaleme aldıkları taleplerini İzmit Metropolitli'ne hitaben yazmalarından da anlaşılacağı üzere Dereköy Kilisesi İzmit Metropolitliği'ne bağlıdır. Tirilye'de bulunan Pelekete Manastırı'ndan Bursa'nın Çekirge Köyü'ne kadar uzanan çizgi Bursa Metropolitliği ile İzmit Metropolitliği arasında sınır oluşturmaktadır¹⁶⁹. Köyde eski olduğu belirtilen kilisenin 21,22 metre uzunluğa, 9,96 metre genişliğe ve 6,64 metre yüksekliğe sahip olduğu ve Ayia Paraskevi ruhuna adandığı belirtilmiş. Köylüler bu kilisenin onarımı için Sultan Abdülmecit'in (1839-1861) yeni buyruklarına göre İzmit Despotu'ndan devleti yöneten hükümetten izin almalarını talep etmişler. Köylüler son olarak İzmit Metropolitli'nden eski kilisenin yerine daha büyük ölçülere sahip yeni bir kilise inşa etmek istediklerini bildirmişler. O tarihte Fener Rum Patriği olan Kirilos mühürlü, köylülerin taleplerini içeren belge, gereği için Divan-ı Hümâyûn'a gönderilmiş (Şekil 31):

“Mudanya Eyâletine tâbi' Dere nâm karyede kâin Aya Kiryâki nâm kilisâ muahharan vukû' bulan hareket-i arz dolayısından zedelenmiş olub derûnunda icrâ-yı âyin nâ-kâbil hükmüne girmiş ve hey'et-i asliyesi ahâlî-i mevcûdeye gayrı kâfi bulunmuş olduğundan tûlan otuz beş ve arzan yigirmi beş ve kadden on zirâ' olmak üzere tecdîd ve tevsî'i husûsuna müsâ'ade-i aliyye bi-dirîğ ve sezâvâr buyurulması ahâlî-i merkûme tarafından merbût arıza ile niyâz ve istirhâm olunmağla sâye-i

¹⁶⁹Kandes, a.g.e., s. 188.

mekârim-âde-i hazret-i mülûkânede ahâlî-i merkûme bu yüzden dahî hisse-mend-i surûr ve hubûr olmak üzere kilisâ-yı mezbûrun ber-minvâl-i muharrer tecdîdidi husûsuna ruhsatı hâvî iktizâ iden emr-i âlînin şeref-sudûrî bâbında emr u fermân hazret-i men lehu'l-emrindir.

Fi Selh-i Cemaziye'l-evvel Sene (1)273

(Mühür) Kirilos Patrik-i Millet-i Rûm-ı İstanbul ve Memâlik-i Mahrûse-i Hâlâ¹⁷⁰

Rum Patrikliği'nden Divan-ı Hümâyûn'a giden belgede kilisenin ismi Ayia Kyriake olarak yazılmıştır. Eski kilisenin hem depremlerden hasar gördüğü hem de köydeki nüfusa yetmediği belirtilerek yeni kilisenin, 26,50 metre uzunluğa, 19 metre genişliğe ve 7,50 metre yüksekliğe sahip olarak inşa edilmesine izin istenmiştir. Divan-ı Hümayun'dan verilen cevapta köylülerin talep ettikleri ölçülere sahip yeni bir kilisenin yapılmasına izin verilmiştir¹⁷¹.

1879 yılında babasının alacaklarını tahsis etmek için Dereköy'de bulunan Bulgar Nikola Naçov, kilise hakkında şunları aktarmıştır:

“... Kiliseye gittik. Çok özgün bir yapıya sahipti –üç büyük sütun üzerine oturtulmuş ve altında odalar vardı. Köylüler ibadethanenin yapımı için çok para harcamışlar. Avram adında, daha küçük yaşta bu işlere olağanüstü ilgi ve merakı olan yetenekli bir dülger tarafından inşa edilmiş. Köylüler ustanın kilise yapması için ta Bükreş'ten davet aldığını söylüyorlardır. Bursa'da çan kuleli çok güzel bir kilise yapmış. Amcam Bursa'daki sokakların genişletilmesi sırasında binalar kesilirken, Avram Usta'nın iki katlı bir evi hiç bozmadan taşıdığını anlattı. Bir gün Bursa'da gezerken banan bu evi gösterdi. Kiliseye de gittik. İçeri girince amcam fesini çıkardı, haç çıkarttı ve yaşlı gözlerle: “Tanrı toprağımı bol etsin, kardeşim Enço! Bu kilisenin hamisi olarak senin adını da yazmaları gerekirdi” dedi ve sonra şunları anlattı: Kilise 1857 yılında, Kırım Savaşı'ndan sonra, elde tek bir kuruş olmadan yapılmış. Köylüler parayı faizle Hıristiyanlar, Türkler ve hatta Yahudilerden toplamışlar. Bir milyon kuruş kadar para harcanmış. Kilise encümeni de epeyce bir para araklamış. Herkes zeytinler olunca ve kozalar yetişince altı yedil içinde kilise borçlarının ödeneceğini varsayıyormuş, ancak evdeki hesap çarşıya uymamış. Yetmez gibi Türk hükümeti de köylüleri, özellikle Rus-Osmanlı Savaşı'ndan (1877-1878) sonra çeşitli vergilerle

¹⁷⁰BOA: İ. İrade, İ. HR. Hariciye, Dosya No: 141., Gömlek No: 7392. s.17.

¹⁷¹BOA: İ. İrade, İ. HR. Hariciye, Dosya No: 141, Gömlek No: 7392, s. 24.

sıkıştırıyormuş. Kilise için alınan borçların ödenmesi artık hiç kimsenin aklından bile geçmiyor, yüksek faizler de yıldan yıla katlanıyormuş¹⁷².”

Naçov'un dülger olarak anlattığı Bursalı mimar Avraam Ioannidis, 1866 yılında Bükreş yakınlarındaki Braila'da Annunciation¹⁷³ ve 1873 yılında Bursa'da Hagios Ioannes Theologos Metropolitlik Kiliseleri'ni inşa etmiştir¹⁷⁴.

Kilise, mübadele sonrası 1972 yılına kadar cami olarak kullanılmıştır¹⁷⁵. Köye yeni bir cami inşa edilmesiyle terkedilen yapı zamanla tahrip olmuştur. Çatısı çökmüş, sütunlar yıkılmış, süsleme elemanları büyük ölçüde kaybolmuş, ikonostasisi ise tamamen yok olmuştur. Ahşap ambon, Bursa Arkeoloji Müzesi'nde koruma altına alınmıştır. Yapı, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 13.11.1993 gün ve 3520 sayılı kararı ile korunması gereken taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiştir. Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından 2016 yılında alınan restorasyon kararı doğrultusunda 2017 yılında Bursa Müze Müdürlüğü tarafından yürütülen temizlik çalışmasında yapının içindeki bitki, toprak ve yıkılan yapı elemanları kaldırılmış, döşeme açığa çıkartılmıştır.

2.1.6.2. Mimari Özellikler

Kilise, köyün doğusunda yerleşime hâkim eğimli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Yapının batısını sokak, kuzey ve güneyini ise evler çevrelemektedir.

Batı-doğu doğrultusunda bazilikal planda inşa edilen kilise, kuzey ve güney cephelerde 23, doğu ve batı cephelerde 15 metre uzunluğa, doğuda 8, batıda ise 11 metre yüksekliğe sahiptir¹⁷⁶. Doğü cephede bulunan üç apsisten ortadaki ana apsis yapıdan 3 metre dışa taşkındır. Ayrıca yan apsisler ile kuzey ve güney cephelerde bulunan merdiven kuleleri de yapıdan 2 metre dışa taşkındır. Duvarları ortalama bir metre kalınlığa sahip yapının kareye yakın dikdörtgen planlı ana ibadet mekânı, günümüze ulaşmayan her biri altışarlı iki sıra sütunlar ile üç nefe ayrılmıştır. Yapıyı doğuda sınırlayan üç apsis ile ana ibadet mekânı arasında dikdörtgen planlı bema

¹⁷²Hüseyin Mevsim, *Bulgar Gözüyle Bursa*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009, s. 33-35.

¹⁷³<https://www.crestinortodox.ro/biserica-greceasca-braila-96149.html> (17.10.2018)

¹⁷⁴ Kandes, a.g.e., s. 182.

¹⁷⁵<https://www.mudanya.bel.tr/Mudanya-Hakkında/26/derekoy-kilisesi/tarihi-yapılar.html>

¹⁷⁶Yapı tam olarak doğu-batı ekseninde inşa edilmemiştir. Yaklaşık 10 derecelik bir sapma ile güneydoğu-kuzeybatı yönünde uzanmaktadır. Anlatım kolaylığı açısından bundan sonra doğu-batı ekseninde inşa edildiği ifade edilmiştir.

bulunur (Şekil 32).Yapının, yaklaşık yirmi yıl öncesine kadar var olan çift yüzlü kırma çatısı günümüze ulaşmamıştır (Şekil 33).

Kilisenin oturduğu arazideki kot farkından dolayı, narteksin altına bir altyapı eklenmiştir (Şekil 34). Alt yapıya giriş, batı duvarın kuzey ve güneyindeki basık kemerli iki kapıdan sağlanır. Bu iki kapı arasında 11 basamaklı yarım daire biçimli taş merdiven nartekse çıkışı sağlamaktadır. Merdiven ve kapılar arasında birer küçük oval pencere görülmektedir. Narteksin dörtgen kesitli ayaklar arasındaki dokuz kemerli açıklığından nartekse giriş sağlayan ortadaki diğerlerinden daha yüksek ve geniştir. Ortadaki üç açıklık orta nef, yanlardaki üçer açıklık ise yan nefler genişliğindedir. Girişin iki yanında ve yan neflerin orta eksenindekiler aynı ölçülerde, aralarındakiler daha dar ve alçaktır. Kuzey ve güneyde de yan neflerin hizasındaki düzen tekrarlanmıştır. Giriş açıklığı dışında, ayaklar arasında üç yönde de yaklaşık 1 metre yüksekliğinde tuğla korkuluklardan kuzeydekiler tamamen yıkılmıştır. Narteksin kemer yastıkları üzerinde demir gergiler vardır.

Narteksin üzerindeki galerinin batı duvarı, ortada dışa doğru yarım daire planlı çıkıntı yapar. Galeri katı üst silmesi seviyesini aşır alınlık ortasına kadar yükselen bu kısmın ortasında, iki yandan pilasterler, üstte kemerle çevrelenen bir pencere açılmıştır. Bunun iki yanında, yine yuvarlak kemerli ikişer pencere ve aralarında birer kör niş narteks açıklıkları ile aynı eksene yerleştirilmiştir. Cephe üstte üçgen bir alınlık ile sonlanır. Alınlığın ortasında, galerinin dışa taşkın duvarı, üstteki küçük bir balkonun *fer forgé* korkuluğunu taşır. Duvardaki (galeride günümüze ulaşmayan asma katı aydınlatan) üç pencere içteki beşik tonozun eğrisini takip eder.

Kuzeyden, yan nefe ve merdiven kulesine birer kapıdan giriş sağlanmaktadır. Yapının yan cephesindeki eşit biçim ve boyuttaki, eşit aralıklarla yerleştirilmiş altı pencereden biri bemaı, beş tanesi yan nefi aydınlatır. Bunlardan başka, galerinin ve merdivenin de kuzeye bakan birer penceresi vardır (Şekil 35). Bodrumu ise basık kemerli küçük bir pencere aydınlatır. Kuzey ve güney cepheler simetrik inşa edilmiştir. Günümüzde güneyden yan nefe ve merdiven kulesine giriş sağlayan kapı açıklıkları duvar ile örülerek kapatılmıştır. Narteksi, merdiven kulelerini ve apsisi yatay olarak bölen korniş, aynı kotta pencereler yükseldiği için yan cephelerde devam etmez.

Doğuda dışa taşkın yarım daire biçimli üç apsisten ortadaki ana apsis saçak seviyesine kadar yükselirken yan apsiler cephenin yarı yüksekliğine sahiptir. Ana

apsiste altta ortada bir, üstte ise üç pencere görülür. Ayrıca ana apsisi, yan apsislerin yüksekliğinde dikdörtgen korniş dolanır. Yarım kubbe ile örtülü yan apsislerden güneydeki sonraki bir dönemde inşa edilen kulübe içinde kalmıştır. Yan apsisler üzerinde yan nefleri aydınlatan birer pencere vardır.

Bodrum, dikdörtgen planlı iki oda ve bir dehlizden oluşur. Batıdan girilen kuzey odadan kuzey merdiven kulesine ve güney odaya geçilir. Batıdan ve güney odadan girilen güneye doğru kavisli dehlizin bağlantısı toprak yığını yüzünden takip edilememektedir. Ayrıca dehlizin güney duvarında yaklaşık bir metre derinliğe sahip kare bir niş bulunur (Şekil 36).

Narteksin doğu duvarının ortasında yapının ana giriş kapısı vardır. İki kanatlı ahşap kapı, yanlarından duvar yüzeylerinden taşan pilasterler ile derin bir niş içine alınmıştır. Kapı, konsola benzer kilit taşı bulunan yuvarlak kemeri üzerinde kademeli korniş ile taçlandırılmıştır. Kapının her iki yanında ana ibadet mekânını ve doğu duvarın kuzey ve güneyinde merdiven kulelerini aydınlatan ikişer pencere vardır. Narteks ahşap düz tavan ile örtülüdür.

Apsis üst pencereleri dışında, yapıdaki bütün pencereler duvar kalınlığınca içe doğru genişler. Nefler, dörtgen bir postament üzerinde bir kaide, onun üzerinde daire kesitli sütun gövdesi, en üstte Korint başlığı ve imposttan oluşan altışarlı iki sütun sırası ile ayrılmıştır. Orta nef zemin döşemesi siyah ve beyaz renkli taş levhalarla dama tahtası düzeninde, yan nefler ise sarı taş levhalarla döşenmiştir (Şekil 37).

Bema, orta neften üç, yan neflerden iki basamak yüksektedir. Bemanın kuzey ve güney duvarlarında zeminden yaklaşık elli santim yukarda başlayan ikişer niş vardır. Nişler üzerinde dışa doğru daralan birer pencere görülür. Bu pencerelerin üzerinde de madalyon içine alınmış alçı kabartma serafimler bulunmaktadır. Yapıyı bemanın doğusunda üç apsis sınırlar. Ortadaki ana apsis zemininde tek basamaklı synthronon mevcuttur. Ana apsis ekseninde altta görülen pencerenin her iki yanında üçer niş, üstte ise üç pencere görülmektedir. Simetrik yan apsis ortalarında görülen pencerelerin her iki yanlarında birer yarım soğan kubbeli niş vardır (Şekil 38).

Yan neflerin kuzeybatı ve güneybatı köşelerinde bulunan daire merdiven galeriye çıkar. Batı duvarı dışında bugün tamamen yıkılmış olan galeri, merdiven kulesini içine alacak şekilde, yan neflerin üzerinde “S” kıvrım yaparak genişler (Şekil 39). Ayrıca çan kulesine geçiş sağlayan batı duvarı ortasından doğuya yaklaşık iki metre

uzanan ve dört ahşap dikmenin taşıdığı asma kat, orta nef genişliğindedir. Asma katın güneybatısındaki merdiven izi, dışa taşkın batı duvarı üzerindeki küçük balkona kadar görülür.

Yapının duvarları taş, tuğla ve harç kullanılarak düzensiz almaşık teknikle örülmüştür. Duvarlardaki taş türleri pelmikrit kayaç, kumtaşı, rekristalize kireçtaşı ve kireçtaşıdır¹⁷⁷. Az miktarda mermer de kullanılmıştır. Batı cephede bodrum kat ve narteksin doğu duvarı farklı boyutlardaki sarımsı gri renkli kesme pelmikrit kayaç ile düzensiz örülüdür. Ayrıca narteksin batı ayakları farklı boyutlardaki kare pelmikrit kayaçtan, kuzey ve güney ayaklar ise tuğladandır. Duvarların köşelerinde kesme taşlar kullanılmıştır.

Duvar örgüsünde kullanılan tuğlaların kalınlığı 5, eni 13, boyu 25 ve 30 santimetredir. Kuzey cephede merdiven kulesi ile cephenin doğusu arasında yan nef zemini seviyesine kadar moloz ve kaba yonu taş ile örülüdür. Ayrıca cephenin doğu köşesi kesme taş ile örülüdür. Yan nef zemin seviyesinde tek sıra tuğla üzerine farklı boyutlardaki taşlardan bir sıra ve bu sıranın da üzerinde iki sıra tuğla şerit vardır. Cephedeki yan nef giriş yüksekliğine kadar duvar örgüsü yaklaşık 25-30 santimetre taş üzerine iki sıra tuğla şerit tekrar etmiştir. Giriş üzerinde merdiven kulesi ile cephenin doğusu arasında bulunan pencerelerin arası çoğunlukla tuğla örülüdür. Bu tuğla sıralarının arasında az da olsa taş ve mermer görülmektedir. Pencereler üzeri tek sıra tuğla şerit üzerine tek sıra farklı boyutlarda taş ve bu sıranın da üzeri iki sıra tuğla şerit ile örülüdür. Pencerelerin üstünden saçak altına kadar olan kısımda, taşların arasına düşey tuğlalar yerleştirilmiştir. Kapı ve pencere açıklıklarının üzerleri, radyal dizilmiş tuğla kemerlerle geçilmiştir (Şekil 40).

Doğu cephe ortasında saçak seviyesine kadar yükselen ana apsis duvarı taş ve tuğla ile düzensiz almaşık teknikle örülüdür. Alt seviyede dört sıra tuğla üzerine bir sıra taş düşey tuğlalar ile çerçelidir. Bu sıranın üzerinde üç sıra tuğla üzerine bir sıra taş ve bu sıranın da üzerine iki sıra tuğla üzerine tek sıra taş örgüsü görülür. Bu taş sıranın üzerinden ana apsisi cephe ortasında dolanan silmeye kadar beş sıra tuğla üzerine bir sıra taş vardır. Ana apsis ortasında dolanan silme ile apsisin üst pencereleri arasında iki sıra tuğla üzerine tek sıra taş ve bu sıranın da üzerinde üç sıra tuğla üzerine tek sıra taş görülür. Bir kez daha yineleyen üç sıra tuğla üzerine bir sıra taş ve bu sıranın üzerine de

¹⁷⁷Şule Ayengin, a.g.e., s. 130.

beş sıra tuğla üzerine iki sıra taş örülüdür. Bu sıranın da üzeri iki sıra tuğla üzerine bir sıra taş ile pencereler altında sonlanır. Büyük bir bölümü tuğla örülü kuzey yan apsis duvarındaki pencere üzerinde dört sıra tuğla üzerine üç sıra taş örgüsü vardır. Kuzey apsis duvarı en üst sırada tek sıra tuğla ile sonlanır.

Nefleri ayıran toplam on iki sütunun günümüze sadece güney sırada batıdan birinci ile kuzey sırada batıdan bir ve ikincileri ulaşmıştır. Alt kısmı ahşap yalancıpostamentiçine alınan ve tonozu taşıyan kirişe kadar yükselen yekpare ahşap dikmeler, çıtalar, sıva ve alçı ile giydirilerek mermer sütun görünümü kazandırılmıştır (Şekil 41). Sütunlar kemerler üzerinde karşılıklı demir gergiler ile sabitlenmiştir.

Sütunlar yan nefleri orta neften yükselten ve sınırlayan taş dizisinin arasına yerleştirilen, basamaktan dışa taşan, daha geniş taş bloklar üzerinde yükselir. Çoğu daha erken tarihli yapılardan sağlanmış olan işlenmiş taş bloklardan biri İon kymatiumlu bir korniş parçasıdır. Bunların üzerindeki devşirme sütun kaideleri dört parçaya bölünüp ortaları oyularak içlerine taşıyıcı görevini üstlenen ahşap dikmeler oturtulmuştur (Şekil 42).Kaideyi de içine alan yaklaşık 1 metre yüksekliğindeki ahşap postamentlerin ve üzerlerindeki dört parça halinde işlenmiş sütun kaidelerinin konstrüktif işlevleri yoktur. İçteki taşıyıcı dikmenin kaidenin üzerinde kalan kısmına dikey ahşap çıtalar çakılıp yaklaşık 1 santimetre kalınlığında sıvanıp boyanarak daire kesitli sütun gövdesi görümü kazandırılmıştır (Şekil 43, 44). Alçıdan, kalıp kullanılarak yapılmış olan Korint başlıkları ve impostlar da tamamen dekoratiftir.

Sütunlar üzerine oturan kemerler ve orta nefin beşik tonoz örtüsü, Bağdadi tekniğinde, ahşap çıtalar üzerine sıva vurularak yapılmıştır. Yapı, ahşap iskelet ve üzerine kaplanan levhalar, en üstte ise çatı kiremitleri ile örtülmüştür. Beşik tonozu taşıyan ahşap kiriş, doğuda apsis duvarında batıda ise galeri duvarındaki yuvalara oturtulmuştur. Yan neflerin örtüsü daha önce bu bölgede hiç görülmeyen bir çeşit tonoz ile örtülüdür. Sütun impostlarından yan neflerin pencereleri arasındaki pilaster başlıklarına oturan yuvarlak kemerler ile yan neflerin tavanında görülen dörtgen örtü arasında içbükey biçimli bağdadi geçiş elemanı vardır.

2.4.1.4. Süsleme

Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi'nin süsleme düzenlemesi, Mudanya'nın çağdaş Rum kiliselerine göre hem daha fazla hem de daha dikkat çekicidir. Nüfus

mübadelesinden 1980'li yılların başına kadar cami olarak kullanılmasından dolayı özgün süslemesi tahrip olsa da kilisede fresko, alçıve ahşap bezemeler bulunmaktadır.

Duvar Resmi

Güney yan nefin batısında yer alan merdiven kulesi duvarındaki son yargı sahnesi belli belirsiz görülebilmektedir. Yargılama sahnesinde, ortada tahtında oturan İsa'nın sağında Meryem, solunda Yahya ayakta görülür. İsa'nın arkasında melekler, Meryem ve Yahya'nın arkalarında ise azizler bulunur. Sahnede en belirgin figür tahtında oturan İsa'nın altında görülen terazidir. Terazinin altında küçük kerabum melekleri ayırt edilir (Şekil 45).

Alçı

Ana ibadet mekânı ve bemaı aydınlatan pencereler üzerinde bulunan madalyon içine alınmış kabartma serafim figürleri günümüze ulaşabilmişse de figürlerin hiç birinde yüz yoktur. İbranice kökenli bir kelime olan serafim (tekili seraf), "ateş, yanan" anlamına gelmektedir¹⁷⁸. Tanrı tahtının koruyucusu serafimler, melek hiyerarşisinde en büyük ve en kutsal kabul edilen meleklerdir¹⁷⁹. Serafimlerin her birinde altı kanat vardır; ikisiyle yüzlerini, ikisiyle ayaklarını örterler, diğer ikisiyle de uçarlar¹⁸⁰.

İkonostasis

Günümüze ulaşmayan ahşap ikonostasis, beş yuvarlak kemerli açıklık ile orta nefe, üç yuvarlak kemerli açıklık ile de yan neflere açılmaktaydı. Orta ve yan bölümlerde sütun ve pilaster başlıkları üzerinde üç fascialı arşitrav vardı. Arşitrav üzerinde yer alan frizde orta ve yan bölümlerde farklı bezeme görülmekteydi (Şekil 46).

Orta bölüm giriş açıklığını yanlarda yüksek postamentlere oturan Korint başlıklı pilasterler ile çerçevliydi. Pilaster yüzeyleri boyunca meşale figürünü çevreleyen bitki motifleri bulunmaktaydı. Orta bölüm girişin kemer kilit taşının her iki yanında akantus yaprak ve demetlerinden oluşturulmuş girland görülmekteydi. Kilit taşı üzerinde görülen sepetin altından sağa ve sola birer kıvrık dal sarkmaktaydı. Sepetin üst kısmında akantus demeti ve bu demetten çıkan bitki dalları yer almaktaydı. Orta girişi çerçeveleyen pilaster ile yanlarda bölümü sınırlayan sütunlar arasında ikonaların yerleştirildiği ikişer yuvarlak kemerli açıklık görülmekteydi. Bu açıklıkların altında

¹⁷⁸ <https://www.ortodokslartoplulugu.org/kitaplar/tanri-kralliginin-bedensiz-varliklari> (19.11.2018)

¹⁷⁹ Işıl Özalın, *Bizans Sanatında Melek Tasvirleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 26.

¹⁸⁰ Yeşaya 6:2

dikdörtgen levha üzerinde bitki motifleri, üzerinde ise vazoda üç akantus bitkisinden oluşturulmuş demet vardır. Demetten çıkan dallarda üstte daha kısa, altta daha uzun akantus motifleri vardır. Orta bölümün üç fascialı arşitravı üzerinde bulunan frizde, girland görülürdü (Şekil 47). Friz tacındakiLesbos kymationu üzerinde geison ve Lyon kymationu vardı. İkonostasisin orta bölümü, üstte kyma reversasilmeli korniş ile sonlanırdı.

Ambon

Ana ibadet mekânın kuzey sütun dizisinin batıdan ikincisinde ahşap ambon bulunmaktaydı (Şekil 48). Yaklaşık iki metre uzunluğa ve bir metre genişliğe sahip ambona, sütunu dolanan korkuluklu bir merdiven ile çıkılmaktaydı. Ambonun yarım silindirik gövdesinde dikine kaval silmeler üzerinde akantus görülür. Bu kaval silmelerin her birinin altında içbükey yatay silmeler vardır. Bu silmelerin altında üzerinde üzüm salkımları ve asma yapraklarının bulunduğu bir bölüm vardır. Bu bölümün altında da ambon zeminini bezemesiz dışbükey bir silme dolanmaktadır. Zemin altında ise konik gövdeli bir altlık vardır.

2.1.7. Güzelyalı Burgaz Ayios Taksiarhis Kilisesi

Günümüze ulaşamayan kilise, 40° 21' 16. 65" K enlemi ile 28° 55' 51. 36" D boylamında bulunmaktaydı. Kilise, nüfus mübadelesi sonrası cami olarak kullanılmış, 2000'li yılların başında da yıkılarak yerine prefabrik cami inşa edilmiştir.

İlk olarak ne zaman inşa edildiği bilinmeyen kilisenin, 1894 yılında temelleri üzerine yeniden inşa edilmiştir¹⁸¹. Osmanlı arşivinde bulunan bir belge, kilisenin yeniden inşasıyla ilgili bilgi verir (Şekil 49):

“Mudanya kazâsına tâbi’ Burgos karyesinde kâin Taksiarhi nâm Rum kilisâsının mâil-i inhidâm olduğundan bahisle tecdîden inşâsına ruhsat i'tası hakkında Rum patrikliğinden bâ-takrîr vukû’ bulan istid’â üzerine sebk iden isti’lâma cevâben Siyâk-ı iş’âra nazaran karye-i mezkûrede Rum cemâ’ati yüz üç hânedede beş yüz kırk beş nüfusdan ibâret olub kilisânın eski temelleri üzerine tûlan on tokuz metro yetmiş santim ve arzan on dört metro yigirmi santim ve irtifâ’an tokuz metro ve kârgir olarak inşâ ve inde’l-keşf masârif-i inşâ’iyesi olan seksen sekiz bin tokuz yüz altmış guruşdan bir kısmını kilise nukudundan ve mütebâkisinin ahâlî zimmetindeki kilisâ

¹⁸¹BOA: Bab-1 Asafî, {DVNSKLS.d. Kilise Defterleri, Defter No: 3. s. 75.

akçesinden tesviye ve ifâ kılınacağı ve ol bâbda mahzûr olmadığı anlaşıldığından Dîvân-ı Hümâyûn kalemi müzekkeresinde beyân olunduğu ...¹⁸²”

Taksiarhis Kilisesi'nin 19,70 metre uzunluğunda, 14,20 metre genişliğinde ve 9 metre yüksekliğinde temelleri üzerine yeniden inşa edilmesine izin verilmiştir. İnşaat maliyeti olan seksen sekiz bin kuruşun bir kısmı kilise vakfından bir kısmının da cemaati tarafından karşılanacağı belirtilmiştir. 19. yüzyılın sonunda köy nüfusu 545 kişiden oluşmaktaymış.

Sahile yaklaşık elli metre mesafe bulunan kilisenin yıkılmadan önce çekilmiş bir fotoğrafında yapının dört yüzlü kırma çatı ile örtülü olduğu görülür (Şekil 51). Batı duvar ortasında bulunan giriş kapısı ve her iki yanındaki eş boyutlu birer pencere yuvarlak kemerlidir. Kilisenin güney duvarında özgün halinde üç pencere olup, batıdan birincisi, sonradan inşa edilmiş minarenin kapısına dönüştürülmüş olmalıdır. Kilisenin içini ve kuzey ile doğu cephelerini gösteren görsel veya yazılı kaynağa bu çalışmada ulaşılmamıştır.

2.1.8. İmralı Adası Ayios Athanasios Kilisesi

İlk ne zaman inşa edildiği bilinmeyen kilise, Osmanlı arşivlerinde bulunan 1902 tarihli belgeye göre, temelleri üzerine yeniden inşa edilmesine izin verildiği yazılıdır (Şekil 52):

“...Mudanya kazâsına tâbi' Emir Ali cezâresinde vâki' Aya Tanaş nâm Rum kilisâsının hareket-i arzdan münhedim olmasına mebnî eski temelleri üzerine inşâ ve ittisâlinde bir çan kulesi binâsı için ruhsat i'tâsı Rum patrikliğinden istid'â olunmuş ve mezkûr kilisânın inşâsına ruhsat virildiğine dâir kilisânın eski temelleri üzerine üstü ahşab ve divarları âdî taştan ve hatılları tuğla ve kerpiçten olmak üzere tûlan yigirmi sekiz ve arzan on sekiz ve irtifâan on buçuk arşun ve sakfının ve çan kulesinin ahşab olmak üzere sakfdan i'tibâren tûlan ve arzan ikişer buçuk ve kadden yedi arşun on sekiz parmak cesâmetinde inşâ ve masârif-i mütehamminesi olan altı yüz altunun hâsılât-ı vakfiyeden müterâkim mebâliğden tesviye ve ifâ olunacağı ve cezire-i mezkûrede iki yüz elli hânede bin üç yüz elli nüfûs sırf Rum ahâlî olduğu ve kilisâ ile kulenin inşâsında mahzûr bulunmadığı ...terkîm olundu efendim¹⁸³”

¹⁸²BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No: 11, Gömlek No: 15.

¹⁸³BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No: 44, Gömlek No: 16, s. 3.

Depremlerden hasar gören eski kilisenin temelleri üzerine 21,19metre uzunlukta, 13,62 metre genişlikte ve 7,94 metre yüksekliğe sahip olarak yeniden inşa edilmesine izin verilmiştir. Yapının duvarlarında taş, tuğla ve kerpiç; çatısı ve çan kulesinde ise ahşap kullanılacağı belirtilmiştir. Çan kulesinin kare gövdesinin bir kenarı 1,89 metre, yüksekliği ise 5,29 metre olarak inşa edilmesine izin verilmiştir.

2.1.9. Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi

Kültür merkezi olarak hizmet veren yapı, sahile inen İskele Caddesi ile Eskipazar Caddesi arasında 40° 23' 30. 19" K enlemi ile 28° 47' 39. 19" D boylamında yer almaktadır.

2.1.9.1. Tarihçe

İlk olarak ne zaman inşa edildiği bilinmeyen kiliseyle ilgili Osmanlı arşivlerindeki 1835 tarihli belgede yeniden inşa edilmesine izin verildiği yazılıdır (Şekil 53):

“...Mudanya nâibine ve voyvoda ve sâire Mahrûse-i Galata'ya muzâf Mudanya kazâsı kurâlarından Tirilye karyesinde vâki' Aya Yorgi ve Aya Yani nâm iki aded Rum kilisâları mürûr-ı zamân ile müşrif-i harâb olduğuna binâen bâlâda zikr olunan Aya Yorgi kilisesi tûlan otuz iki ve arzan yigirmi zira' ki be-hisâb-ı terbi'î yedi yüz dört ve kadden on zira' olub cevânib-i erba'asında yigirmi iki adet pencere ve üç kapu olduğu 184”

Kilisenin 24,22 metre uzunlukta, 15,14 metre genişlikte ve 4,54 metre yüksekliğinde, duvarlarında 22 pencere ve 3 kapı olarak inşa edilmesine izin verilmiştir. Günümüzde yapının güney duvarı batı köşesi saçak altında bulunan bir kesme taş üzerinde 1834 yazılıdır (Şekil 54). Nüfus mübadelesi sonrası, yakınında bulunan Taş Mektep'te yatılı eğitim alan kimsesiz çocukların yemekhanesi olarak kullanılmıştır.

2.1.9.2. Mimari Özellikler

Batı-doğu doğrultusunda inşa edilen kilise üç nefli bazilikal plan tipindedir. Kilisenin cepheleri oldukça sade düzenlenmiştir. Batı duvarı ortasında iki kanatlı ahşap bir kapı ve bu kapı üzerinde galeriyi aydınlatan nefler hizasında birer pencere

¹⁸⁴BOA: Bab-1 Asafî, A. {DVNSMHHM Mühimme Defterleri, Defter No: 251, s. 34.

yerleştirilmiştir. Bu pencerelerden kapı eksenindeki yanlarındakilerden daha dar ve daha yüksektir (Şekil 55). Kuzey ve güney duvarların benzer düzenlendiği kilisede, sokak zemininden bir basamak yüksekte nartekse açılan birer giriş kapısı ve bu kapılar üzerinde galeriyi aydınlatan bir pencere vardır. Eş boyutlu beş pencere yan neflere, bir pencere ise bemaya açılır (Şekil 56). Galeriyi aydınlatan pencereler hariç diğer pencere açıklıkları yuvarlak kemerli olup içlerine dikdörtgen çerçeve yerleştirilmiştir.

Eğimli çatı ile örtülü apsis, yarım daire planlı ve dışa taşkındır. Doğu duvarda üstte yan nefleri aydınlatan birer ile apsis duvarında ortada bir pencere yer almaktadır (Şekil 57). Kilise dışta nef ayrımını belli eden kırma çatı ile örtülüdür.

Naosu dörderli iki sütun dizisi üç nefe ayırmaktadır. Ahşap postamentler üzerinde yükselen bağdadi sütunlar arasında yuvarlak kemerler, yuvarlak yastıklara oturur. Orta nef beşik tonozla, yan nefler ise düz tavan ile örtülüdür (Şekil 58). Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bema, neflerden bir basamak yüksektedir. Bemanın kuzey ve güney duvarından birer, yan nefler hizasında doğu duvarında ikişer niş bulunmaktadır. Yapıyı içte doğuda sınırlayan apsisin ortasında bir pencere ve her iki yanında birer niş görülür. Narteksin güneybatı köşesinde bulunan merdiven galeriye çıkışı sağlar. Narteks ölçülerindeki galeriyi batıda ahşap parmaklıklı korkuluk sınırlar (Şekil 59).

Kilisenin yığma duvarlarında kaba yonu, moloz, kesme taş ve tuğlanın yanısıra devşirme mermer sütun gövdesi ile mermer bloklar kullanılmıştır (Şekil 60). Duvarların büyük bir bölümü düzensiz almaşık teknikle, doğu duvarında ise üç sıra taş üzerine iki sıra tuğla örgüsünü takip eden almaşık teknik kullanılmıştır. Kilisenin pencereleri, kapıları, sütunları, galeri ve örtü sistemi ahşaptır. Pencere şebekeleri demirdir. Batı cephe, mermer bir mezar steli, duvar örgüsü içine, kabartmalı yüzü dışa bakacak şekilde yerleştirilmiştir (Şekil 61). İçte duvarları sıvalı ve badanalı olan kilisenin ahşap kemerlerinde beyaz, yeşil ve kırmızı rengi tekrarlayan şerit vardır.

2.1.10. Tirilye Ayios Ioannes Kilisesi

Günümüzde özel mülkiyet arazisi içinde bulunan bazilika, Taş Mektep'in kuzeyinde, 40° 23' 33. 21" K enlemi ile 28° 47' 40. 79" D boylamında yer almaktadır. Mübadele sonrası konut olarak kullanılan yapı, bölgede "Dündar Evi" olarak

bilinmektedir. 1894 tarihli arşiv belgesi, kilisenin 19. yüzyıl sonunda yeniden inşası ile ilgili bilgi verir (Şekil 62):

“...Mudanya kazâsına tâbi' Tirilye nâhiyesinde Servi mahallesinde kâin Aya Yorgi Kilisâsının harâb olmasına mebni müceddeden inşâsına ruhsat i'tâsı Rum patrikliğinden istid'â olunmuş ve zikr olunan kilisâyâ başka mahal ilâve idilmeyerek tûlan yigirmi beş ve arzan on sekiz ve irtifâ'an on zira' cesâmetinde kârgîr ve sakfi ahşab olmak üzere inşâ edileceği ve karye-i mezkûrede Hristiyan ahâlîsinin mezkûr kilisâdan mâ'adâ altı bâb kilisâları mevcûd ve Rum cemâ'atinin sekiz yüz yetmiş altı hânede beş bin nüfûsdan ibâret olub kilisânın masârîf-i inşâ'iyesi olan altı bin guruşdan dört yüz aded Osmanlı lirası ... terkîm olundu efendim¹⁸⁵”

Eski kilisenin yerine inşa edilecek yapının 18,92 metre uzunlukta, 13,62 metre genişlikte ve 7,57 metre yükseklikte inşa edilebileceğine izin verilmiştir. Belgede belirtilen ölçülerin Ayios Ioannes Kilisesi'nin ölçüleri ile aynı olmasından dolayı “Aya Yorgi” ifadesi hatalı yazılmış olmalıdır.

Batı-doğu ekseninde üç nefli inşa edilmiş kilisenin narteks ve galerisi konut olarak kullanılmaktadır. Üst örtüsü yok olmuş ana ibadet mekânı ve apsislere bahçe işlevi kazandırılmıştır. Batı duvar ortasındaki ahşap ana giriş kapısı iki kanatlıdır. Kapı açıklığı, mermer pilasterlere oturan yuvarlak kemerle çerçevelenmiş, ayrıca yanlardan pilaster, üstte ise iki kademli bir lentodan oluşan dörtgen çerçeve içene alınmıştır. Kemer ile lento arasında kalan üçgen alanlara kabartma serafimler işlenmiştir (Şekil 63, 64). Bu kapının yanlarında narteksi aydınlatan iki sıra pencerenin her bir sırasında iki pencere vardır. Alt sıradaki pencereler kareye yakın dikdörtgen, üst sıradakiler ise daha dar ve uzundur. Galerinin batı duvarını düşey dört pilaster üç bölüme ayırır. Orta bölümde ana giriş kapısının düşey eksenindeki iki pencereden alttaki dar ve yüksek dikdörtgen, üstteki dairedir. Yan bölümlerde eş boyutta, yuvarlak kemerli birer pencere görülmektedir.

Kuzey cephede nartekse açılan yuvarlak kemerli kapı, ana giriş kapısı gibi çevrelenmiş, kemer üzerindeki silme üstündeki kör kemer içinde küçük bir pencere vardır. Yan nef ile narteks arasında galeriye çıkışı sağlayan dönel merdiven kulesinin girişi tuğla, üzerindeki pencere ise taş ve tuğla ile örülerek kapatılmıştır. Kuzey duvardaki üç pencereden batıdan birincisinin altındaki duvarın yıkılmasıyla kapı

¹⁸⁵BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No: 16, Gömlek No: 44, s. 3.

açılmış, diğer ikisinin de kemer başlangıçlarına kadar tuğla ile duvar örülmüştür. Bunların dışında bema ve galeriyi aydınlatan özgün birer pencere vardır (Şekil 65). Kuzey duvar ile aynı şekilde düzenlenen güney duvarda galeri merdivenindeki giriş ve pencere ile nartekse açılan kapı, duvarla kapatılmıştır.

Doğu duvarda iki kademeli dışa taşkın üç apsis vardır. Apsis duvarlarında görülen birer pencereden ana apsisteki daha büyük ve yüksektir (Şekil 66). Oldukça eğimli bir arazi üzerine inşa edilmesinden dolayı ana apsisin altına bir altyapı eklenmiştir. Kemerli bir girişi bulunan bu mekânın batı, kuzey ve güney duvarlarında birer niş vardır (Şekil 67).

Kilisenin duvarlarında taş ve tuğlanın yanısıra devşirme üç mermer mezar steli, arşitrav, friz ve sütun gövde parçaları kullanılmıştır. Apsis duvarları hariç kesme, moloz taş ve tuğla, düzensiz almaşık teknik ile örülmüştür. Duvarların köşeleri blok taşla, apsislerin duvarı ise tuğla ile örülmüştür.

Kilisenin bulunduğu mahalle sakinlerinin ifadelerine göre yapı, papazların yetiştirildiği mektep binası olarak kullanılmıştır. Bu anlatıların doğruluğu şüphelidir. Zira yapının planı ve mimari özellikleri, bölgedeki diğer kiliselerin plan ve mimari özellikleri ile benzerlik göstermektedir. Öncelikle yapı, batı-doğu doğrultusunda bölgenin diğer Osmanlı Dönemi kiliselerinde olduğu gibi bazilikal plan tipine sahiptir. Tirilye Ayios Yeoryios, Dereköy Ayia Paraskevi ve Aydınpınar ile Tirilye Ayios Ioannes kiliselerinin uzun kenar uzunluklarının yan kenar uzunluklarına oranı (1,6) yaklaşık olarak aynıdır. Batı duvardaki giriş ve pencere açıklıklarının yerleşimi, narteks ile galeri kat ayrımını belli eden yatay korniş ve cepheyi üstte orta nef hizasında sonlandıran alınlık, Mudanya ve köylerindeki 19. yüzyıl Rum kiliselerinin batı cephe düzenlemeleriyle yakinen benzerdir. Kilisenin batı duvar ortasındaki yuvarlak kemerli ana giriş kapısı, yanlarda pilasterlerle, üstte kademeli lento ile çerçevenmesi Mudanya Ayios Yeoryios ve Aydınpınar Ayios Ioannes kiliselerinin ana giriş kapılarıyla benzerlik göstermektedir. Batı duvarı üstte orta nef genişliğinde sınırlıyan yarım daire alınlık ve yüzeyindeki tek daire pencere, Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi'nin batı duvarındaki yarım daire alınlık ve yüzeyindeki üç pencereden ortadaki daire pencere ile benzerdir. Kuzey ve güney duvarda narteks ile naos arasında dışa çıkıntı yapan daire merdiven kuleleri, Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi'nin yan duvarlarındaki narteks ile naos arasındaki daire merdiven kuleleri ortak özellikleri arasındadır. Mudanya ve

Tirilye Ayios Yeoryios Kiliseleri, Aydınpınar ve Tirilye Ayios Ioannes Kiliseleri'nin benzer oldukları bir diğer özellik de yan duvarların batısında nartekse açılan birer kapının bulunmasıdır. Keza bu dört kilise ve Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi'nin kuzey ve güney duvarlarında naosu aydınlatan (her biri kendi içinde eş büyüklükte ve farklı sayılarda) tek sıra pencereler görülmektedir.

Tirilye Ayios Ioannes Kilisesi'nin planı ve mimari özellikleri bakımından bölgedeki diğer kiliseler ile yukarıda açıklanan benzerliklerden dolayı kilise olarak inşa edilmiş olmalıdır.

2.1.11. Tirilye Mezarlık Kilisesi

Tirilye'nin batısında, Medikion Manastırı'nın karşısında eğimli bir arazi üzerinde Hıristiyan Mezarlığı bulunmaktadır. Mezarlığın çevresi yaklaşık 1,50 metre yüksekliğindeki taş duvarla örülüdür. Doğusunda Tirilye-Karacabey karayoluna cephe giriş kapısı vardır (Şekil 67).

Konut olarak kullanılan kilise, mezarlığın orta bölümünde $40^{\circ} 23' 11.37''$ K ve $28^{\circ} 47' 22.50''$ D boylamında yer almaktadır. Batı-doğu doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı inşa edilen kilisenin duvar kalınlığı yaklaşık 0,50 metredir. Batıda 5,50 metre, kuzey ve güneyde 5,80 metre, doğuda 5,30 metre uzunluktadır. Boyutlarından da anlaşılacağı üzere tek nefli kilisenin dışta çift yüzlü kırma çatısı, kiremitle kaplıdır.

Kilisenin batı duvarı ortada 0,90 metre dışa çıkıntılıdır (Şekil 67). Çıkıntılı duvar ortasındaki yuvarlak kemerli açıklık içine yerleştirilen giriş kapısının, lento ve söveleri ile iki kanadı ahşaptır. Kapı alınlığındaki dikdörtgen pencere açıklığı beyaz naylon ile kapatılmıştır. Batı duvarın güneyine sonraki bir dönemde hela, kuzeyine güney-kuzey doğrultusunda bir oda eklenmiştir.

Güney duvarın ortasına yerleştirilen iki pencereden üstte naosu aydınlatan daha büyük ve yuvarlak kemerli dikdörtgen, altta bodrumu aydınlatan dairedir (Şekil 68). Oldukça eğimli bir arazi üzerine inşa edilen kilise doğuda iki katlıdır. Doğu duvar, batıda olduğu gibi ortada 0,90 metre dışa çıkıntılıdır. Apsisin altındaki odaya açılan tek kanatlı ahşap kapı, basık kemerlidir. Bu kapının simetri ekseninde apsisi aydınlatan yuvarlak kemerli dikdörtgen pencere görülmektedir (Şekil 69).

Kilisenin duvarları taş ve tuğla ile düzensiz almaşık teknikte örülmüştür. Doğu duvarda orta seviyede ahşap hatıllar bulunmaktadır.

2.1.12. Yalıçiftliği Panayia Kilisesi

Günümüze sadece yaklaşık bir buçuk metre yüksekliğinde duvar kalıntısı ulaşan köy meydanındaki kilise, 40° 21' 16. 23" Kuzey enlemi ve 28° 42' 58. 67" Doğu boylamında bulunmaktadır.

1857 yılında temelleri üzerine yeniden inşa edilen kilisenin ilk olarak ne zaman inşa edildiği belli değildir. Meryem Ana'ya adanmış kilise en erken Rumların köye geldiği 1760'lı yıllarda inşa edilmiş olmalıdır. Osmanlı arşivlerinde bulunan bir belge 1857'den önceki kilise ve onun temelleri üzerine inşa edilen kilisenin ölçülerini vermektedir (Şekil 68):

“ ... Nefs-i Burûsaya tâbi' Yalıçiftliği nâm karyede kâin Meryem Ana Kilisâsı dimekle ma'rûf tûlan yigirmi buçuk ve arzan on altı ve kadden altı buçuk zirâ' bir bâb Rum kilisâsı mürûr-ı zamân ile müşrif-i harâb olduğundan mâ'adâ atik olmak hasebiyle ahâlî-i mevcûdeye kifâyet etmediğinden tûlan otuz beş buçuk ve arzan yigirmi buçuk ve kadden on dört buçuk zirâ' olarak ta'miri ve tesviyesi husûsuna müsâ'ade-i seniyye erzân kılınmış karye-i mezkûre ahâlîsi tarafından bâ-mahâzır istirhâm olunduğu patrik-i mumaileyh tarafından bâ-takrîr iş'âr olunmuş ve bu bâbda verilen mahâzır takdim kılınmış olduğu beyânıyla ¹⁸⁶”.

Eski kilise 15,51 metre uzunluğa, 12,11 metre genişliğe ve 4,92metre yüksekliğe sahipmiş. Bu kilise yıkılmaya yüz tuttuğu ve köyde bulunan Rum nüfusa yetmediği için yıkılarak temelleri üzerine yenisi inşa edilmiştir. Yeni kilisenin 26,87 metre uzunluğa, 15,51 metre genişliğe ve 10,97 metre yükseklikte inşa edilmesine izin verilmiştir. Bu kiliseye 20. yüzyılın hemen başında 1901 yılında çan kulesi inşa edilmesine izin verilmiştir (Şekil 69):

“...Burûsa mulhakâtından Yalıçiftliği kasabasındaki Rum kilisâsının arka dıvarına muttasıl olmak üzere müceddeden bir çan kulesi inşâsına ruhsat i'tâsı Rum patrikliğinden istid'a edilmiş ve zikr olunan çan kulesinin iki zirâ' arzında ve on beş zirâ' irtifânda ahşab olarak inşâ ve sarfi iktizâ iden bin sekiz yüz toksan beş gurusun kilisâ sandığı mevcûdından tesviye ve ifâ kılınacağı ve inşâsında bir gûne mahzur olmadığı iş'âr-ı mahalliden anlaşılmış olduğundan tezkire-i senâverî terkîm kılını efendim ¹⁸⁷”.

¹⁸⁶BOA: Bab-1 Asafî, A. {DVNSMHHM Mühimme Defterleri, Defter No: 259, s. 85.

¹⁸⁷BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No: 43, Gömlek No: 22, s. 6.

Eğimli bir arazi üzerine doğu-batı doğrultusunda bazilikal plan tipinde inşa edilen kilise, doğuda 7,18 metre, batıda ise 8,76 metre yüksekliğe sahipti¹⁸⁸ (Şekil 70). Güney cephenin batısındaki yuvarlak kemerli kapıya beş basamaklı yarım daire merdiven ile ulaşılırdı. Cephenin batı köşesinde üstte dörtgen bir pencereve orta seviyedeki eş büyüklükteki 6 pencere, yuvarlak kemerliydi. Yapının doğu cephe yüksekliğine sahip çan kulesinin gövdesinde bir giriş görülür. Gövdenin üst bölümünde dikdörtgen bir levha ve bu levhanın üzerinde çan kulesinin kubbesini taşıyan sütunceler vardı.

¹⁸⁸BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezağib, Dosya No: 43, Gömlek No: 22, s. 1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı arşiv belgelerine göre 19. yüzyılda Mudanya ve köylerinde yeniden inşa edilen 10 Rum kilisesinden en erken tarihlisi Tirilye Ayios Yeoryios (1833), en geç tarihlisi Tirilye Ayios Ioannes (1894) Kilisesi'dir.

BULUNDUĞU YER	ADI	İNŞA TARİHİ	BOYUTLAR (m.)			PLANI
			EN	BOY	YÜK.	
AYDINPINAR	AYİOS IOANNES	1835	15	25	7,2	BAZİLİKAL
ÇINARLI	AYİA PARASKEVİ	1835	5	10	3	BAZİLİKAL
DEREKÖY	AYİA PARASKEVİ	1857	17	26,5	7,5	BAZİLİKAL
İMRALI ADASI	AYİOS ATHANASIOS	1901	13,5	21,2	7,95	BAZİLİKAL
GÜZELYALI BURGAZ	AYİOS TAKSİARHİS	1895	14	20	7	BAZİLİKAL
MUDANYA	AYİOS YEORYİOS	1902	17,5	31	13,2	BAZİLİKAL
MUDANYA	AYİA PARASKEVİ	1885	6	12	4	BAZİLİKAL
TİRİLYE	AYİOS YEORYİOS	1883	15,15	24,2	4,5	BAZİLİKAL
TİRİLYE	AYİOS IOANNES	1894	15,3	21,35	9,34	BAZİLİKAL
YALIÇİFTLİĞİ	PANAYIA	1857	12	20	7	BAZİLİKAL

Tablo 4: Arşiv Belgelerine Göre 19. Yüzyıl Mudanya ve Köylerindeki Rum Kiliseleri

19. yüzyılda Mudanya'da inşa edilen Rum kiliselerinin tamamı bazilikal plan tipindedir. Geç Osmanlı Mudanya'sında yeniden inşa edilen bu kiliselerin çoğunluğu üç neflidir. Mudanya ve Çınarlı Ayia Paraskevi Kiliseleri, sırasıyla 5 ve 6 metre genişliklerinden dolayı tek nefli olduklarını düşündürür.

Mudanya ve köylerindeki en büyük Rum kilisesi olan Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi'nin ölçüleri, İstanbul'un büyük boyutlu kiliseleri arasında sayılan Silivrikapı Panayia (32,35x18,51 m.), Galata Ayios Nikolaos (30,20x15,56 m.) ve Bursa Merkez Demirkapı Ayioi Taksiarhis (29,90 x 17,70 m.) kiliselerinin ölçüleri yakındır. Mudanya ve Çınarlı Ayia Paraskevi kiliseleri bölgede bilinen en küçük boyutlu kiliselerdi. Dereköy Ayia Paraskevi ve Aydınpinar Ayios Ioannes kiliseleri, İstanbul'un ortalama büyüklükteki Belgradkapı Panayia (24,24x14,58 m.), Edirnekapı Ayia Yeoryios (25,88x13,28 m.) ve Gemlik Kurşunlu Taksiarhis (13 x 26 m.) kiliseleri ile benzer boyutlara sahiptirler. Tirilye Ayios Yeoryios ve Ayios Ioannes kiliselerinin boyutları ise Nilüfer Gölyazı Ayios Panteleimon (12,80 x 20,45 m), Osmangazi Demirtaş Koimisis Theotokou (16,20 x 21,25 m.) kiliseleri ile yakın ölçülerdedir.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere 19. yüzyılda Mudanya'da inşa edilen kiliseler ile Bursa ve İstanbul'un çağdaş Rum kiliseleri boyutları bakımından benzer

özellikleri bulunmaktadır. Kilisenin hizmet vereceği cemaat nüfusunun az veya çok olması yapıların boyutları ile doğru orantılıdır.

Mudanya'da Geç Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen Rum kiliselerin bölümlerinin benzerliklerinin yanısıra farklılıkları da bulunmaktadır.

Naos

Ana ibadet mekânını, Nuh'un Gemisi olarak niteleyen bir yaklaşıma göre geminin kaptanı İsa, tayfaları havariler ve yolcuları da Hıristiyan cemaattir. Birbirini tamamlayan iki yorumdan ilkinde gemide bulunan cemaatin tufandan etkilenmeyeceği; ikincisinde ise naosdaki cemaatin İsa'nın himayesinde kurtuluşa erişeceği¹⁸⁹.

Mudanya'nın 19. yüzyıl Rum kiliselerinde kareye yakın dikdörtgen planlı ana ibadet mekânları, farklı sayılardaki iki sıra sütun ile neflere ayrılmıştır. Orta neflerin genişliği, yaklaşık olarak bir yan nef genişliğinin iki katıdır. Aydınpınar Ayios Ioannes ve Dereköy Ayia Paraskevi kiliselerinde yan nefler orta neften bir basamak yüksekte yer almaktadır. Karaca, “naosda mekân düzenlemesi ve iç mekân tasarımı konusunda, daha özenli bir yaklaşımın yansıması” olarak İstanbul Suriçi Osmanlı Dönemi Rum kiliselerinin Surdışı kiliselerin naoslarında bulunmayan yan neflerin orta neften bir basamak yüksekte yer almasını “dönem özelliği” olarak belirtmiştir. Aydınpınar Ayios Ioannes ve Dereköy Ayia Paraskevi kiliselerinin naos planları, İstanbul Suriçi Rum kiliselerinin naos planları benzerdir.

Cemaatin cenaze, düğün, vaftiz törenleri naosda gerçekleştirilir. Ayin süresince ayakta bulunan cemaat üyelerinden yaşlı ve hasta olanlar için naosun kuzey, güney ve batı duvarlarına sandalyeler yerleştirilmiştir. Dereköy ve Aydınpınar Kiliseleri'nin naos duvarlarında izleri görülen bu sandalyelerden Mudanya'da günümüze ulaşabilen yoktur.

Bema

Bema, simgesel anlamda cennet ile özdeşleştirilmiştir¹⁹⁰. Hıristiyan litürjisinin temel ayini *Ευχαριστία* (Ökaristi), ekmek ve şarabın kutsanması ile İsa'nın kanı ve tenine dönüşmesidir. Paskalya'dan önceki son perşembe günü gerçekleştirilen ökaristiden elde edilen ekmek ve şarap, yıl boyunca altar üzerinde *Αρτοπτεριον* (Artoforion) kutusunda muhafaza edilir¹⁹¹. Erken Bizans Dönemi'nde ökaristi ayininin

¹⁸⁹Zafer Karaca, a.g.e., s. 598.

¹⁹⁰GünterSpitzing, *LexikonByzantinischChristlicherSymbole*, München: Diederichs, 1989, s. 182.

¹⁹¹Meryem Acara, “Bizans Ortodoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler”, Ankara, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, (1997), s. 196

hazırlığı kilise dışındaki *skeuophylakion* odasında yapılarak “Büyük Giriş” olarak adlandırılan yürüyüş ile bemaya getirilirdi. İkonoklazma Dönemi sonrası litürjideki değişimler¹⁹² ile birlikte ökaristi ayini hazırlığı, pastophoriaodalarında yapılmaya başlamıştır¹⁹³.

Mudanya'nın 19. yüzyıl kiliselerinde pastophoria yoktur. Ökaristi ayinine hazırlık yapılan bu odaların işlevlerini bema duvarlarındaki tamamı yuvarlak kemerli olan nişler sağlamıştır. Aydınpınar Ayios Ioannes ve İstanbul Yeniköy Ayios Yeoryios Metokhion kiliselerinde bemanın doğu duvarında yan nefler karşısında kuzeyde üç, güneyde iki niş vardır. Tirilye Ayios Yeoryios ve İstanbul Yenikapı Ayios Theodoros kiliselerinde bemanın doğu duvarında apsis yanlarında ikişer, yan duvarlarında ise birer niş bulunmaktadır. Mudanya Ayios Yeoryios ve İstanbul Silivrikapı Panayia kiliselerinde bemanın doğu duvarında yan nefler hizasında birer niş vardır. Dereköy Ayia Paraskevi ve İstanbul Samatya Ayios Konstantinos ve Ayia Eleni ile Eğrikapı Panayia, Galata Ayios Nikolaos kiliselerinde bemanın kuzey ve güney duvarlarında karşılıklı yerleştirilen ikişer niş vardır.

Apsis

Mudanya ve Tirilye Ayios Yeoryios ile Aydınpınar Ayios Ioannes kiliselerinde tek apsis bulunuyorken Dereköy Ayia Paraskevi ve Tirilye Ayios Ioannes kiliselerinde yan nefler de birer apsis ile sonlanmaktadır. İçte yarım daire olan apsisler dışta Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi'nde beş cepheli, Tirilye Ayios Ioannes Kilisesi'nde iki kademeli ve üç cepheli, Mudanya ve Tirilye Ayios Yeoryios Kiliseleri'nde ise yarım dairedir.

İstanbul Samatya Hristos Analipsis Kilisesi ile Aydınpınar Kilisesi apsislerinin dışta planları benzerdir. Dereköy Ayia Paraskevi ve aynı yılda inşa edilen Nilüfer Gölyazı Ayios Panteleimon Kiliseleri'nin apsisleri dışta aynı planı olup ana apsislerin boyu cephe yüksekliğinde, yan apsislerin ise ana apsisin yarı yüksekliğindedir. Nilüfer Ayios Yeoryios (Özlüce Kilise Camii) ve Osmangazi Demirkapı Taksiarhis Kilisesi apsisleri de cephe boyu yükselmiştir.

¹⁹²İkonoklazma sonrası Küçük ve Büyük Girişler, bemada bulunan din görevlilerin ikonostasisin kuzey kapısından çıkıp tekrar orta kapıdan içeri girmesiyle sembolik bir yürüyüşe dönüşmüştür (Engin Akyürek, "Bir Ortaçağ Sanatı Olarak Bizans Sanatı", *Sanatın Ortaçağı Türk, Bizans ve Batı Sanatı Üzerine Yazılar*, Hazırlayan Engin Akyürek, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1996, s. 85).

¹⁹³Akyürek, a.g.e., s. 75.

Apsiste din görevlilerin oturduğu synthronon, Mudanya'nın 19. yüzyıl kiliselerinde Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi'nde bulunmazken Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi'nde iki, diğer kiliselerde ise tek basamaklıdır. Osmangazi Demirtaş Kilise Camii ve Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi apsislerinde de synthronon iki basamaklıdır.

Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi apsisinde niş bulunmazken Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi'nde apsis duvarının ortasında bir, diğer kiliselerde ise apsis ekseninde bulunan pencerenin her iki yanında birer niş vardır. İstanbul Samatya Ayios Minas, Tekfursarayı Panayia, Büyükdere Ayia Paraskevi Kiliseleri'nde apsis ekseninde bir, Eğrikapı ve Galata Panayia Kiliseleri ile Nilüfer Gölyazı Ayios Panteleimon Kilisesi'nde ana apsisde iki niş bulunmaktadır. Dereköy Kilisesi'nin yan apsislerinde eksende bulunan pencerelerin yanlarında birer yarım soğan kubbeli niş vardır.

Narteks

Kiliselerde ana ibadet mekânına açılan giriş holü narteks, Mudanya'nın 19. yüzyıl kiliselerinde dışa açık ve kapalı olmak üzere iki farklı plana sahiptirler. Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi hariç diğer kiliselerin narteksleri özgünlüğünü kaybetmiştir. Dereköy Kilisesi narteksi batıda dokuz, kuzey ve güneyde ise üç kemerli açıklık ile dışa açık, diğer kiliselerde yapının içinde dışa kapalıdır. Nilüfer Özlüce Ayios Yeoryios Kilisesi'nin "U" biçimli narteksi de dışa açıktır. Ayrıca İstanbul Fener Ayios Yeoryios Patrikhane, Ayakapı Ayios Nikolaos, Eğrikapı, Galata ve Beşiktaş Köyiçi Panayia kiliselerinin narteksleri de dışa açıktır¹⁹⁴. Aydınpınar Ayios Ioannes ve Mudanya Ayios Yeoryios Kiliseleri'nin narteksleri ile İstanbul Yenikapı Ayios Theodoros, Altımermer ve Belgradkapı Panayia Kiliseleri'nin narteksleri dışa kapalı olmasından dolayı benzerlik bulmaktadır.

Dereköy Kilisesi narteksine sadece batıdan, diğer kiliselerin nartekslerine ise batı, kuzey ve güneyden birer giriş vardır. Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi hariç nartekslerin kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerinde galeriye çıkan merdivenler bulunmaktadır.

Galeri

Mudanya'nın Geç Osmanlı Dönemi Rum kiliselerinde kadınların ibadet mekânı galeri, iki farklı planlıdır. Birincisinde Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi'nde olduğu gibi

¹⁹⁴Karaca, a.g.e., s. 604.

sadece narteks üzerinde dikdörtgen planlı, ikincisinde ise Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi örneğindeki gibi hem narteks hem de yan nefler üzerinde “U” planlıdır.

Yenikapı Ayios Theodoros, Altımermer ve Belgradkapı Panayia Kiliseleri’nde galeri dikdörtgen, Fener Ayios Yeoryios Patrikhane, Edirnekapı Ayios Yeoryios, Eğrikapı Panayia ve Kuruçeşme Ayios Demetrios kiliselerinde ise galeri “U” planlıdır. Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi ile Ortaköy Ayios Fokas Kilisesi'nin galerileri, batıda iki katlıdır.

Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi'nin galerisinin özgün planı bilinmemektedir. Yan nef duvarlarının batısında üstte iki sıra pencere bulunmasından galerinin yan neflerin batı yarılarının üzerinde uzandığı, ayrıca batı duvarda görülen üç sıra pencereden de iki katlı olduğu anlaşılmaktadır.

Örtü Sistemi

Mudanya’da 19. yüzyılda yeniden inşa edilen Rum kiliseleri, dışta kiremitle kaplı çift yüzlü kırma çatı ile örtülmüştür. Bursa ve İstanbul’un çağdaş Rum kiliselerinin çoğu dışta kırma çatı ile örtülüdür.

Kiliseler içte beşik tonoz ve/veya düz tavan ile örtülüdür. Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi’nin orta nef örtüsü beşik tonoz, yan nef örtüleri düzdür. Nilüfer Gölyazı Ayios Panteleimon, İstanbul Fener Ayios Yeoryios Patrikhane, Edirnekapı Ayios Yeoryios ve Yenikapı Panayia kiliselerinde de orta nef tonoz, yan nefler düz tavadır.

Orta nefi beşik tonozla örtülü Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi’nin yan nef örtüleri ise Mudanya, Bursa ve İstanbul’un çağdaş kiliselerinde görülmeyen bir çeşit tonozla örtülüdür. Naos sütunları ve bu sütun impostlarından yan nef pencereleri arasındaki pilaster başlıklarına yuvarlak kemer oturur. Bu kemerler ile yan neflerin düz tavanları arasında içbükey kavisli geçiş elemanları vardır.

Pencere ve Giriş Açıklıkları

Mudanya’da 19. yüzyılda inşa edilen kiliselerde kapılar, naos ve nartekse açılmaktadır. Batıdaki ana giriş kapıları, diğer kapılara göre daha büyük boyutlu ve yanlarda pilasterler, üstte lento ve lento tacı ile çerçevelenerek vurgulanmışlardır. Giriş açıklıkları Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi bodrum katı hariç yuvarlak kemerlidir. Kapılar tek veya iki kanatlıdır. Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi’nin ana giriş kapısının kanatları demir doğrama, diğer kiliselerin ise ahşaptır.

Mudanya'nın 19. yüzyıl kiliselerinde pencere açıklıkları, kuzey ve güney duvarlarda simetrik düzenlenmiştir.

Bulunduğu Yer ve Adı	Orta Seviyede	Üstte Batıda	Üstte Doğuda	Şebeke
Aydınpınar Ayios Ioannes	Tek Sıra, 6	Tek sıra 2	Yok	Demir
Dereköy Ayia Paraskevi	Tek Sıra, 6	Yok	Yok	Demir
Mudanya Ayios Yeoryios	Tek Sıra, 7	İki Sıra: Altta 2, Üstte 3	Yok	Demir
Tirilye Ayios Yeoryios	Tek Sıra, 5	Yok	Tek Sıra, 1	Demir
Tirilye Ayios Ioannes	Tek Sıra, 4	Yok	Yok	Yok

Tablo5: 19. Yüzyıl Kiliselerinde Yan nef Duvar Pencerelemi

Doğuda apsisi aydınlatan bir veya üç, yan nefleri aydınlatan ise birer pencere vardır. Aydınpınar Ayios Ioannes ve Mudanya Ayios Yeoryios Kiliseleri'nde doğu duvarda üstte apsisi aydınlatan üç pencereden ortadakiler yonca, yanlarındakiler ovaldır. Apsis duvar ortalarında görülen birer pencerelerden Tirilye Ayios Ioannes Kilisesi yan apsis pencere açıklıkları basık, diğerleri yuvarlak kemerlidir.

Mudanya Ayios Yeoryios ve Aydınpınar Ayios Ioannes Kiliseleri'nin batı duvarlarında galeride görülen üç pencereden ortadakiler daire, yanlarındakiler ovaldır. Tirilye Ayios Ioannes Kilisesi batı duvarında galeride orta nef hizasında tek daire pencere vardır.

Malzeme ve Teknik

Mudanya'nın Osmanlı Dönemi Rum kiliselerinin beden duvarları, taş ve tuğlanın düzenli düzensiz almaşık teknikle örüldüğü örneklerin yanısıra duvarların sadece taş ile örüldüğü örnekler de bulunmaktadır. Yığma tekniği ile örülen duvarların köşelerinde büyük kesme taşlar kullanılmıştır.

Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi ile İstanbul Silivrikapı Panayia Kilisesi'nin beden duvarları, kesme taştan örülmeleri bakımından benzerdir. Aydınpınar ve Tirilye Ayios Ioannes, Tirilye Ayios Yeoryios ve Dereköy Ayia Paraskevi kiliselerinin duvarları taş ve tuğla ile düzensiz (bazı kısımlarda düzenli) almaşık teknikte örülmüştür.

Bursa, Karacabey, Nilüfer, Gemlik ve İstanbul'daki Osmanlı Dönemi Rum kiliselerinin duvarları genelde taş ve tuğla ile almaşık teknikte örülmüştür.

Naos sütunları, kilisenin oturduğu zemine yerleştirilen düz yüzeyli taş bloklar ile orta nefin beşik tonozunu taşıyan kirişler arasından yükselen yekpare ahşap dikmelerin, tahta, sıva ve alçı ile giydirilmesiyle oluşturulmuştur. Alt kısımda *pseudo-postament* içine alınan dikmeler, gövdelerine çakılan tahtaların boyanması, sıvanması veya alçı ile kaplanması ile mermer sütun gövdesi ve başlığı görünümü elde edilmiştir. Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi'nin özgün olmayan naos sütunlarından doğudan birincileri yekpare ahşap, diğerlerinin alt kısımları *pseudo-postamenti* içine alınmış, gövdeleri alçı ile kaplanarak mermer sütun gövdesi görünümü kazandırılmıştır. Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi ana ibadet mekânı sütunlarından batıdan birinciler hariç diğerlerinin alt kısımları *pseudo-postament* içine alınmış, gövdeleri ise sıva ile kaplanarak mermer sütun gövdesi görünümüdür. Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi'nin naos sütunları, dikmelerin üzerine çakılan tahtalarla daire biçimi kazandırılmış ve boyanarak mermer görünümü elde edilmiştir.

Süsleme

Mudanya'da Osmanlı Dönemi Rum kiliselerinde ahşap dikmelerden oluşturulan naos sütunlarının başlıkları, süsleme ögesi olarak ahşap veya alçı ile yapılmıştır. Dereköy Aya Paraskevi Kilisesi'nde alçıdan oluşturulmuş Korint, Aydınpınar Ayios Kilisesi'nde ise dörtgen kesitli ahşap başlıklar vardı.

Pilaster, Aydınpınar ve Tirilye Ayios Ioannes Kiliseleri'nin sadece dış duvar yüzeylerinde, Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi'nde ise duvarlarının hem dış hem iç yüzeylerinde kullanılmıştır. Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi'nde pilaster kullanılmamıştır.

Kiliselerde dışta saçak altında bir veya daha fazla sayıda silmeden oluşan kornişler bulunmaktadır. Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi'nde saçak altında dört yönde geniş içbükey bir silme dolanır. İnşa tarihleri birbirlerine yakın olan Tirilye Ayios Yeoryios (1833), İstanbul Samatya Ayios Minas (1833) ve Yenikapı Ayios Theodoros (1830) kiliselerinde saçak altında dolaşan geniş içbükey silme benzerdir. Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi'nde dışta saçak altında kuzey ve güney cephelerde aynı, doğu ve batı cephelerde farklı korniş vardır. Yan cephelerdeki üç silmeli kornişin üstteki silmesi daha geniş ve içbükey, alttaki daha dar ve dışbükey, ortadaki ise düzdür. Batıda

dörtgen kesitli bir silme bulunuyorken doğudaki üç silmeli kornişin alttaki silmesi düz, ortadaki dar kaval, üstteki ise geniş içbükeydir.

Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi'nde dışta saçak altındaki korniş kuzey ve güneyde batı ve doğuda ise farklıdır. Yan cephelerde saçak altındaki üzerinde dış sırası bulunan dışbükey silmeli korniş, batıda üçgen alınlık altında da bulunmaktadır. Dörtgen kesitli silme ile çerçevelenmiş alınlığın üst silmeleri altında dışbükey silme, dar şerit içine alınmıştır. Doğudaki dışbükey silme altta ve üstte dar şerit ile çerçevelenmiştir. Ayrıca dışta narteks ve galeri kat ayrımını belli eden dörtgen silme vardır.

Mudanya'nın Osmanlı Dönemi Rum kiliselerinde dışta saçak altındaki kornişlerde benzerlik görülmemektedir.

SONUÇ

Mudanya ve köylerinde 19. yüzyılda 10 Rum kilisesi yeniden inşa edilmiştir. Bunların yerindeki eski kiliselerin yapım tarihleri bilinmemekle beraber Dereköy, Yalıçiftliği ve Çınarlı köylerinin kuruluş tarihlerine dayanarak Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi'nin en erken 17. yüzyıl, Yalıçiftliği Panayia ve Çınarlı Ayia Paraskevi kiliselerinin ise 18. yüzyılda inşa edilmiş oldukları söylenebilir.

Nüfus mübadelesi sonrası cemaatsiz kalan kiliseler, cami, askeri depo, sinema ve düğün salonu gibi yeni işlevler kazanmışlardır. Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi, önce askeri depo, ardından sinema salonu olarak kullanılmış, 1993 yılındaki restorasyon sonrası da Mudanya Belediyesi tarafından kültür merkezine dönüştürülmüştür. Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi, mübadele sonrası yemekhane, düğün salonu olarak kullanıldıktan sonra 2008 yılındaki restorasyon sonrası Mudanya Belediyesi tarafından kültür merkezi işlevi kazandırılmıştır. Kültür merkezi olarak kullanılan bu iki kilisede büyük ölçüde özgünlüklerini yitirmiştir.

Dereköy Ayia Paraskevi ve Aydınşınar Ayios Ioannes Kiliseleri, köye yerleşen Müslümanlar tarafından 1980'li yılların başlarına kadar cami olarak kullanılmıştır. Her iki köye yeni camiler inşa edilmesinden dolayı terk edilen yapıların üst örtülerinde ve duvarlarında bozulmalar meydana gelmiştir. Yok olmaya yüz tutmuş kiliselerden Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi için Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2017 yılında restorasyon kararı almış, bu karar doğrultusunda rölöve çalışmaları tamamlanan proje, restitüsyon aşamasındadır. Duvarlarını ağaç ve bitki dallarının sarmaladığı Aydınşınar Aya Ioannes Kilisesi için halihazırda herhangi bir koruma yada restorasyon kararı bulunmamaktadır.

Yalıçiftliği Panayia Kilisesi'nden günümüze sadece 1 metre yükseklikteki beden duvarları ulaşabilmiştir. 2000'li yılların başına kadar cami olarak kullanılan Güzelyalı Burgaz Taksiarhis Kilisesi yıkılarak, yerine prefabrik cami inşa edilmiştir. Mudanya ve Çınarlı Ayia Paraskevi Kiliseleri tamamen yok olmuştur. Özel mülkiyette konut olarak kullanılan Tirilye Ayios Ioannes (Dündar Evi) Kilisesi özgünlüğünü kaybetmiştir.

Yeniden inşa edilen bu kiliselerden Tirilye Ayios Yeoryios (1835) ve Çınarlı Ayia Paraskevi (1835) Kiliseleri Islahat Fermanı'ndan (1856) önce, diğerleri Ferman'dan sonra inşa edilmiştir. Tamamı bazilikal plan tipine sahip bu kiliseler, kargir

ve kırma çatılı olarak inşa edilmiştir. Boyutları bakımından en büyüğü Mudanya Ayios Yeoryios, en küçüğü ise Çınarlı Ayia Paraskevi Kilisesi'dir.

Kiliselerin ana ibadet mekânları çoğunlukla üç neflidir. Sırasıyla 5 ve 6 metre genişlikteki Mudanya ve Çınarlı Ayia Paraskevi Kiliseleri tek nefli olmalıdır. Üç nefli kiliselerde orta nef, yan neflerin iki katı genişliğindedir. Zemin özgünlüklerini koruyan Dereköy ve Aydınpınar Kiliseleri'nde yan nefler orta neften bir basamak yüksekte yer almaktadır. Mudanya ve köylerinde Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen Rum kiliselerinin naos sütunları ve iç örtüleri, İstanbul ve Anadolu'daki Osmanlı Dönemi Rum kiliselerinde olduğu gibi ahşaptır.

Mudanyadaki Osmanlı Dönemi Rum kiliselerinde pastophoria odaları yoktur. Bu odaların işlevlerini bema duvarlarındaki farklı sayı ve biçimdeki nişler üstlenmiştir. Kiliselerde apsis, dışa çıkıntılıdır. Bu apsislerin tümü içte yarım daire, dışta Aydınpınar Ayios Ioannes köşeli, Tirilye Ayios Ioannes kademeli köşeli, diğer kiliselerde ise yarım dairedir. Dereköy Aya Paraskevi Kilisesi'nde yan nefleri doğuda apsis sınırlıyorken diğer kiliselerde yan apsisler yoktur.

Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi'nin narteksi, kuzey, güney ve batıda ayaklar arasındaki yuvarlak kemerli açıklıklar ile dışa açık, diğer kiliselerde ise narteks dışa kapalı olarak düzenlenmiştir. Kiliselerin galeri katları, dikdörtgen veya "U" planlıdır.

Mudanya'nın Osmanlı dönemi kiliselerinin duvarlarında kullanılan malzeme ve yapım tekniği benzerdir. Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi hariç diğer kiliselerin duvarları taş ve tuğla ile almalı örülmüştür. Az da olsa duvarlarda devşirme mermer parçalar bulunmaktadır.

Cephelerde kullanılan pilasterler ve üçgen alınlıklar neoklasik, ikonostasis ve ambonlarda kullanılan yoğun bezeme ve daire pencereler barok, Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi yan apsis nişlerinin yarım soğan kubbeli nişleri ise oryantalist üslup özellikleridir. Bu bağlamda Mudanya ve köylerinde 19. yüzyılda inşa edilen Rum kiliselerden Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi hariç diğerlerinin eklektik üslup özellikler taşıdığı söylenebilir. Ayrıca bu kiliseler, Bursa ve İstanbul'un Osmanlı Dönemi kiliseleri ile büyük ölçüde benzer özellikler göstermektedir. Dereköy Ayia Paraskevi ve Tirilye Ayios Ioannes Kiliseleri'nin kuzey ve güney duvarlarında dışa çıkıntı yapan daire merdiven kulelerinin ise Bursa ve İstanbul'un çağdaş kiliselerinde örneği bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- ABACI-Dörtok Zeynep, “Avusturyalı Osmanlı Tarihçisi Joseph Von Hammer Purgstall’ın Bursa İzlenimleri (Ağustos 1804)”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 9, Sayı 15, Bursa, 2008/2, ss. 395-407.
- ACARA Meryem, “Bizans Ortodoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, Ankara, 1998, ss. 183-201.
- AUGUSTINOS Gerasimos, *Küçük Asya Rumları, 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*, çev. Devrim Evcı, Ankara: Dipnot Yayınları, 2013.
- AĞYOL Rıza, *Mudanya Şehri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- AHMETBEYOĞLU Ali, “Tarihçi Theophanes Confessor ve Eserinin Türk Tarihi Açısından Ehemmiyeti”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Sayı 19, İstanbul, 2009/2, ss. 285-296.
- AKYÜREK Engin, “Bir Ortaçağ Sanatı Olarak Bizans Sanatı”, *Sanatın Ortaçağı Türk, Bizans ve Batı Sanatı Üzerine Yazılar*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1996.ss. 71-88.
- APPIANUS, *Mithridateios*, Trans. by Horace White, Cambridge: Harvard University Press, 1912.
- Arcdeacon Paul of Aleppo, *Travels of Macarius Patriarch of Antioch*, trans. F. C. Belfour, Vol. 1, London: Printed for the Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland, 1836.
- ARI Kemal, *Büyük Mücadele Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925*, 2. Baskı, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2000.
- ATHANASIOS I, *The Correspondence of Athanasius I Patriarch of Constantinople: Letters to the Emperor Andronicus II, Members of the Imperial Family and Officials*, Ed., Trans., and Commentary by Alice-Mary Maffry Talbot, Washington D.C., 1975.
- AYENGİN Şule, *Mudanya Aydınpınar (H. Apostoloi), Dereköy ve Erdek Ballıpınar Kiliseleri Yapım Sistemleri ve Malzeme Karakterizasyonlarının Belirlenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2017.

- BARKAN Ömer Lütfü, Enver MERİÇLİ, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri*, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 1988.
- BOCH Clemens Emin, “Bitinya Tetkikleri”, çev. Sabahat Atlan, *Belleten*, Cilt X, Sayı 37, Ankara, 1946, ss. 29-53.
- BEKKERUS Immanuel, *Contantinus Porphyrogenitus De Thematibus et De Administrando İmperio*, Bonnae: Impensis ed. Weberi, 1840.
- BELKE Klaus, “Die vier Briefe des Patriarchen Athanasios I. an den Metropolit von Apameia und die Eroberung Bithyniens durch die Osmanen am Anfang des 14. Jahrhunderts”, *Byzantine Mediterranean, Festschrift für Johannes Koder zum 65. Geburtstag*, ed. Klaus Belke – Ewald Kislinger – Andreas Külzer – Maria A. Stassinopoulou, Köln-Weimar-Wien, 2007, ss. 29-42.
- BOWYER William, *A Description of the East and Some Other Countries by Richard Pococke*, London, 1745.
- BOZKURT Gülnihal, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.
- BROUGHTON Thomas Robert Shannon, “Roman Landholding in Asia Minor”, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Volume 65, Baltimore, 1934, ss. 207-239.
- BÜLBÜL İsmail, “Halepli Paul’un Seyahatnamesine Göre Sibirya”, *Vakanivüs, Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı*, Sayı 3, 2018, ss. 64-76.
- CORSTEN Thomas, *Die Inschriften von Apameia (Bithynien) und Pylai*, Bonn: Habelt, 1987.
- COVEL John, *Dr John Covell Voyages en Turquie (1675-1677), texte anglais établi, annoté et traduit par Jean-Pierre Grélois- avec une préface de Cyril Mango*, Paris: P. Lethielleux, 1998.
- ÇİFTÇİ Cafer, *Osmanlı Döneminde Mudanya İskelesi ve Gümrüğü*, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2012.
- DELATTE Armand, *Les Portulans Grecs*, Paris: l’Université de Liège Bibliothèque de Faculté de Philosophie et Lettres, 1947.
- EGMONT Aegidius Van, John Heyman, *Travels Through Part of Europe, Asia Minor*, Volume I, Chapter XII., London: Royal Society, 1759.

- GELZER Heinrich, *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae Episcopatum, ein Beitrag zur byzantinischen Kirchen und Verwaltungsgeschichte*, München: Aus den Abhandlungen der k. bayer. Akademie der Wiss. I. Cl. XXI. Bd. III. Abth., 1900.
- GIRARDELLI Paolo, "Architecture, Identity, and Liminality: On the Use and Meaning of Catholic Spaces in Late Ottoman Istanbul", *Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, XXII, Leiden, 2005, ss. 233-264.
- HAMMER Joseph von, *Umblick auf einer Reise von Constantinopel nach Brussa dem Olympos*, Pesth: Hartleben, 1818.
- HASLUCK Frederick William, *Cyzicus*, Cambridge: Cambridge University Press, 1910.
- HIEROCLES, *Synecmedus*, Ed. A. Burckhardt, Leipzig: Teubner, 1893.
- JANIN Raymond, "La Bithynie sous l'empire Byzantin", *Échos d'Orient*, Tome 20, n°122, Paris, 1921, ss. 168-182.
- JANIN Raymond, "La Bithynie sous l'empire Byzantin", *Échos d'Orient*, Tome 20, n° 123, Paris, 1921, ss. 301-319.
- JONES A. H. Martin, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Second Edition, London: Oxford at the Clarendon Press, 1971.
- KALOGEROPOULOU Yalçın Eirini, *Apolyont'un Sakinleri Mekân, Bellek ve Tarih*, Bursa: Nilüfer Belediyesi Yayınları, 2017.
- KANDES I. Vasileios, *Bursa Antik Döneme Ait Yazıtlar-Topografik Harita ve Bazı Yapılara Ait Fotoğraflarla Birlikte Kentin Arkeoloji, Tarih, Coğrafya ve Din Yönlerinden Tanıtımı*, Özgün Metinden Çağdaş Yunancaya Sadeleştiren Dimitri Demirci, çev. İbrahim Kelağa Ahmet, Ankara: Yayınevi Yok, 2006.
- KAPLANOĞLU Raif, *Bursa'da Mücadele*, Orhangazi: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 1999.
- KARACA Zafer, *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- KARATAŞ Ali İhsan, *Bursa*, İstanbul: İlke Yayıncılık, 2019.
- KEPECİOĞLU Kâmil, *Bursa Kütüğü*, Cilt I, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2010.

- KHRYSOSTOMOS Dion, *Orationes*, İngilizce çev. H. L. Crosby, London: Loeb Clasical Library, 1962.
- KOYUNCU Aşkın, “Osmanlı Devleti'nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Cilt 12, Sayı 16, Çanakkale, 2014, ss. 35-88.
- KOYUNCU Nuran, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din ve Vicdan Hürriyetleri Bağlamında Mâbedlerin Hukuki Statüsü*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2014.
- KUBAN Doğan, *İstanbul Bir Kent Tarihi: Bizantion-Konstantinopolis-İstanbul*, 2. Baskı, çev. Zeynep Rona, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2000.
- KUYU Cemil, “İmralı”, *Bursa Defteri*, Sayı 3, 1999, ss. 221-228.
- LONG George, “Civitas”, *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, Third Edition, Revised and Enlarged, Ed. William Smith, William Wayte, G. E. Marindin, London, 1891.
- MANSEL Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1971.
- MATHEWS F. Thomas, *The Early Churches of Constantinople, Architecture and Liturgy*, London: University Park, 1971.
- MEVSİM Hüseyin, *Bulgar Gözüyle Bursa*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.
- OĞUZOĞLU Yusuf, “Mudanya Tarihinden Sayfalar”, *Ulusal Zaferimizi Taçlandıran Kent: Mudanya*, Bursa: Gaye Kitapevi, 2007.
- ÖTÜKEN Yıldız - Hakkı ACUN - Aynur DURUKAN -M. Sacit PEKAK, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler IV*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1986.
- ÖZALAN Işıl, *Bizans Sanatında Melek Tasvirleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- PEKAK M. Sacit, *Trilye (Zeytinbağı) Fatih Camisi Bizans Kapalı Yunan Haçı Planı*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009.
- PEKAK M. Sacit, “Kappadokia Bölgesi Osmanlı Dönemi Kiliseleri: Örnekler, Sorunlar, Öneriler”, *Middle East Technical University Journal of the Faculty of Architecture*, Vol. 26, No 2, Ankara, 2009/2, ss. 249-277.

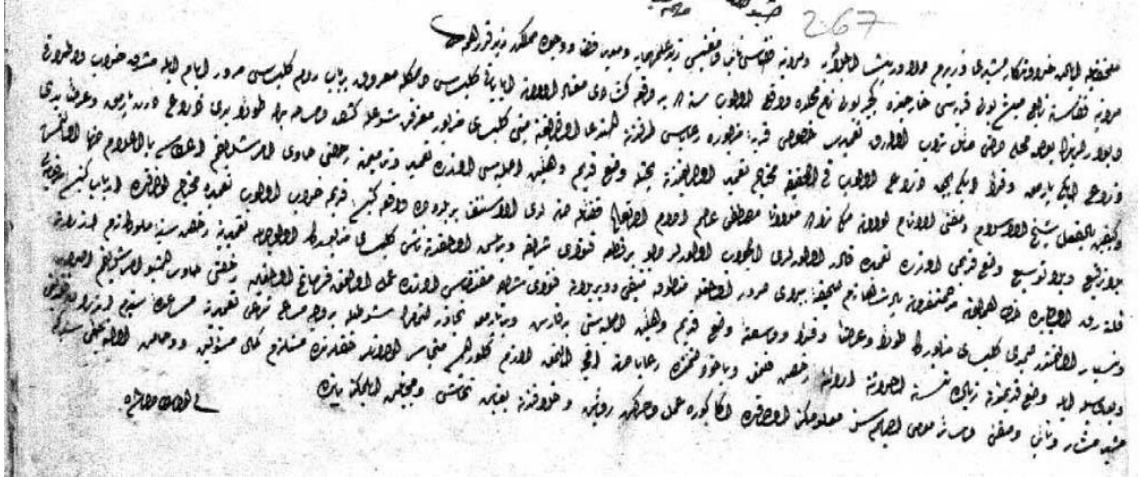
- PLINIUS, *Epistuale*, çev. Ç. Dürüşken – E. Özbayoğlu, *Genç Plinius'un Anadolu mektupları 10. Kitap*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- PLINIUS, *Historia Naturalis*, Trans. H. Rackham, Cambridge: Harvard University Press, 1938.
- POLAT Mehmet, *Bursa ve Çevresindeki Post-Bizans Dönemi Kiliseleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- POLOMES D.I., “Ἀναγραφή ἐσαρηιῶτων πατριαρχικῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατα τὸν 16ον αἰῶνα”, *Hellenica*, 30, 1977-78, ss. 99-119.
- SPITZING Günter, *Lexikon Byzantinisch Christlicher Symbole*, München: Diederichs, 1989.
- STRABON, *Geographika*, çev. Adnan Pekman, *Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII-XIII-XIV*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.
- ŞARLAK Eva, *İstanbul'un 100 Kilisesi*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2010.
- TAŞKIN Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- TUNALI Can Ayten, “İstanbul'dan Bursa - Uludağ'a Bir Seyahat ve İznik-İzmit Üzerinden Geri Dönüş Adolf Hartleben Verlag, Viyana, 1818. X+200 (Ekler, i67-182; Yazıtlar 185-200) Joseph von HAMMER, Umblick Auf Einer Reise von Constantinopel nach Brussa und dem Olympos, und von da zürück über Nicaea und Nicomedien, (Heilage I67-182, Inschriften 185-200)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 37, 2005, ss. 333-339.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 1988.
- YILDIZ Emel, *Bursa'daki Bizans Sonrası Hıristiyan Dini Mimarisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

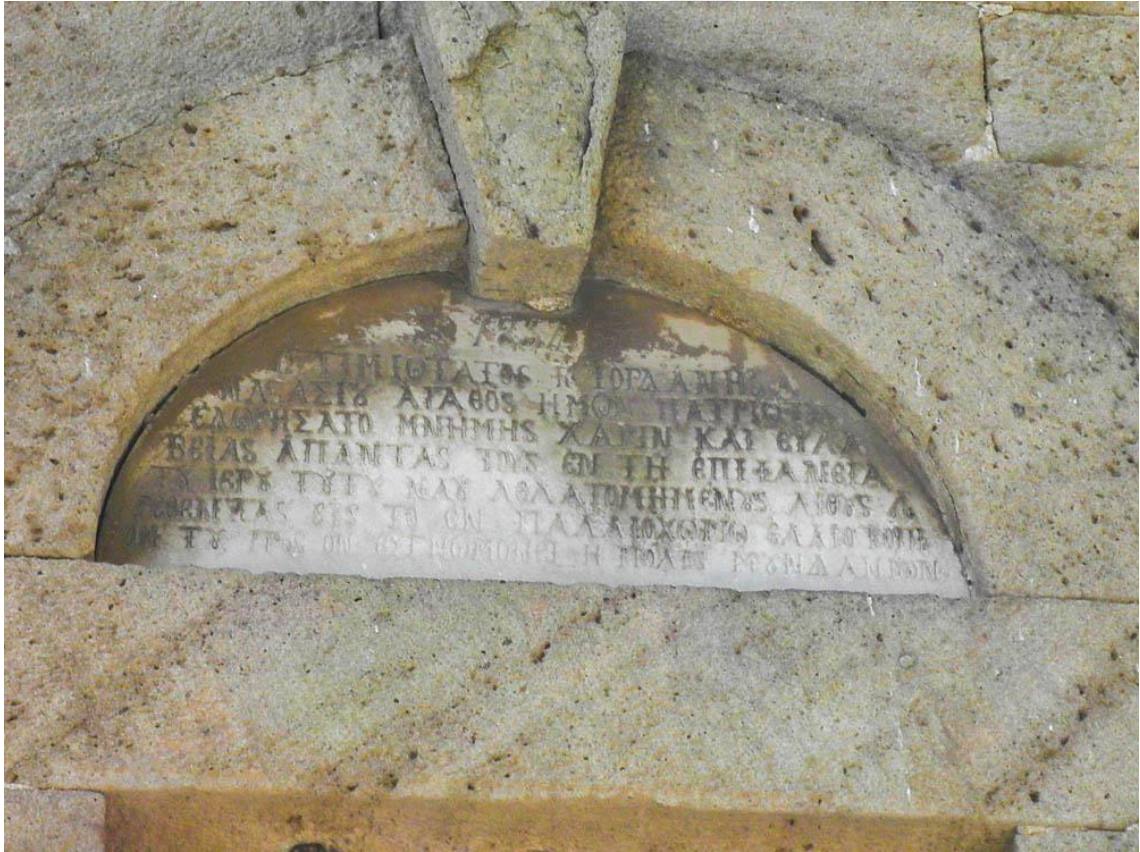
- BOA: A. { Bab-1 Asafi, A. {DVNSKLS.d. Kilise Defterleri Dosya No:2.
- BOA: A. { Bab-1 Asafi, A. {DVNSKLS.d. Kilise Defterleri Dosya No:3.
- BOA: A. { Bab-1 Asafi, A. {DVNSKLS. d. Kilise Defterleri Dosya No:9.
- BOA: A. } Sadaret, A. }MKT.UM. Umum Vilayet Evrakı, Dosya No: 330, Defter No: 61.
- BOA: Bab-1 Asafi, A. {DVNSMHH Mühimme Defterleri Defter No: 251.
- BOA: Bab-1 Asafi, A. {DVNSMHH Mühimme Defterleri Defter No: 255.
- BOA: Bab-1 Asafi, A. {DVNSMHH Mühimme Defterleri, Defter No: 258.
- BOA: Bab-1 Asafi, A. {DVNSMHH Mühimme Defterleri, Defter No: 259.
- BOA: Bab-1 Asafi, A. {DVNSMHH Mühimme Defterleri, Defter No: 260.
- BOA: Bab-1 Defteri, D.CMH. d. Cizye Muhasebe Kalem Defteri, Defter No: 26632.
- BOA: Bursa Şer'iyye Sicilleri, D:2, 89/5-6.
- BOA: Dahiliye D.H. Mektubi Kalem D.H.M.K.T. Dosya No: 2440, Gömlek No: 97.
- BOA: DH. Dahiliye, DH. SN. THR. Sicill-i Nüfus Tahrirat Kalem, Dosya No: 58, Gömlek No:85.
- BOA: HAT. Hatt-ı Hümayun, Dosya No: 185, Gömlek No: 8602.
- BOA: Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Def'a 1, Matbaa-i Vilayeti Bursa, H. 1287
- BOA: Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Def'a 8, Matbaa-i Vilayeti Bursa, H. 1294.
- BOA: Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Def'a 13, Matbaa-i Vilayeti Bursa, H. 1302.
- BOA: Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Def'a 25, Matbaa-i Vilayeti Bursa, H. 1316.
- BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No:11 Gömlek No:15.
- BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No: 16 Gömlek No:44.
- BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No: 37, Gömlek No: 23.
- BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No: 43 Gömlek No:22.
- BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No: 44, Gömlek No: 16.
- BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No:82, Gömlek No: 23.
- BOA: İ. İrade, İ. DH. Dâhiliye, Dosya No: 963, Gömlek No: 76148.
- BOA: İ. İrade, İ. HR. Hariciye, Dosya No: 141, Gömlek No: 7392.
- BOA: İ. İrade, İ. HR. Hariciye, Dosya No: 254, Gömlek No: 15156.
- BOA: KK. Kamil Kepeci, Defter No: 2661.
- BOA: ML. Maliye Nezareti, ML. VRD. CMH. d. CizyeDefterleri, Defter No: 867.

BOA: M.L. Maliye Nezareti, ML. VRD. TMT.d. Temettuat Defterleri, Dosya No:8416.
BOA: M.L. Maliye Nezareti, ML. VRD. TMT.d. Temettuat Defterleri, Dosya No:8425.
BOA: M.L. Maliye Nezareti, ML. VRD. TMT.d. Temettuat Defterleri, Dosya No:9079.
BOA: M.L. Maliye Nezareti, ML. VRD. TMT.d. Temettuat Defterleri, Dosya No:9082.
BOA: M.L. Maliye Nezareti, ML. VRD. TMT.d. Temettuat Defterleri, Dosya No:9084.
BOA: M.L. Maliye Nezareti, ML. VRD. TMT.d. Temettuat Defterleri, Dosya No:9085.
BOA: M.L. Maliye Nezareti, ML. VRD. TMT.d. Temettuat Defterleri, Dosya No:9087.
BOA: M.L. Maliye Nezareti, ML. VRD. TMT.d. Temettuat Defterleri, Dosya No:9088.
BOA: M.L. Maliye Nezareti, ML. VRD. TMT.d. Temettuat Defterleri, Dosya No:9091.
BOA: M.L. Maliye Nezareti, ML. VRD. TMT.d. Temettuat Defterleri, Dosya No:9093.
BOA: M.L. Maliye Nezareti,ML.VRD.d. Varidat Defterleri, Dosya No:702.
BOA: NFS. d. Nüfus Defteri, Defter No:1491.
BOA: TT Tapu Tahrir, TT.d. Tapu Tahrir Defterleri, Defter No: 166.

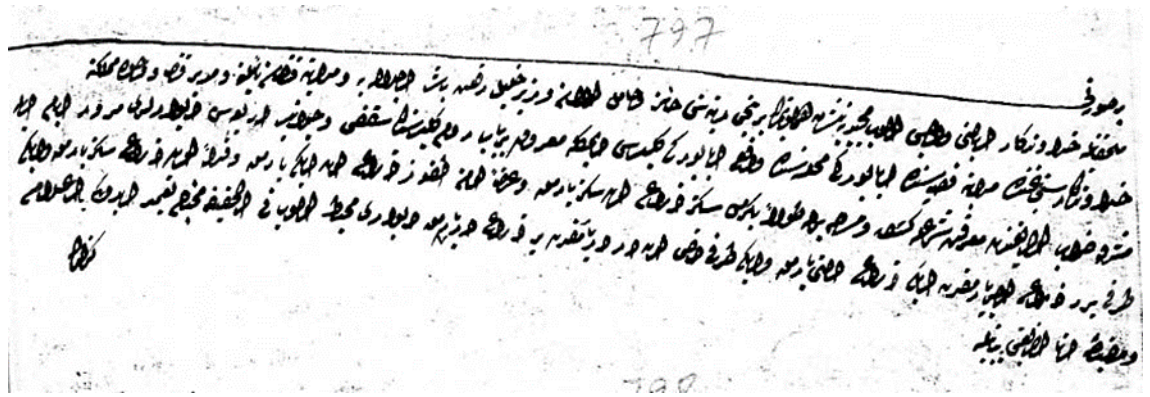
ŞEKİLLER

Şekil 1: Şekil 1: Aydınpınar Ayios Ioannes Ayazması Tamir Kaydı (BOA: Bab-ı Asafî, A. {DVNSMHM Mühimme Defterleri, Defter No: 255).

Şekil 2: Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi 1834 Tarihli Kitabesi (2019).

Şekil 3: Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi Arşiv Belgesi (BOA: Bab-1 Asafi, Mühimme Defterleri, Defter No:258, s. 88).

Şekil 4: Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi Batıdan Görünüşü (2019).

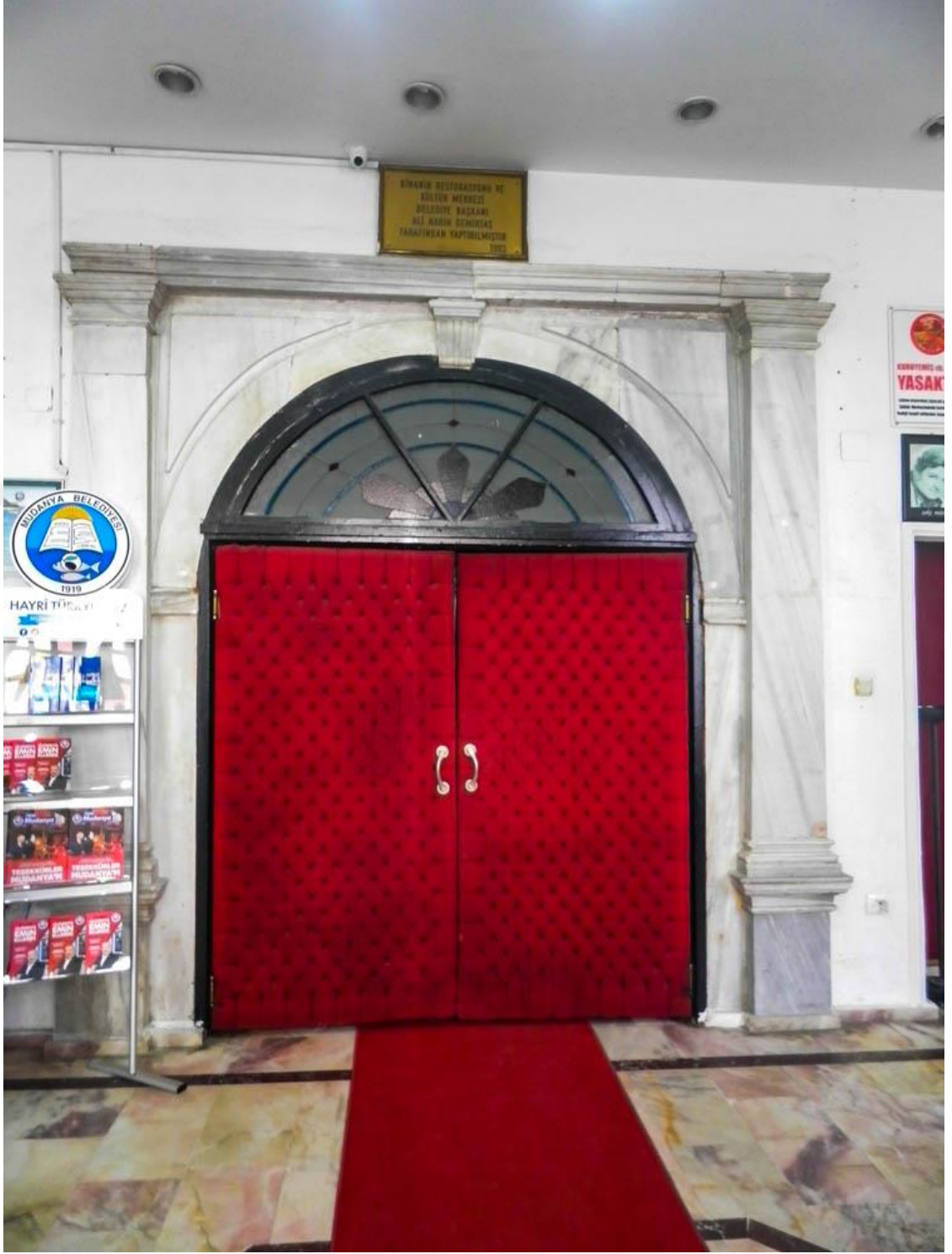
Şekil 5: Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi Ana Giriş Kapısı (2019)

Şekil 6: Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi Kuzey Cephe Görünümü (2019).

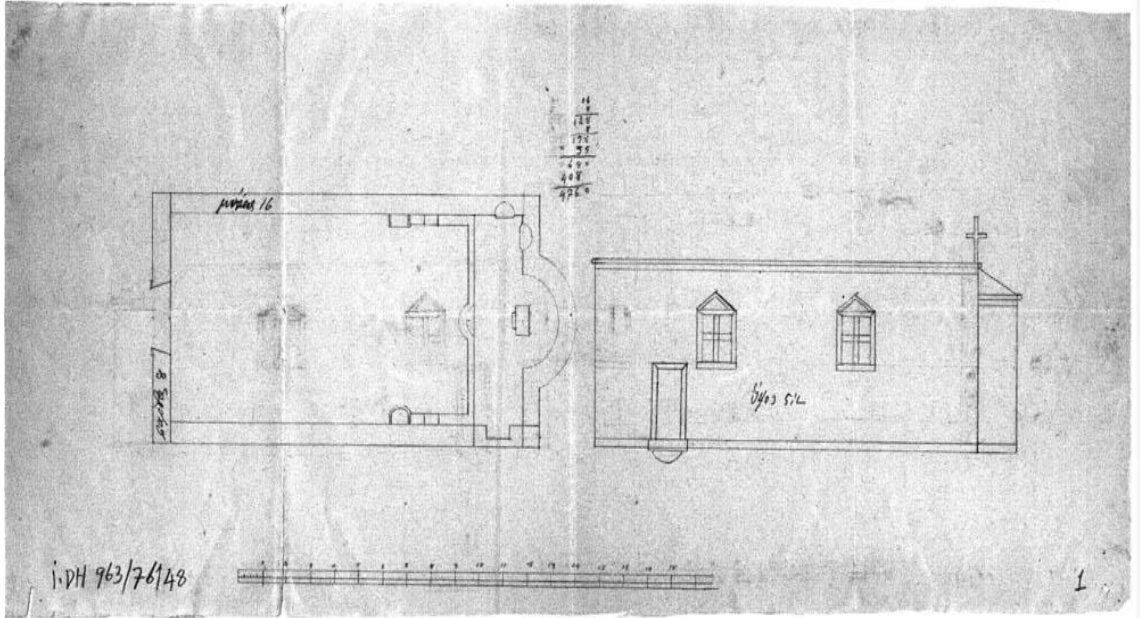
Şekil 7: Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi Doğu Cephe Görünümü (2019).

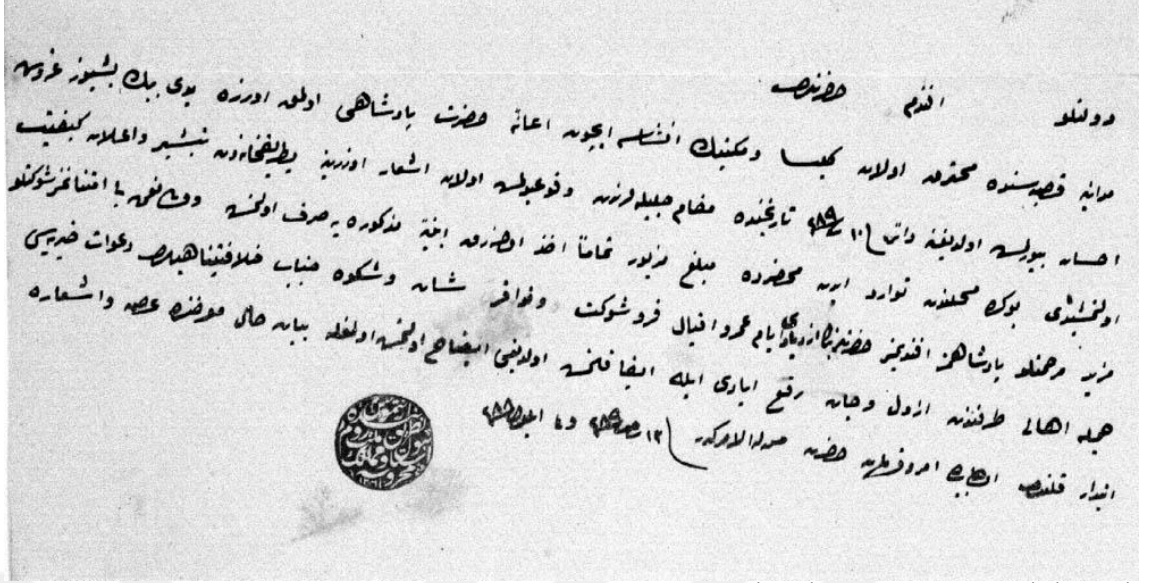
Şekil 8: Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi Narteksten Orta Nefe Açılan Kapı (2019).

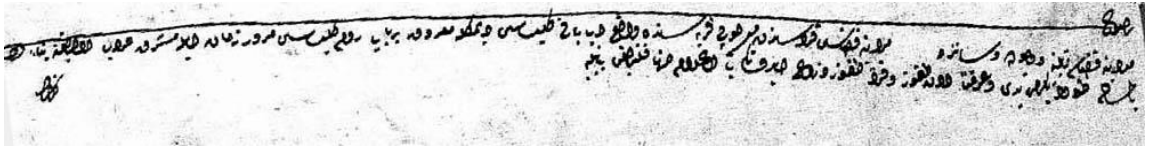
Şekil 9: Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi Ana Giriş Kapısı Kilit Taşı Üzerindeki Devşirme Mermer Bezeme Levhası (2019).

Şekil 10: Mudanya Ayia Paraskevi Kilisesi Zemin Kat Planı ve Cephe Görünüş Çizimi (BOA: İ. İrade, İ. DH. Dâhiliye, Dosya No: 963, Gömlek No: 76148, s. 1.).

Şekil 11: Mudanya Merkez’de Yanmış Kilise ve Mektebin Yeniden İnşa İzin Belgesi (BOA: İ. İrade, İ. HR. Hariciye, Dosya No: 256, Gömlek No: 15284).

Şekil 12: Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi 1834 Tarihli İnşa İzin Belgesi (BOA: Bab-1 Asafi, A. {DVNSMHM Mühimme Defterleri, Defter No: 251}).

علاقه دار
افسوس
فقاری

مدینه قضاة تابع میب بودی قریه سنه واقع روم کلیسا آن خراب اولان دهلینیک تجدیداً انسانه رفعت اعطای روم بطریق مملکتده استدعا ونسبه و مذکور دهلینیکه
مقصود نامه نوصیون محل اولوب کلیسا آن خراب اولان یکری سزار شونه سکر بار موه طوش و یکری شونه عفتش دیوری طه شونه بنا و تجدیداً مملکتده سکره اوزرینه
احسا بدت اولدوبوه دهلینیکه چونه هر طرف اقتضاییده اومه قنوز بیک عروستک کلیسا ضد و نیک تقور موم بوده سندیه شوب اولدیغی و قریه نکولم ۶۰ بلان ایکی یوز
طقوز روم نفوس بیلفین اشعار ملیده املاک کسح اولدیغیده صورت استدعا مقدره ساعت سیه عقده یازسیک اولدیفین حالت ذکر اولمانه مقدره زراعت چاوز اولمانوه
دوصارف ساید برودر محررتوب اولدوب بو وسيله بلدیگه ده جیدا ایز اخذ و باصورتیه اید نصیبه و از عیاج اولمجه مشاهو حالات ایقاع ایظامات اوزره قورولان
و مقادیرک درمیلد نفی حادی اعلا اصداری فوضولک دیوانه کما یوده قمنه مواس و عدلیه و مذاهب و داخله نظرسه جیلدیرینه معاونات اعطای قفتش
تواری دولت ملکه دیره سندیه شایر قلمانه مضطرب لفا عهده و تدبیر قلمسه اولملا اولبا بله کهنه و جریه اراره سیه جناب جریه نمانا تعلیم یولورلر مشاوهه منفی
انقاز ایدرکلی بیتلنده کره نادری ترتیم قلدکی افسوس اجهن العیالک امان کلک
صد اعظم
صد

موردی کار کرده
 دست نظم اولوب موقوفه یولور
 سیه صد سینه کله ای اوزره جویا اوه سیه جویا
 نماینده اولوب اوزره مملکتده اولدوب
 ایدرکلی بیتلنده کره نادری ترتیم قلدکی افسوس اجهن العیالک امان کلک
 ایدرکلی بیتلنده کره نادری ترتیم قلدکی افسوس اجهن العیالک امان کلک

P.AZN 37/23

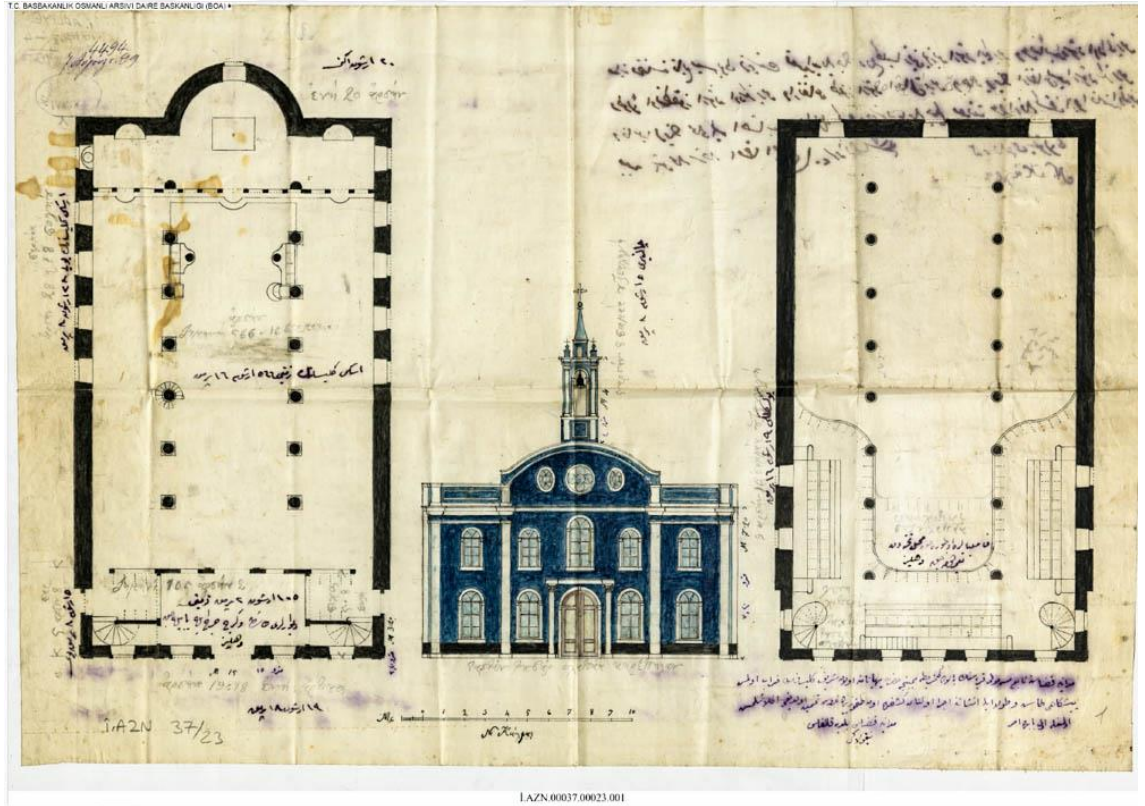
4

I.AZN.00037.00023.004

Şekil 13: Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi 1901 Tarihli İnşa İzin Belgesi (BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No: 37, Gömlek No: 23).

Şekil 14: Aydınpinar Ayios Ioannes Kilisesi Kitabesi(2019).

Şekil 15: Aydınpinar Ayios Ioannes Kilisesi Zemin Kat ve Galeri Planı ile Batı Cephe Görünüş Çizimleri (BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No: 37, Gömlek No: 23).

Şekil 16: Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi Ana Giriş Kapısı (2019).

Şekil 17: Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi Batı Cephe Görünümü (2019).

Şekil 18: Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi Güney Cephe Görünümü (Raif Kaplanoğlu Arşivi, 2000).

Şekil 19: Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi Güney Cephe Görünümü (2019).

Şekil 20: Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi Doğu Cephe Görünümü (2019).

Şekil 21: Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi Narteksten Naosa Açılan Kapı ve Üzerindeki Alçı Bezeme Levha (2019).

Şekil 22: Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi Naosun Kuzey Sütun Dizisi (Raif Kaplanoğlu Arşivi, 2000).

Şekil 23: Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi Bemadan Apsise Bakış (2019).

Şekil 24: Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi Güney Duvar Örgüsü Detay (2019).

Şekil 25: Mudanya Ayios Yeoryios Kilisesi Güney Duvar Örgüsü İçindeki Kazıma Haç Motifli Devşirme Mermer Blok (2019).

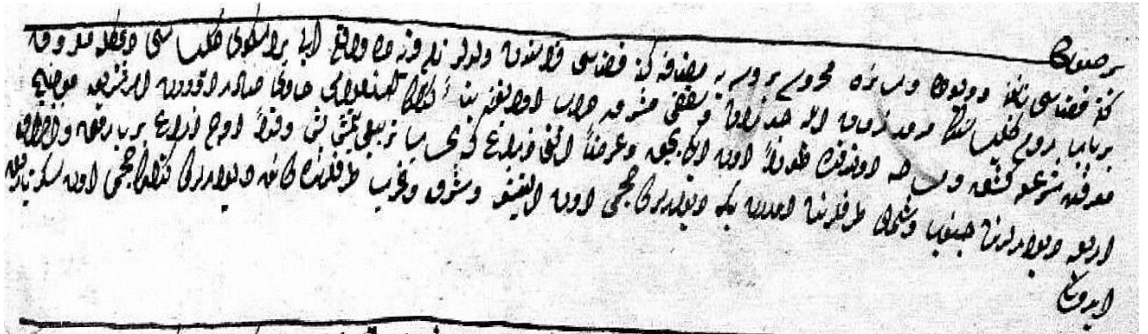
Şekil 26: Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi Nef Örtüleri (Sacit Pekak Arşivi, 2004).

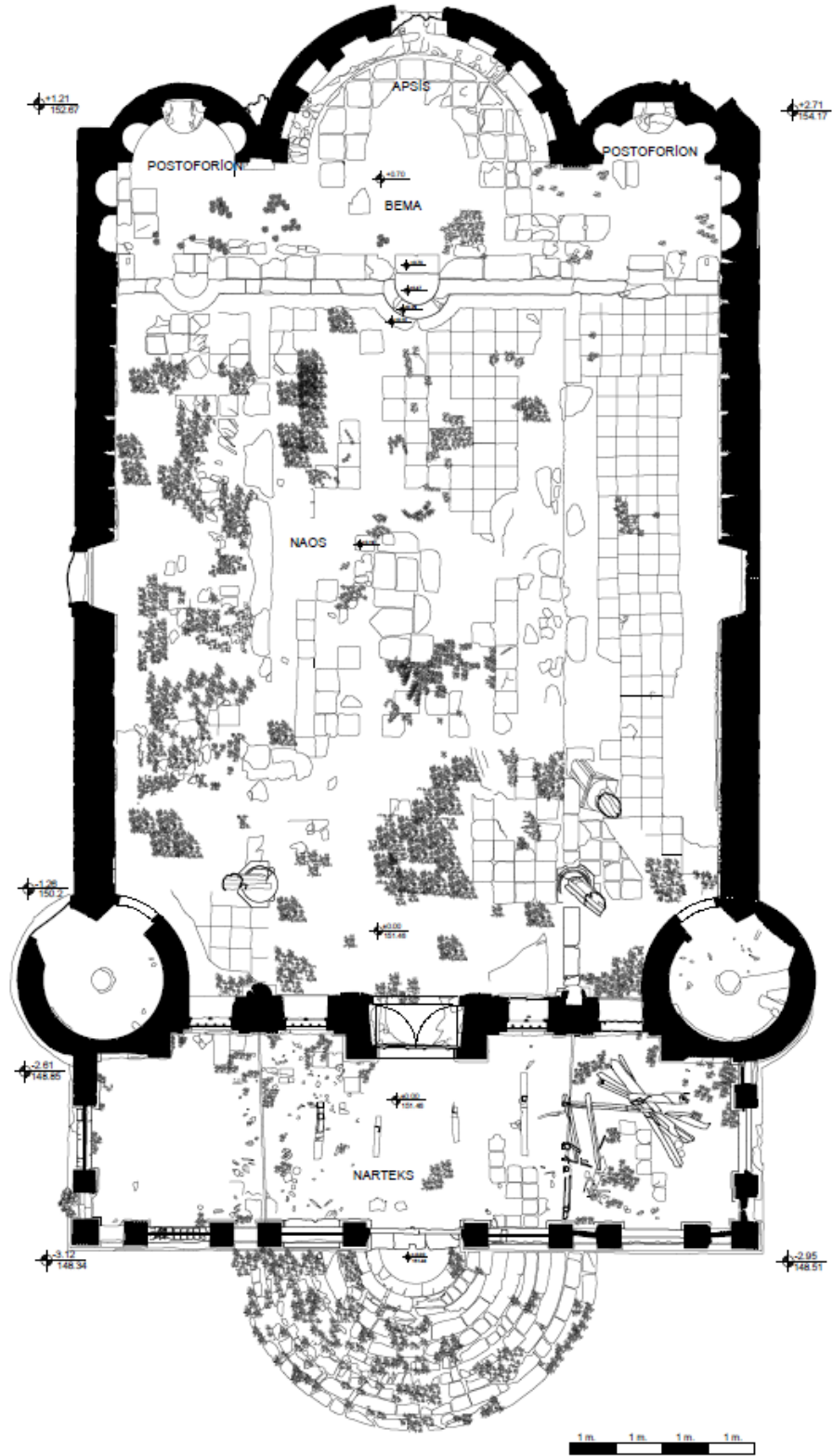
Şekil 27: Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi Orta Nef Beşik Tonozu (Raif Kaplanoğlu Arşivi, 2000).

Şekil 28: Aydınpınar Ayios Ioannes Kilisesi Batı Duvar Devşirme Mermer Levha (2019).

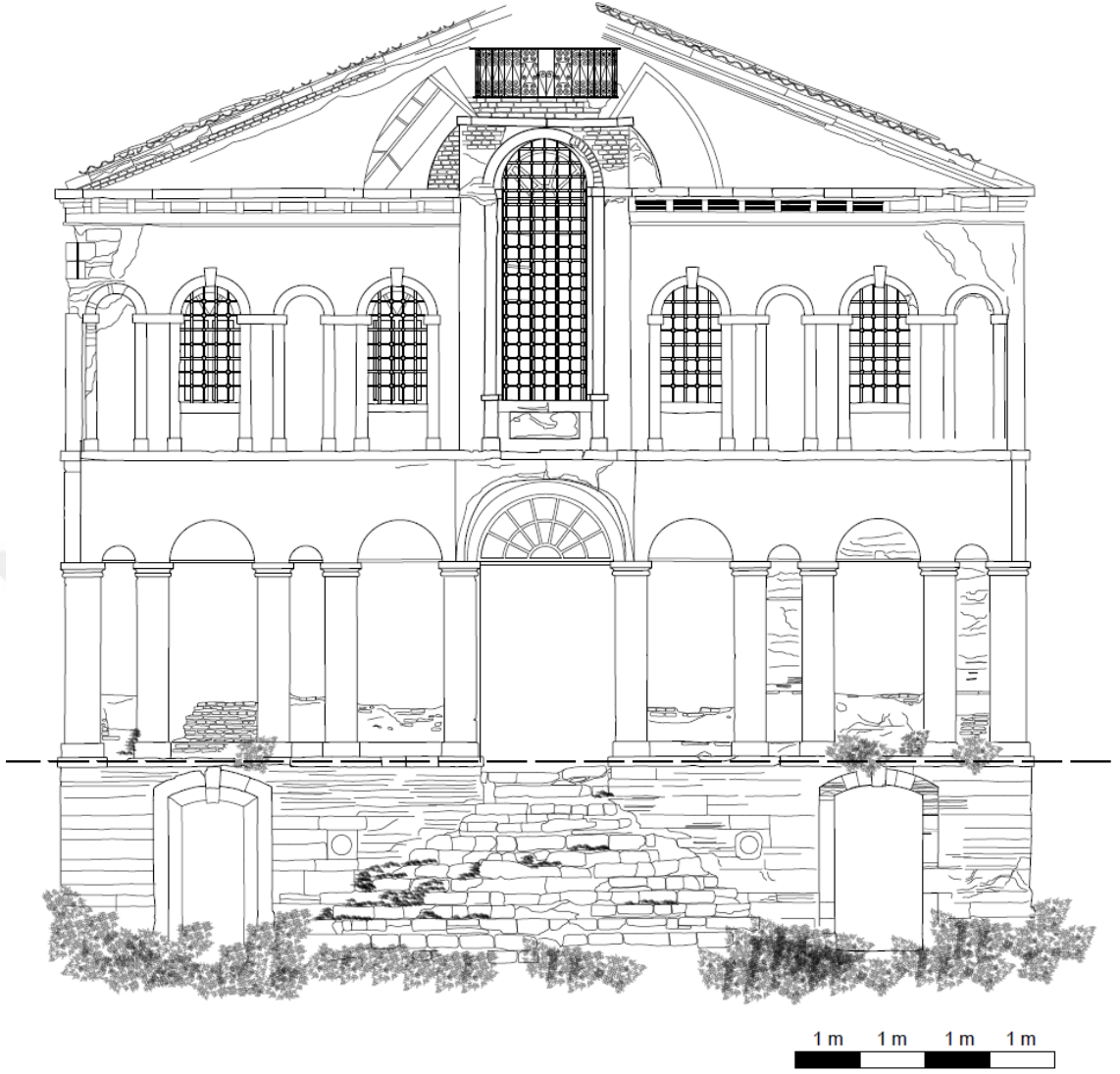
Şekil 29: Çınarlı Ayia Paraskevi Kilisesi İnşa İzin Belgesi.

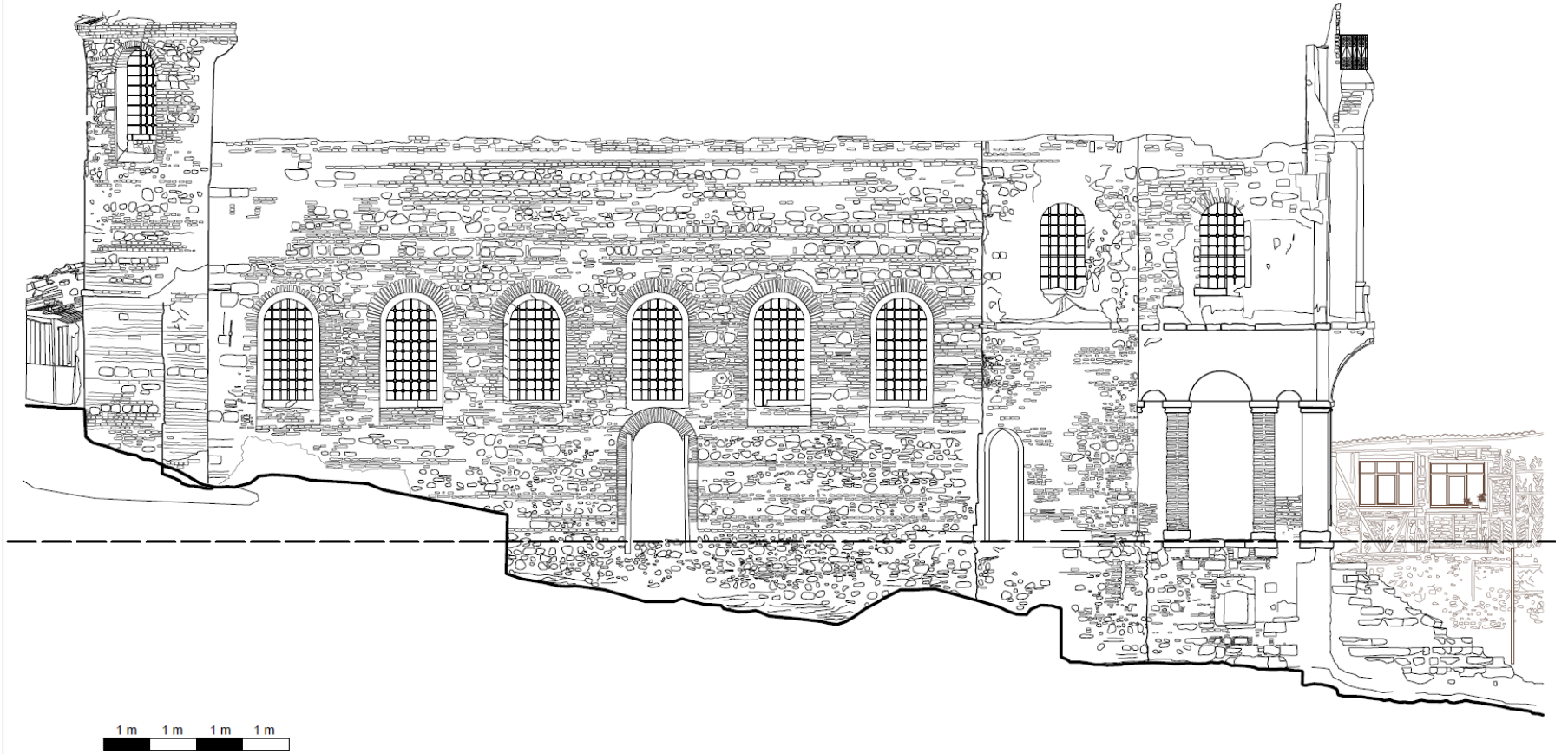
Şekil 32: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Zemin Kat Planı,Rölöve(Çizim: Y. Mim. Rahmi Dede).

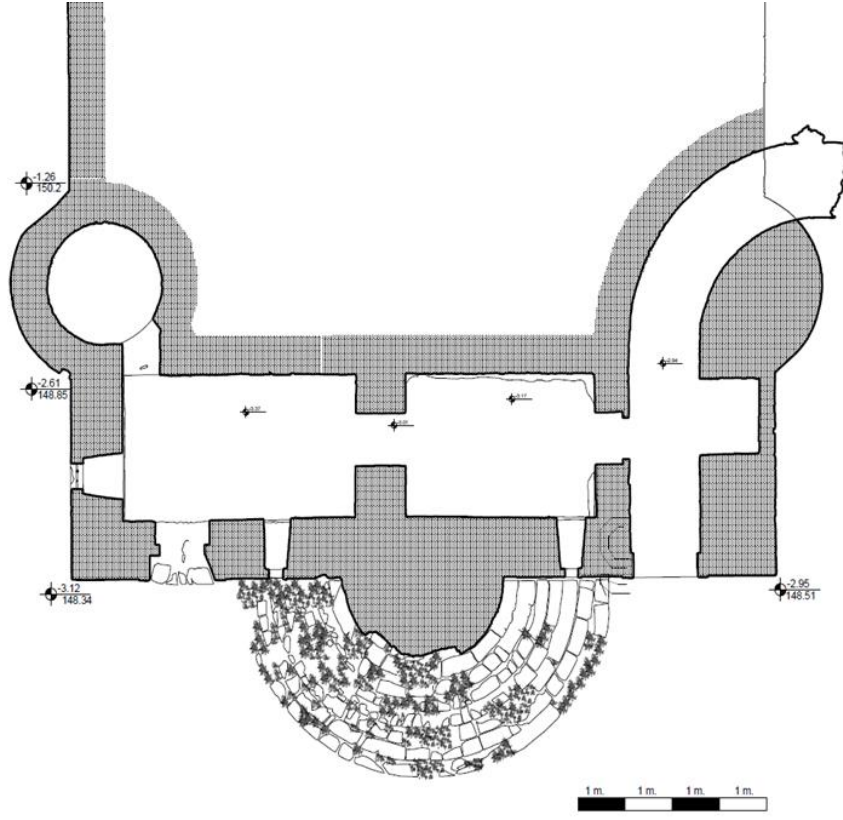
Şekil 33: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi'ne Doğudan Bakış (Sacit Pekak Arşivi, 2004).

Şekil 34: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Batı Cephe Görünümü, Rölöve (Çizim: Y. MİM. Rahmi Dede).

Şekil 35: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Kuzey Cephe Görünümü, Rölöve (Çizim: Y. Mim. Rahmi Dede).

Şekil 36: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Bodrum Kat Planı, Rölöve (Çizim: Y. Mim. Rahmi Dede)

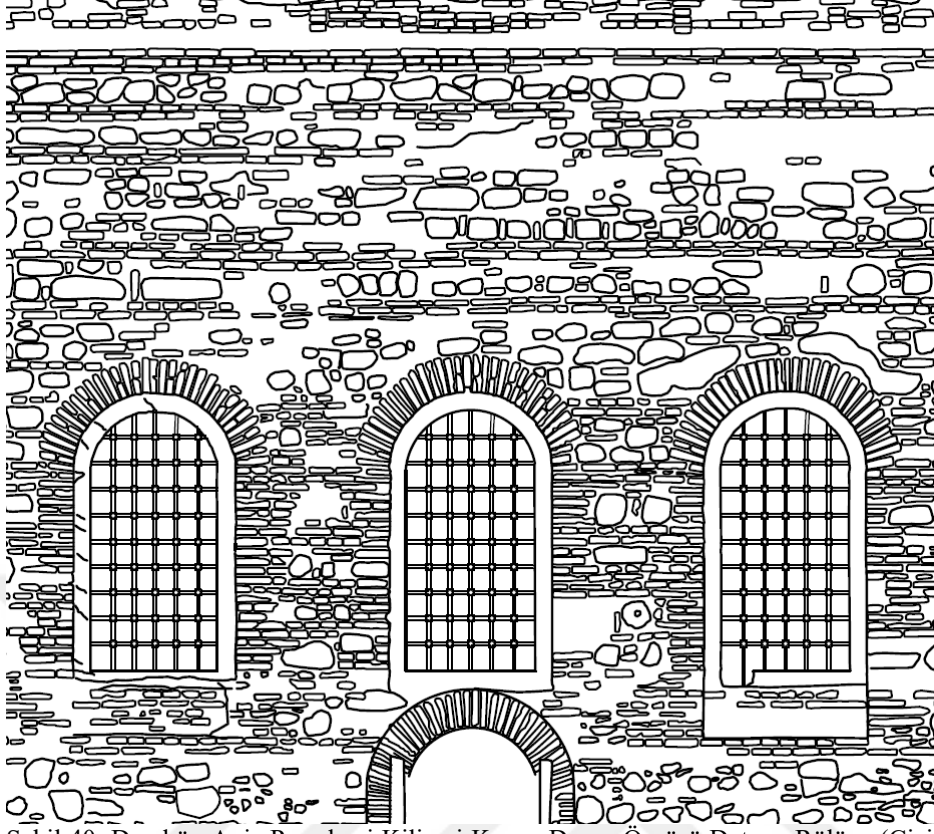
Şekil 37: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Orta Neften Güney Yan Nefe Bakış (2018).

Şekil 38: Derекöy Ayia Paraskevi Kilisesi Kuzey-Güney Kesiti, Rölöve (Çizim: Y. Mim. Rahmi Dede)

Şekil 39: Derекöy Ayia Paraskevi Kilisesi Güney Neften Galeriye Bakış (Sacit Pekak Arşivi, 2004).

Şekil 40: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Kuzey Duvar Örgüsü Detayı, Rölöve (Çizim: Y. Mim. Rahmi Dede).

Şekil 41: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Günümüze Ulaşmayan Naos Sütunları ve Orta Nefin Beşik Tonozu (Sacit Pekak Arşivi, 2004).

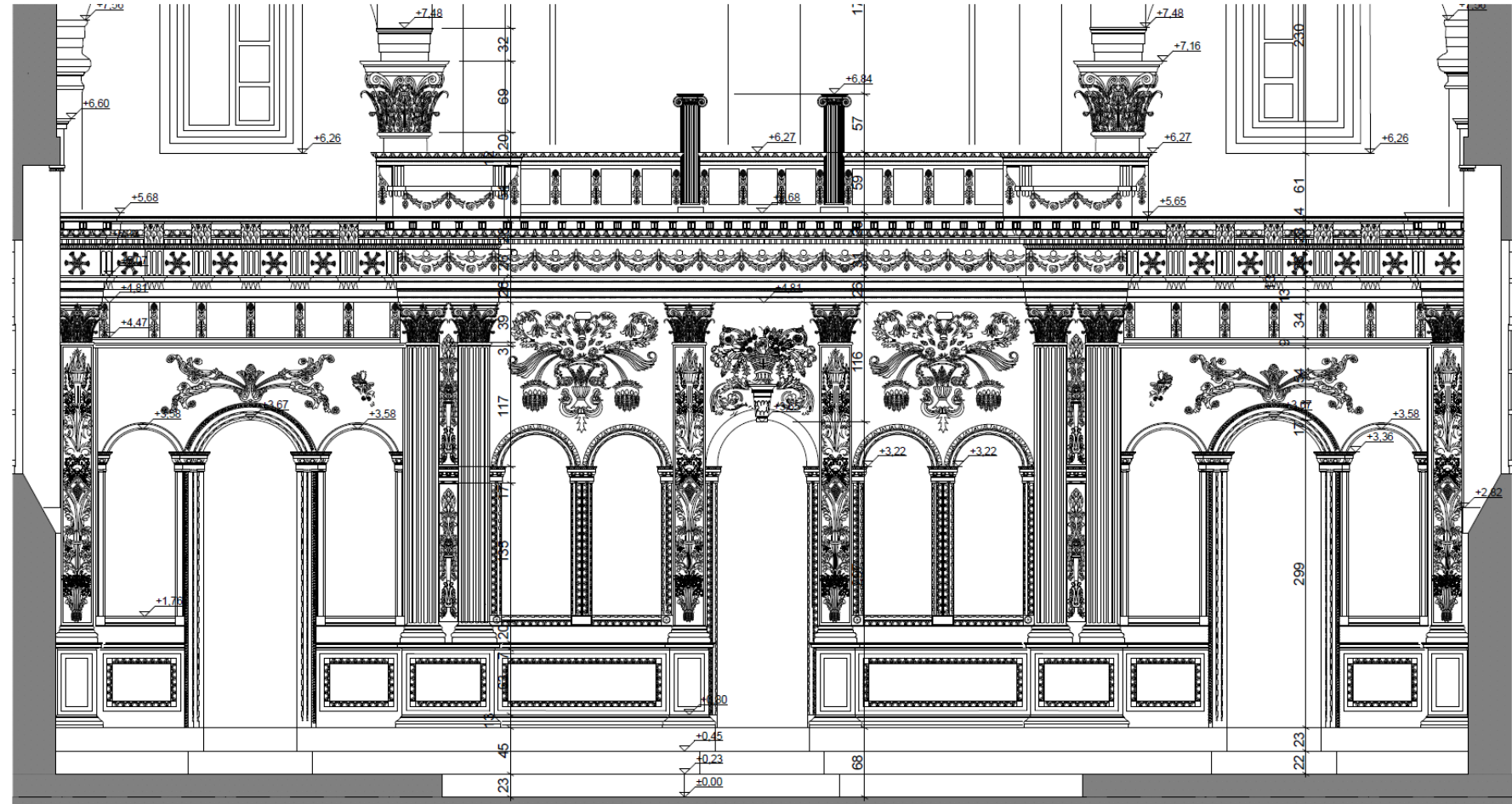
Şekil 42: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Devşirme Sütun Kaidesi (2018).

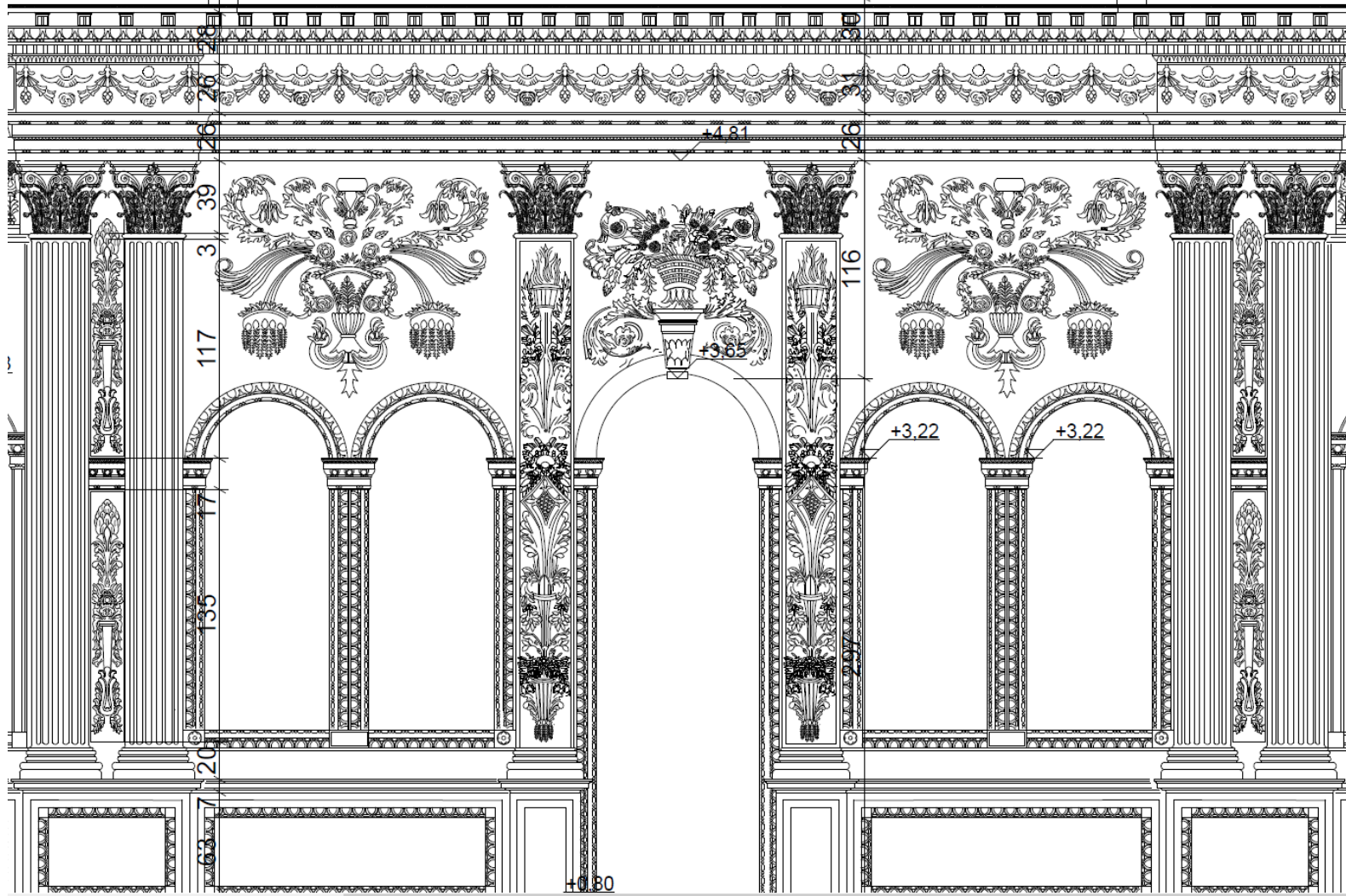
Şekil 43: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Ahşap Dikme Şekil 44: Dereköy Ayia Paraskevi Sıvalı Dikme

Şekil 45: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Güney Merdiven Kulesi Mahşer Sahnesi (Sacit Pekak Arşivi, 2004).

Şekil 46: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi İkonostasis, Restitüsyon (Çizim: Y. Mim. Rahmi Dede)

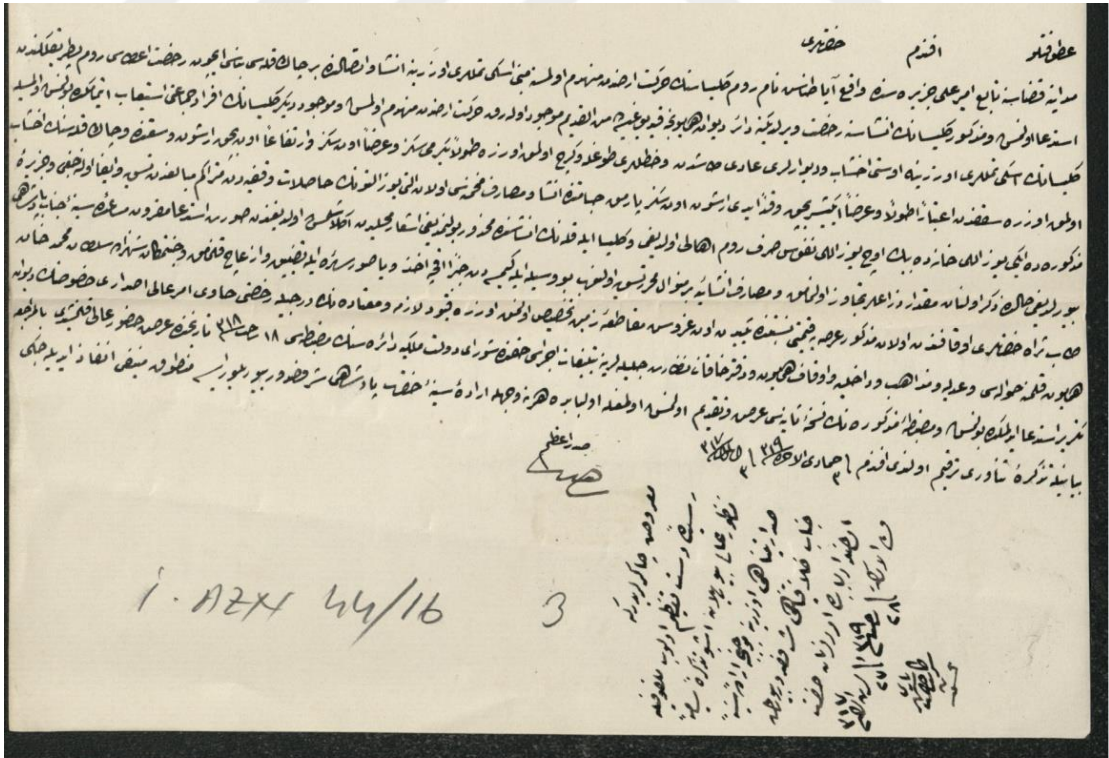
Şekil 47: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi İkonostasis Orta Bölüm, Restitüsyon (Çizim: Y. Mim. Rahmi Dede).

Şekil 48: Dereköy Ayia Paraskevi Kilisesi Ambonu (2018).

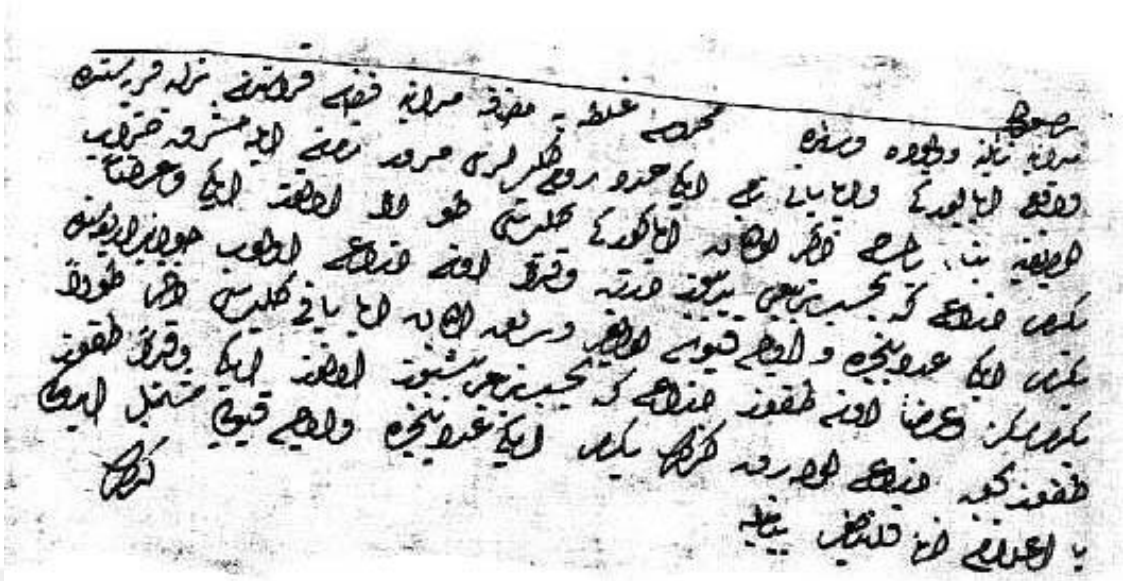

Şekil 50: Güzelyalı Burgaz Taksiarhis Kilisesi Güneybatıya Bakış (Raif Kaplanoğlu Arşivi, 1998).

İ.AZN.00044.00016.003

Şekil 51: İmralı Adası Ayios Athanasios Kilisesi Yeniden İnşa İzin Belgesi (BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No: 44, Gömlek No: 16).

Şekil 52: Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi Yeniden İnşa İzin Belgesi (BOA: Bab-1 Asafı, A. {DVNSMHM Mühimme Defterleri, Defter No: 251).

Şekil 53: Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi Güney Duvarı Batı Köşesinde Üzerine 1834 Tarihi Kazınmış Kesme Taş

Şekil 54: Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi'ne Güneybatıdan Bakış (2019)

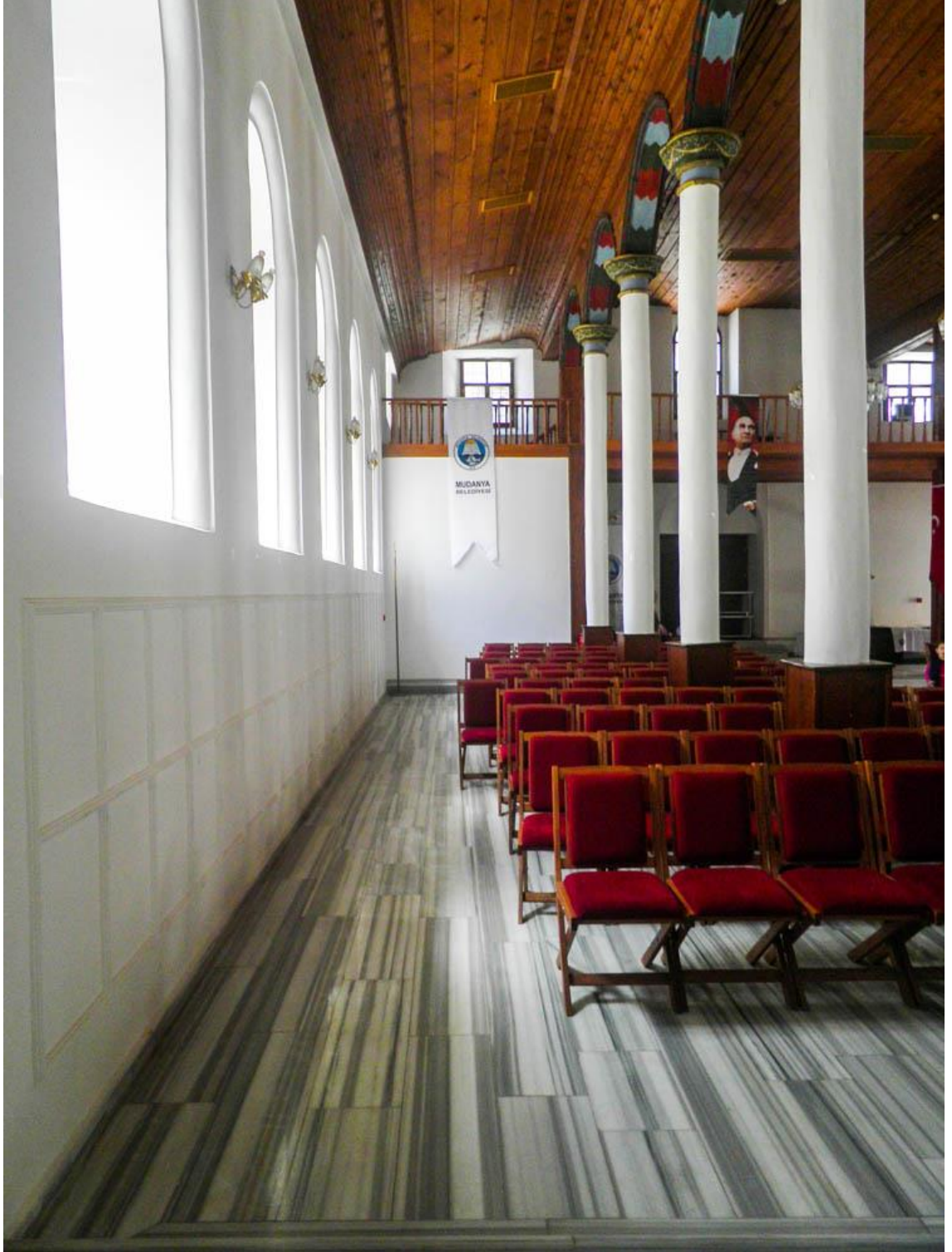
Şekil 55: Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi Güney Cephe Görünümü (2019).

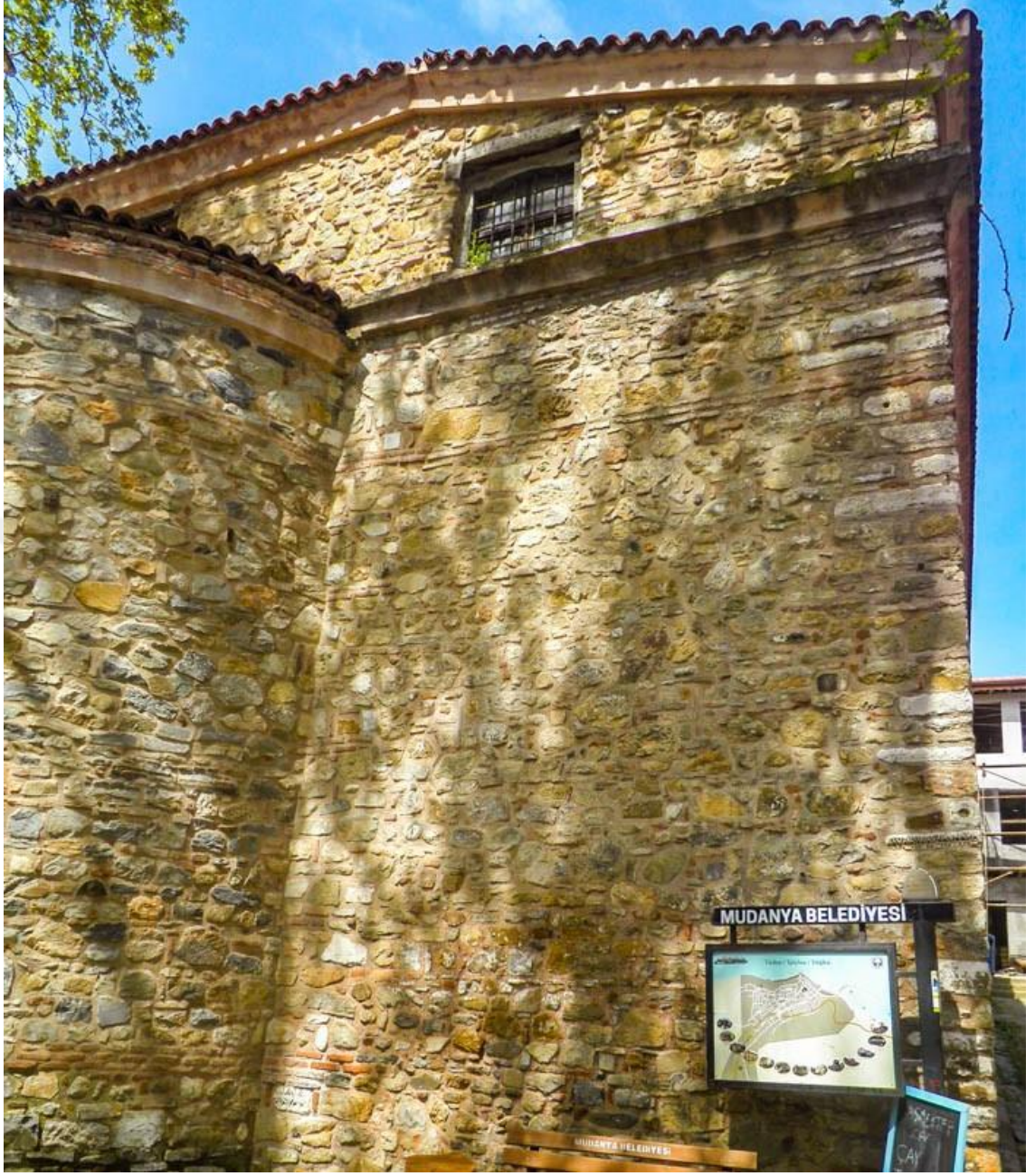
Şekil 56: Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi Doğu Cephe Görünümü (2019).

Şekil 57: Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi Galeriden Apsise Bakış (2019).

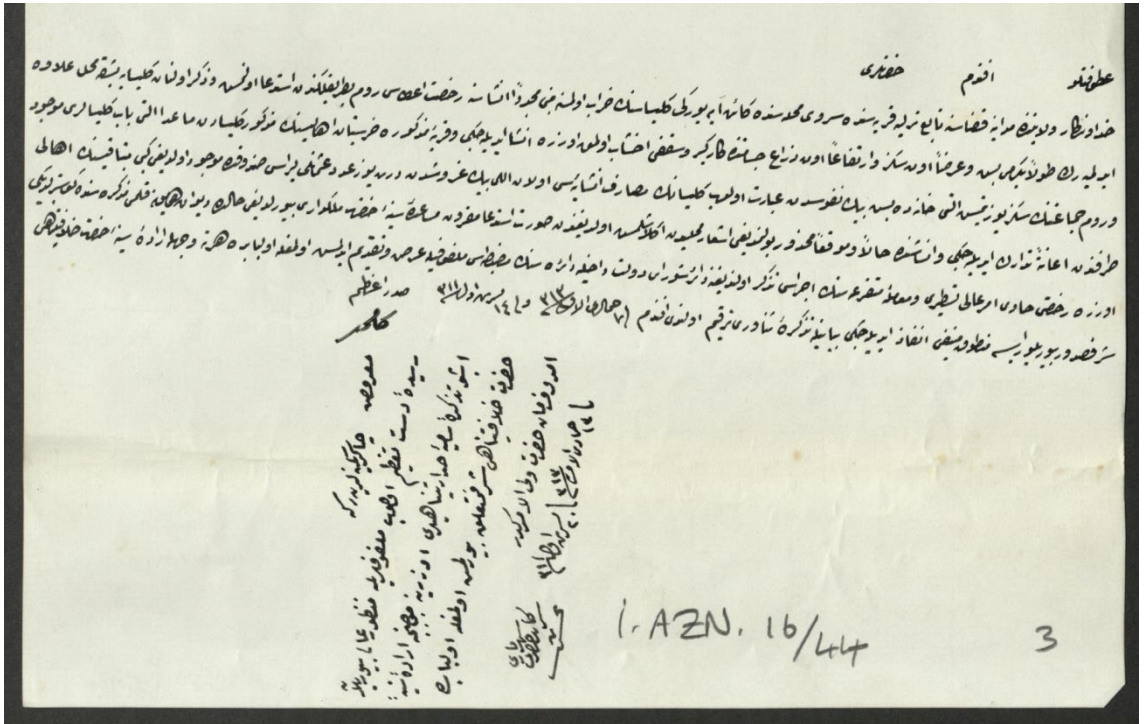
Şekil 58: Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi Güney Yan Neften Galeriye Bakış (2019).

Şekil 59: Tirylye Ayios Yeoryios Kilisesi Güney Yan Nefin Doğu Duvarındaki Devşirme Mermer Malzemeler (2019).

Şekil 60: Tirilye Ayios Yeoryios Kilisesi Batı Duvarındaki Mezar Steli (2019).

İ.AZN.00016.00044.003

Şekil 61: Tirilye Ayios Ioannes Kilisesi İnşa İzin Belgesi (BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No: 16, Gömlek No: 44).

Şekil 62: Tirilye Ayios Ioannes Kilisesi Ana Giriş Kapısı (2019)

Şekil 63: Tirilye Ayios Ioannes Kilisesi Ana Giriş Kapısı Kabartma Serafım (2019).

Şekil 64: Tirilye Ayios Ioannes Kilisesi Kuzey Cephe Görünümü (2019).

Şekil 65: Tirilye Ayios Ioannes Kilisesi Doğu Cephe Görünümü (2019).

Şekil 66: Tirilye Ayios Ioannes Kilisesi Ana Apsis Altındaki Oda (2019).

Şekil 67: Tirilye Hristiyan Mezarlığı Giriş Kapısı (2019).

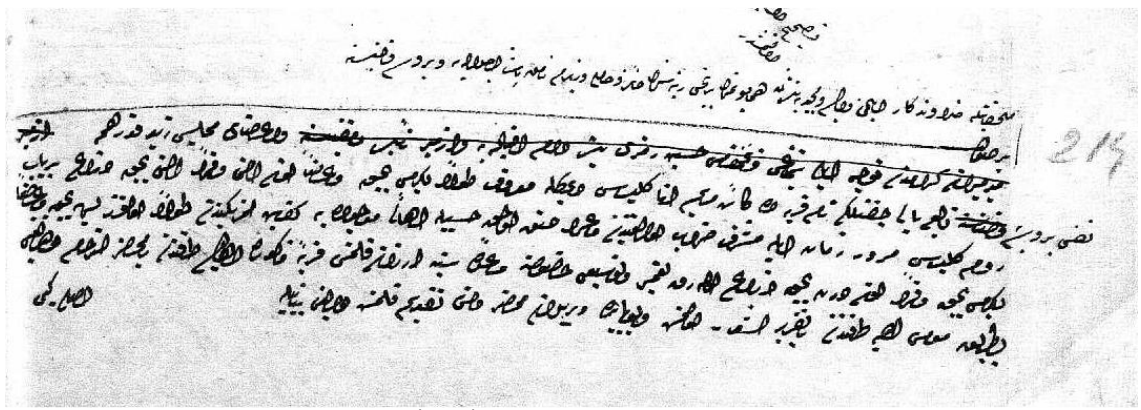
Şekil 68: Tirilye Mezarlık Kilisesi Batı Cephe Görünümü (2019).

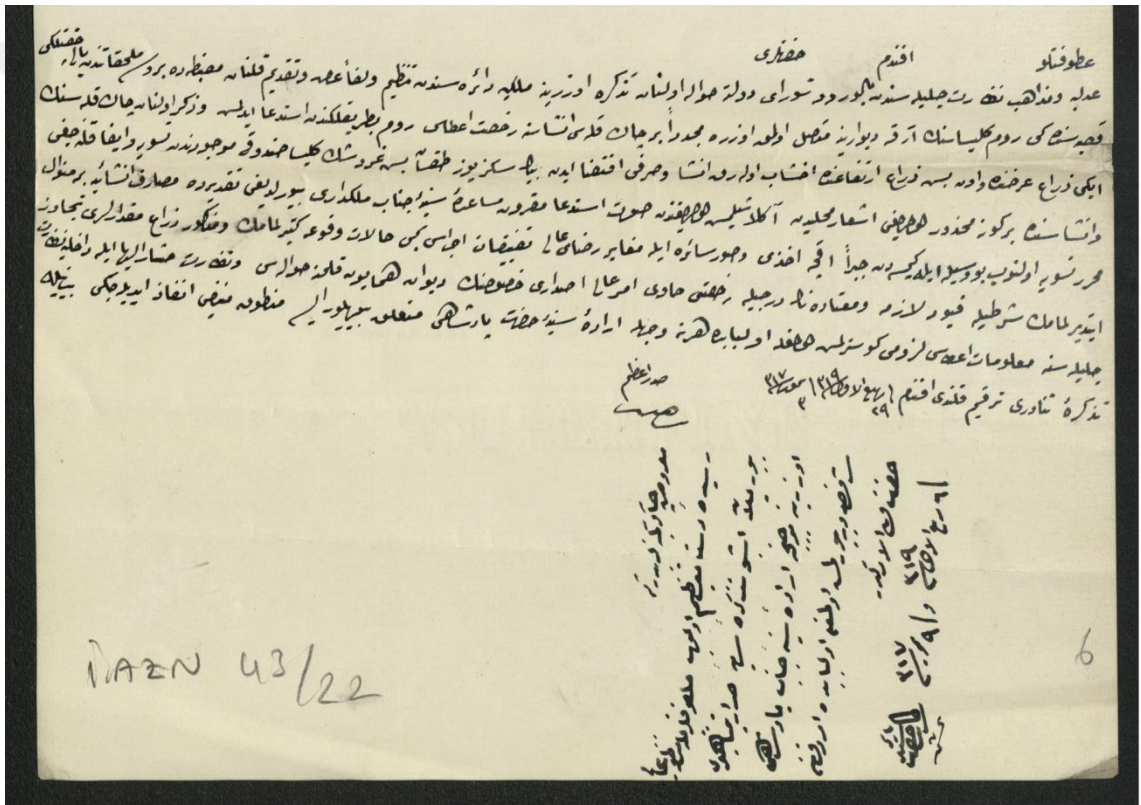
Şekil 69: Tirilye Mezarlık Kilisesi Güney Cephe Görünümü (2019).

Şekil 70: Tirilye Mezarlık Kilisesi Doğu Cephe Görünümü (2019).

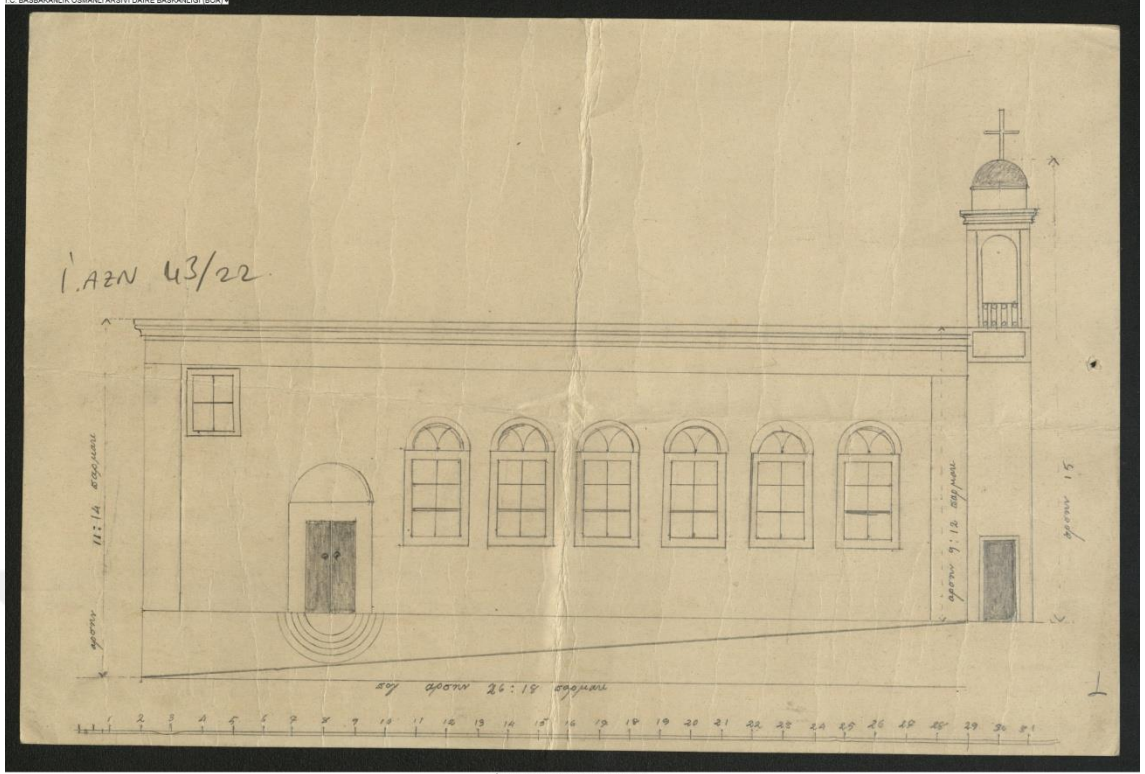

Şekil 71: Yalıçiftliği Panayia Kilisesi İnşa İzin Belgesi (BOA: Bab-1 Asafi, A. {DVNSMHH Mühimme Defterleri, Defter No: 259).

İAZN.00043.00022.006

Şekil 72: Yalıçiftliği Panayia Kilisesi Çan Kulesi İnşa İzin Belgesi (BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezahib, Dosya No: 43, Gömlek No: 22).

İ.AZN.00043.00022.001

Şekil 73: Yalıçiftliği Panayia Kilisesi Cephe Görünüş Çizimi (BOA: İ. İrade, İ. AZN. Adliye ve Mezarlık, Dosya No: 43, Gömlek No: 22).

SÖZLÜK

aliyy: yüksek, büyük, necip, meşhur, ünlü.

arzan:enine, enliliğine, genişliğine.

aya:1. kutsal, aziz, ulu, yüce. 2. yasak, yasaklanmış, lanetli, melun, iğrenç.

ayazma:kuyu, kaynak, pınar gibi su çıkan yerlere bir aziz veya azizenin ismi verilerek onun manevi koruyuculuğundaki kutsal su.

bî-dirîg: esirgenmeyen, esirgemeyen, elinden gelini yapan.

bil-i'lâm: bildirme, bildirilme, anlatma.

cesâmet: büyüklük, irilik.

cevânib: taraflar, yanlar.

cevânib-i erbaa: dört taraf.

cezîre: ada.

çaryek:çeyrek, dörtte bir.

ehl-i kitap: Kur'an-ı Kerim'e göre Allah tarafından kitap gönderilen dine mensup toplumlardır.

eyyâm: günler, gündüzler.

fi-l-hakika: hakikatte, hakikaten, gerçekten, doğrusu.

gynaikeion:kilisede kadınların ibadeti için ayrılmış bölüm.

haseb: miktar.

hâvî: ihtivâ eden, içine alan, şâmil, kaplayan, toplayan.

hisse-mend: 1. hissesi olan. 2. pay alan. 3. ibret alan.

hubûr: 1. haberler, havâdisler. 2. sevinç.

hüdâvendigâr:1.hükümdar, sahip efendi. 2. Sultan I. Murad'ın unvânı.

iktizâ: 1. lâzım gelme, gerekme. 2. lâzım getirme, gerektirme. 3. ihtiyaç, gereklik. 4. İşe yarama.

inâs: kızlar, kadınlar.

inhidâm: yıkılma, harap ve virân olma.

irtifâen: yükseklikçe, yükseklik bakımından.

istid'a: yalvararak isteme, dilekçe (arz-i hâl).

i'tâ: verme, verilme.

kadd, kadden: boy.

karye: köy.

keşf: 1. açma, meydana çıkarma. 2. gizli bir şeyi bulma. 3. bir sırrı öğrenme. 4. bir şeyin olacağını önceden anlama. 5. Allah tarafından ilhâm olunma. 6. bir yapı için harcanacak paranın aşağı yukarı hesaplanması. **keşf u mesâha:** bir yerin metrekaresi.

ke-zâlik: kezâ, bu, bu da öyle.

konsil: kilise öğretisi ve disiplininin tartışmalı sorunlarının görüşülmesi üzerine toplanan piskoposların ve dini temsilcilerinin resmi müzakere meclisi.

kurâ: köyler.

lehu: onun için, ondan yana.

lesbos kymationu:

mâ-adâ: -den başka.

mahrûsa: büyük şehir

mâil: bir yana eğilmiş, eğik, eğri.

mâil-i inhidâm: yıkılmaya yüz tutmuş.

marûf: 1. herkesçe bilinen, tanınmış, belli. 2. meşhur, ünlü. 3. şerâatin emrettiği, uygun gördüğü.

mebnî: 1. binâ olunmuş, yapılmış, kurulmuş. 2. bir şeye dayanan. 3. ...den dolayı, ...den ötürü.

mekârim: keremler, cömertlikler, elaçıklıkları, iyi ahlaklar.

merbût: 1. raptolunmuş, bağlanmış, bağlı. 2. ulaşmış, bitişmiş, bitişik. 3. iliştilirilmiş, eklenmiş. 4. bağlı.

merkum, merkume: 1. yazılmış, adı geçmiş. 2. bayağı, âdî, işsiz güçsüz, aşağılık kimse.

mesâha, mesâhat: bir yeri veya alanı ölçme.

metropolit: bir bölgedeki tüm kiliselerden sorumlu piskopos.

mezbûr, mezbûre: adı geçen, yukarıda söylenmiş olan.

mezkûr, mezkûre: zikrolunmuş, adı geçmiş, anılmış.

minvâl: 1. çulhaların tezgâh âletlerinden üstüne bez sardıkları ağaç. 2. tarz, yol, sûret, şekil. **Ber-minvâl-i muharrak:** yakıldığı veya yanmış olmasından dolayı.

muharrak: tahrik olunmuş, yakılmış, yanmış.

muharrik: tahrik eden, yakan.

muhterik: ihtirâk eden, tutuşup yanan, yanmış, yanık.

mukîm: ikamet eden, oturan.

mu'tâd: îtiyad edilmiş, âdet olunmuş, alışılmış.

mübâdele: 1. trampa, değış tokuş, bir şeyin başka bir şeyle değıştirilmesi. 2. ulemânın kadılık ve medrese değıştirmeleri.

mübâdil: mübâdele olunmuş, başkasının yerine getirilmiş, bir şeye bedel tutulmuş.

mücedded: tecdîdolunmuş, yenilendirilmiş, yeni, yepyeni.

müceddeden: yeni olarak, yeni baştan.

mülâzame: lüzumlu, gerekli.

mülâzım: 1. bir yere veya kimseye sarılıp ayrılmayan, tutunup kalan.

mülûk-âne: hükümdar gibi, hükümdara yakışacak yolda.

mürûr: 1. geçme, bir yandan girip öte yandan çıkma. 2. geçip gitme. 3. sona erme.

müsâade: 1. yardım. 2. izin. 3. elverişli bulma.

müşrif: 1. yükselen, çıkan. 2. ölüme pek yakın bulunan. 3. etrâfa bakan, etrâfi gören. 4. bir hal almaya yüz tutmuş olan. 5. vakıf malı muhâfaza eden kimse.

müşrif-i harâb: yıkılmaya yüz tutmuş (mâil-i inhidâm).

nâşî: 1. neşet eden, edici, ileri gelen. 2. ötürü, dolayı, sebebiyle.

reâyâ: 1. bir hükümdarın idâresi altında bulunan ve vergi veren halk. 2. bütün halk. 3. Hıristiyan tebaa.

sakf: tavan, çatı, dam.

sâlnâme: yıllık.

sarf: 1. harcama, masraf etme, gider. 2. para bozma. 3. çevirme, döndürme.

sâye: gölge, koruma, sahip çıkma, yardım.

sezâvâr: münasip, uygun, yaraşır.

sürûr: sevinç.

synod: kilise meclisi.

synthronon: 5. yüzyılın sonlarından itibaren din adamları için kilise apsisindeki yarım daire biçimli bir veya daha fazla basamağı belirtmek için kullanılan terim.

tecdîd: yenileme, yenilenme, tâzelenme.

tecdîden: yenileterek.

terbî: 1. dörtleme, dörde çıkarma. 2. dörde bölme. 3. dört köşelendirme.

termîm: tamir etme, onarma.

tevsi: genişletme, genişletilme.

tûl: uzunluk, boy.

tûlen: boyca, boyuna, uzunluđuna.

türâb: toprak.

vaz-ı kadîm: bir yerin eskiden beri bulunduğu hal.

zirâ: dirsekten orta parmak ucunda kadar olan bir uzunluk ölçüsü.

zirâ-i mi'mâri: dülger ve kalfaların kullandıkları yirmi dört parmaktan ibaret bir uzunluk ölçüsü.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Ersin AYDIN
Tez Adı	MUDANYA VE KÖYLERİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİ RUM KİLİSELERİ
Enstitü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Anabilim Dalı	SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
Tez Türü	YÜKSEK LİSANS TEZİ
Tez Danışmanı	Dr. Öğretim Üyesi Ayşın ÖZÜGÜL
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 12.07.2019

İmza :